

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

2023
12

VÁRAD

2023/12.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2023. december • XXII. évfolyam 12. (225.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: *varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com*

Internet: *www.varad.ro; www.bibliobihor.ro*

Szerkesztőség:

Dénes László (felelős szerkesztő)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

BARTALIS JÁNOS <i>Isten kezében</i>	3	„Leplezetlen őszinteséggel – keresztül-kasul az életemen” – Bölöni Domokos beszélgetése Simó Márton íróval	57
TÓTH HAJNAL <i>Ködből szőtt mese</i>	5		
ESZTERÓ ISTVÁN <i>Versek</i>	7	FÜLÖP LÁSZLÓ <i>Voltak-e erszénygyártó mesterek Nagyváradon a 16–17. században?</i>	74
DOMONKOS LÁSZLÓ <i>Csiroki, Kolozsvár</i>	11		
NAGYÁLMOS ILDIKÓ <i>Versek</i>	15	SZOMBATI-GILLE TAMÁS <i>Ó, azok a régi videotékák...</i>	79
CZILLI ARANKA <i>Kerkyra; A narancssárga ruha; Üveggömbök</i>	18	FARKAS LÁSZLÓ <i>Primadonnák a nagyvárad színpadon</i>	87
OLÁH JÓZSEF <i>Versek</i>	27		
KOVÁCS-SZÉLES ANDREA <i>Gipszgólya; Szürke szívvel</i>	33	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Inkább otthon művelődünk</i>	92
MÁRTON KÁROLY <i>Versek</i>	38	BARABÁS ZSUZSA <i>Kundera véleménye (keresztrejtvény)</i>	94
LÁSZLÓ GYOPÁR <i>A teknősbéka meséje; A kígyó meséje</i>	45	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
„Hass, alkoss, gyarapíts”	49	-----	
MÉSZÁROS ZOLTÁN <i>A karácsony mégis szép lett</i>	50	A számot Mészáros Zoltán (1946– 2013) alkotásairól készült fotókkal illusztráltuk, amelyeket Mészáros Zoltán Endre és Tímár Zoltán készítettek. A borítón a szobrász és egyik műve, az albisi lármafa.	
BERTHA ZOLTÁN <i>A szellem enciklopédizmusa – Aniszi Kálmán válogatott írásai elé</i>	52		

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Bartalis János (1893–1976)

Isten kezében

*Jött villámcsapás, jött fegyver.
Jött fergeteg.
Jött emberek hálátlansága.
Jött kegyetlenség, jött bűn.
Jött éhség és szomorúság.
Jött megalázás.
Jött üldözés és megpróbáltatás.
Jött bujdosás lélek-pusztában
és nem volt hová lehajtani fejet.
Jött kínszenvedés, Krisztus hét szenvedése.
Jött korbácsütés testen és lelken.
Jött börtön...
Nagy bajomban mindig csak azt mondtam:
„Isten kezében vagyunk
és ott vagyunk a legjobb helyen.”*

*Mikor fellegek feltornyosultak
és a hullámok összecaptak fejünk felett.
Mikor a templomok leomlottak
és meghasadott a hegy.
Mikor sötétség borult a világra,
végtelen sötétség
és az égre nem jöttek fel a csillagok,
– mikor a Halál örvényénél álltunk...
Mikor az utolsó kiáltás is elhangzott
Krisztus ajakáról – függve a keresztfán,
utolsót lehelve lelke:
„Éli, Éli! Lama Sabaktani!”
Ó, népem, drága népem!
E szörnyű ítéletben,
ez elveszejtő nehéz időben
mindig hitted:
„Isten kezében vagyunk
és ott vagyunk a legbiztosabb helyen.”*

*Mikor Ég-Föld megszakadt,
Folyók-Tengerek kiöntöttek,
végig nyargalván sós hullámaikkal
a veszett világon,
mikor megpecsételtetett minden
teremtett állatoknak sorsa –
Ó, Uram!
mi: árva néped,
árva magyar néped
„Tebenned bízunk eleitől fogva.”*

Krisztusi arc

Tóth Hajnal

Ködből szótt mese

Mint megfáradt vándort a köpönyege, úgy borította be a várost a bársonyos, mélykék csönd. Soha sincs ehhez fogható csöndesség, mint új esztendő első napján. Szinte mindenki a másnaposságot, szilveszteri mulatozást próbálta kiheverni, még az ostoba petárdadurrogatók is pihentek. A gomolygó ködben csupán sejtelmesen derengtek az ünnepi díszkivilágítás fényei, amelyek december eleje óta versengtek a csillagok ragyogásával.

A szomorú szemű lány el-elmélázva, kedvesét kézen fogva bandukolt. Az elmaradhatatlan újévi séta. A barokk palota kertjében már kószáltak egy sort. Azután a főutca felé vették az irányt. Kevés szót váltottak egymással útközben. Egyetlen mosoly, cirógatás, kézfogás is sok mindent elmondhat.

Kell ez a fölfrissülés, mint egy pohár tiszta víz. A szilveszteri buli, társasági terefere, harsányság, összevissza zsvivaj, otromba petárdázás, óév búcsúztató mámor és dekadencia után.

A városközpont épületei impreszionista festmény gyanánt rajzolódtak ki az esti ködszítálásban. A lány már-már azt várta, mikor bukkan elő valahonnét egy tündér vagy manó, aki elúzná lelkéből a nyugtalansággal kevert újesztendei spleent. A Barátok temploma előtt aprócska öregasszony ácsorgott. Kosarában szalmavirágcsokrok unatkoztak. A sétáló pár vásárolt egy nyamvadt bokkrétát az anyótól.

A színház mellett zsemleszínű kiskutya toppant eléjük. „Hát te mit csinálsz errefelé? Hol a gazdád?” – kérdezte a lány, s a kutya úgy tekintett rá, mint aki tüstént megszólal s hosszú mesébe fog. Tovább indultak a Bémer térről a Szent László tér felé. A tejeskávébarna kutya velük tartott. A lány megszokta, hogy időnként kóbor állatok szegődnek mellé, jó darabon elkísérik, amikor lehetőség van rá, eleséget vásárol nekik, miközben a szíve szakad meg értük, mert nem vihet haza minden kis kóficot.

„Olyan csokoládébarna színű a szemem új cimboránknak, mint a tiéd. S ugyanúgy rejlik a tekintetében valami furcsa szomorúság” – állapította meg a fiú, majd kicsit fájlódva fölnebb húzta bőrdzsekijén a cipzárt.

Ahogy átbaktattak a hídon, egyszer csak a semmiből halk muzsika hallatszott. Nem vásári vagy kocsmazene, hiszen a vásárosok és a bárók is szünnapot tartottak. Valami gyönyörűséges, bús-varázsos dallam szállingózott feléjük, s körülölelte őket, mint a köd. A kutypajtás aprót vakkantott, hegyezni kezdte a fülét, nézése vidámabb lett, tekintete parányi szikrákat szórt. Eliramodott a Szent László templom irányába, a szerelmespár sietősebb léptekkel utána. A bundás barát tanácstalanul leült a templom kapujában. Sehol semmi, senki, ám a mélabús muzsikaszó mégis mintha picit mind hangsúlyosabban hangzott volna.

A kutya visszafordult, majd kinyargalt a Körös-partra. Futott, futott egy darabig, a sétáló szerelmespárból szaladó szerelmespár lett. A zsemleszínű eb hirtelen megtorpant. Az egyik ágasbogas fa tövében kamaszfiú kuporgott, s furulyán játszott. Ruhája kissé viseltes, bakancsa kopott, simléderes sapkája félreacsapva, tekintete különösen figyelmes és átható, zenéje csodaszép. Akár a mesebeli szegényember legkisebb gyermeke, aki nyakába vette a világot, hogy szerencsét próbáljon. A barna bundás kis jószág boldogan rohant a suhanchoz. A fiú abba hagyta a játékot, és fölvidulva ölelte át a kiskutya nyakát. „Megkerültél, Vendég?! Jól elkóboroltál” – mormolta örömmel, majd mindjárt valami harapnivaló után kezdett kajtatni a tarisznyájában.

A sétáló pár igencsak megvidámodva nézte a jelenetet. Aztán kicsit elbe-

szélgettek a sihederrel, ám a fiúcska nem sokat árult el magáról, csupán annyit, hogy valamelyik faluból érkezett ide muzsikálni, s már utazott volna hazafelé, csakhogy Vendég elkóricált, és ő nagy nekikeseredésében nem tehetett mást, elkezdett zenélni. Nem, nem éhes, nem fázik, nincsen szüksége semmire, most már megvan mindene, ami kell. Fölkapta megint a furulyát, s valami vidámabb dalba fogott. A kutya, vagyis Vendég rajongva nézte a muzsikálót. A lány óvatosan letette a szalmavirágcsokrot a kis zenész tarisznyája mellé. Kedvesére pillantott, s kéz a kézben battyogtak tovább. A lány tekintetében most már felvillant valami békés öröm is. Néhány lépés után hátratekintett, ám a kis muzsikus és Vendég kutya a ködbe vesztek, csupán a különös dallam kísérte tovább útjukon a sétálókat.

Baltás ember

Eszteró István

Miért, mire a vers?

Kvarcpoétika

*Amiért mélymerülő merül tudat-
alattiba buboréknyi önigazolásért...,
lélegzetvisszafojtva szentelni
szentjánosbogár-rajzást csillag-
örvénylésig..., halál-huzatos
sárkányfogak közt (vers)lábra
állítani eszméletlen eszme-
atlaszt, zenitre font tenyér-
vonással generálni generációkat
szépségléptékre zordon Kárpátok
fenyvesekkel vadregényes tájától
tengersík vidékig..., liliputi
leleménnyel lekötött hegylábat
oldozni, ködbe görbült gerincet
egyengetni kvarcpoétikával
gigászi Gulliver-mozdulatig...,
szívátültetésre Homo(k) sapiens
dűnés bordái közé, váljon vers
valóvízummá vízesést, fellegvárat,
oromdómot zárójelbe záró több
ismeretellenes, gyökvonásos
leszámolásnál..., legyen pilinkélő
hópihén párkány, hiátusból fel-
röppent fohász..., lélekjelenlét,
ha emberiségnyi tét kötőszót
csomózni a megmaradás csomó-
írásán... s millió csomó csomó...*

Vén vegyérték...

*Ha már a világmindenség
anyagilag egyöntetű,
mangán, szén, réz, Fiastyúkon
vakarózhat űrtyúktetű,*

*egyetemes sejtmagodba,
kérd az Urat, jó végtelen
szállingózzon augusztusi
csillaghullató éjjelen,*

*Vénusz hajójából szórva
égi szeder, nyírfalevél,
mikor reuma, csúz jajdul,
s képernyőre dermed egér,*

*kacsinthat már, nem segít csak
mennybolt árulta szelén a
vágy rúd oxidációján,
ó, sugárzó szép Heléna,*

*szív billentyűs ajtajában
hátrakötött sarkú álmod
boszorkányégető tűzben
aritmiás táncot jár most,*

*kérj telefont tapogató
angyalt, feketelyuk kútból
merjen felemelő képet
száz lemerülésig újból,*

*s ha világ periódusos
rendszere még egyöntetű,
borral itass bolygó lelket
vén vegyérték, buja betű...*

Szívszeizmográf

Üdvrengés rímére, vég-
veszély rémére szerzett
szeizmográf karcol ráncot,
szem, szájszöglet, homlok-
barázda detektálja lélek
kő-, bronz-, vasbeton-
korszakát mamutlépések
anyaméhig ható dobajától
gőzös dübörgésén is túl,
Richter-skálán kettő
alatt még laza, de hatnál
több (n)agyvárost dúl,
buzgalom hegyfokát
napi csúcs levegőhiánya
felé, ormok magzat-
vizéből gyűr Gyilkos-tót,
gyér gyökér markol csend
csaló nyomába, vak
homály hordája herdálja
elmetörmelék füstölgő
gyertyatartóit, szívóság,
szívesség, stressz relikviáit
vizsgaszessziótól jellem-
szigorlatig, törli jelenlét
tintapacnis katalógusát,
oltja ki fellángolások
parázsló üszkét, bár
újraélhetnél szál virággal
izzó várakozásban egyet
is, mielőtt örömszakra
koromszemmé hamvad,
repülőbordákon repülni
kész a csontszárnyú idő,
idegen idea kígyózik
idegen, s fojt hörgőbe
századot, mint harang-
szóra hurkolt harangkötél...

A legnagyobb magyar

Domonkos László

Csiroki, Kolozsvár

Nyúlánk, hosszú derekú, fekete hajú lány lépdelt előttem a téren, az egyetem konyhája felől enyhe hagymaszag kísérte. Haja lazán verdeste gömbölyded vállát, tempósan, egykedvűen, ugyanakkor bizonyos méltósággal haladt, amint félprofilból jobban végigmérettem, arca láttán egyből az illyési szép hiúzszem-szögellet képe villant elém, ami, tudjuk, kisimul a csóktól, melyet rálehelnek a latin, a szláv, a germán anyák, a bőr meg elveszti sárgás aranyát. Az enyhén mongoloid, kifejezetten ázsiai szépségnek tűnő arcél természetes fenségét csak tovább erősítette a feszes, egyenes tartás, a szinte szándékosnak látszón magasra emelt fej, az egész hercegnői mozdulat-együttes, amint a jelenség ment, mendegélt a Bethlen Gáborról elnevezett téren, Erdély nagyságos fejedelmének mellszobra előtt, azután végig a Péterfy kerítése mentén. Lépegetett az itt-ott csoportokban haladó fiúk meg lányok között, akik az állatorvosi egyetem felől áradtak a Keleti felé, egészen garázda 'American English dialect' hangos áradatát húzva súlyos uszályként magukkal. Kimagaslott közülük, mint karcú templomtorony egyenháztetők tömegéből.

A Péterfy Sándor utca sarkán nem bírtam tovább, megszólítottam. Udvarias-készséges-jólnevelt amcsi stíl, választékos, kicsit modoros, de mélyen humanus, jószándékú és végtelenül kedves. Igen, igen, indián ere-

detű. Csiroki, Oklahoma. „Have you ever...?” „No, never.” Viszont az indiánok, no igen. Mi mindent is kellene elmondani, uram, Istenem, a Cooper-őseredet meg az Indián rezervátum című szám, Paul Revere és a Raiders („cherokee people, cherokee nation”, „so proud to live, so proud to die”), büszkék élni, büszkék halni, hát igen, a rossz lelkiismeret hódolata, meg az ismeretlen népirtások titkai, azután amiket ott láttam a keleti parton, a mohawkok meg az abenakik rezervátumát, ahol édeskés marihuánaillat szállongott, és a saját újságtól a totemoszlopig volt minden, és Gyuri, igen, Ille Gyuri innen a hetedik kerületből („Cserhát utca tizenhat-tizenennyolc, harmadik emelet kettő”), a Baross téren harcolt („nem, nem akarok hazamenni, nem akarok találkozni a halottaimmal”), utána Párizsban megismerkedés az indián lánnyal, házasságkötés az indiánok között, igen, mint a Farkasokkal táncolóban, ami akkora, de akkora élmény hosszú évek múltán is, alighanem az idők végezetéig, közben Gyuri elmondja 56-os magyarként, mit jelent indiánul érezni („szeretni a földet, az adja az erőt”), aztán a többi, a Főnök a Száll a kakukk fészkére filmváltozatában, igen, kulcsszereplő, de ott van a Most és mindörökkében is Choate nagyfőnök, no és a szakirodalom róluk, Washington Irving örökérvényű esszéje az indián jellemről meg az indián-ság mélyebb összefüggéseiről és Szócs

Géza verse, az Indián szavak a rádióban, hogy az indiánok nem hagynak cserben minket („Mások igen, de ők nem hagynak cserben minket”), és „Ha tudták volna, mi is lesz Segesvárnál / – de hát nem tudták, mi lesz Segesvárnál –, / biztosan eljöttek volna ők is, / egyesek tudták volna, hogy jönnek ők is: / Bem apó, jönnek az indiánok, mondták volna, / egy reggel Bem apónak / ezt mondták volna: // a Bering-szoroson át / a Bering-szoroson át / indián lovascsapat érkezik, / áttör egész Szibérián, / átvágja idáig magát, segítségünkre jó –”, és „Indián testvérem, nekünk már rezervátumunk sincsen. / Gettó, bantusztán, rezervátum jól fogna sokszor, egyik sincsen. / Összeverődik a törzs a cukrászdában, / sokáig ácsorgunk a cukrászdában. / Kisasszony, ne sajnálja azt az indiánert. / Így szólunk s magunkban azt gondoljuk / de magunkban igazán azt gondoljuk: // egy napon néhány indián / a Bering-szoroson át / akármilyen szoroson át / segítségünkre jön majd / segítségünkre jó majd, / átvágja hozzánk magát”, mert hát ugye az indiánok nem hagynak cserben senkit, az indiánok nem hagynak cserben minket – Gyuri feleségének mondatai, hogy a rokonság csodálkozott, hiszen oly távoli, oly idegen, „de ez nem igaz, ez nem igaz! Gyuri mindig úgy hív, te vagy az én kis kuzinom, én meg csak azt érzem, tudom, mindennél jobban meg vagyok győződve róla, hogy mi már a kezdet kezdetétől, eredendően, a legkezdetektől fogva, valahonnan nagyon-nagyon régről, ősidők óta ismerjük, érezzük, értjük egymást, egyikek voltunk, vagyunk valamiképpen, nem is tudom, hogyan, miként, de az holtbiztos, hogy ez így van” – és a többi, a többi, mind.

Be kellett fejezni, nem lehet ezzel itt így igazán mit kezdeni, megmagyarázhatatlan, elmondhatatlan, nem beszélünk igazán egy nyelven, ha angolul jól értjük is egymást, a Baross téren elköszöntem, megfordultam, egyfolytában kutagoltam hazáig, szomorú belátással az erősödő hagymaszagban. Iszonyú fáradság, lefekvés.

*

Ahogy ocsúdtam, látom, nem is Budapesten vagyok, kinézek, ez az egykori Nyehó, a New York, a későbbi Astoria szálló első emelete itt Kolozsváron, amott szemközt, a sarkon az egyetemi könyvesbolt, amarra Mátyás meg a Szent Mihály-templom. Irány a Bulgakov, ott már várnak.

Csíkszentsimoni a lány, jó messzire eljött dolgozni, a szép hiúszem-szöggellet megvan, úgy-ahogy a bőr sárgás aranya is. Büszke, hetyke és méltóság-teljes – hát igen, a klasszikus recept, jó adag természetes kedvességgel-ember-séggel vegyítve, végtére is az Erdőn Túli Földön vagyunk. Meglepi, hogy tudom, Csíkszentsimon Alcsikban található és Csíkszentmárton meg Csíkszentimre van a szomszédságában (életemben kétszer ha jártam arrafelé), de máris Szent Lászlónál tartunk, egész Csikban itt őrzik leginkább az emlékét, mondja kicsit huncut áhítattal, a templom a nagy király tiszteletére szenteltetett fel, a Bőjte Csaba alapította gyermekotthon és lovarda úgyszintén, az éves búcsú június 27-én van a Szent Lászlónapok keretében, rögvest megtudom, a főtér is a király nevét viseli, ott a szobra is, tudod-é, kérdi pajkoskodva, miben teljesen más ez a szobor az összes többihez képest, ilyen csak nálunk van – hát hogy szakáll nélküli a király. Nem

tudom, mit válaszoljak, nézem a mindinkább kirajzolódó hiúzszem-szögelle-
tet, belém villan, ugyan hány kilométer
lehet Csíktól a Bering-szoros, és hogy
hol olvashattam egy cheyenne asszony
mondását, miszerint egy népet nem
lehet leigázni addig, míg asszonyaik
szíve ellenáll, de azután, azután már
mindennek vége, legyenek mégoly bát-
rak és hősiések a harcosok, bármily
erősek a fegyverek. Erika – rémes, hogy
ez a neve, germán istenek kezdik el-
lepni a prérít meg a Csíki-medencét –
közben térül-fordul, a Bulgakovban a
társaság meg a hangulat a régi, érzem,
egyre megsemmisültebben ülök itt, ki
kéne menekülni valami patakpartra a
prérin, egy magányos facsoport alá, de
legalább a Szamos-partra, a duzzasz-
tókon túlra, ott állni, ülni, merengeni
Erikával, szólni nem kell semmit, tel-
jesen fölösleges, neki semmit nem kell
elmondani, egy nyelven beszélünk, tud
mindent, még tán attól is többet, ün-
neplőben van mindig, és nincs elegán-
sabb, nemesebb, előkelőbb-finomabb
és tündöklőbb lény az ünneplőbe öltö-
zött indián nőnél, a belőle áradó vib-
rálás a lelkéből sugárzik, a Bulgakovtól
fel a Bering-szorosig és az oklahomai
csiropi rezervátumokig. Ezeréves mo-
soly, a meglelt igazság kifejezője, az
örök indiáné, aki sem nem gögös, sem
nem hiú, csak egyszerűen boldog, mert
érti a lényegét. Az igazit.

*

Erika Csíkszeredában ta-
nult, a Kájoni János Közgazdasági
Szakközépiskolában érettségizett,
persze Magyarországon, Budapesten
akarta folytatni, de Erdély közbeszólt:
bátyja és nővére külföldre ment dol-
gozni, családjuk is elköltözött, özvegy

édesanyja nyugdíjából nem tudta vol-
na iskoláztatásának költségeit fedez-
ni. Akkor már Székelyföldön is híre
ment, mekkora szám Kolozsvárott a
Bulgakov, fiatal és szép dolgozókat ke-
restek... Csodálkozott, hogy Csíkból
egyedül ő érkezett, de aztán kiderült,
gyergyói meg udvarhelyi lányok is
akadnak. Nagyon érdekes emberekkel
lehet találkozni itt, izgalmas elbeszél-
getni velük, sohasem hallott dolgokat
tudhat meg az ember, fantasztikus,
hihetetlen történeteket, eseményeket,
jelenségeket. „Nagyon vagány”, fűzte
hozzá jó erdélyiesen.

Beszívtam felém hajló gyönyörű
Ázsia-arcának illatát – csiropi kis-
plasztika, hszüing-nu ábrázolat a Nagy
Fal közeléből. Bizonyos ponton túl a
női szépség már nem esztétikai, ha-
nem pszichológiai és történeti kategó-
ria: Erika tipikben férjükre váró indián
asszonyok és Csigla mezejéről kelet felé
száguldó lovasok hűgáinak vágyait-ál-
maikt hordozta, valamiféle örök székely
derűben, amiben benne volt Tamási
nagy és vad legényeket nevelő tőpörö-
dött, szívós kis asszonyainak indiá-
nos konoksága, akik éjjelente zajokat
gyűjtöttek, mint apró gyöngyöket.
Nyíltsága és sóvár világ-kíváncsisága
mögül Hiawatha és Pocahontas legen-
dáriuma sejlik elő, megdöbbenem,
hogy járása, mozdulatai szinte másol-
ják Pocahontas jamestowni, megzöl-
dült szobrának virginai őskövületté
változtatott pillanatkép-összhatását –
no, a hercegnő most lép le a talapzatról
és indul a Bulgakov konyhája felé, hogy
feladja valamelyik zajos társaság rende-
lését, sör, tüzes víz, ételek. Az életben
olyan erők munkálkodnak, amelyekről
a legtöbben nem akarnak tudomást
venni, mondta egyszer egy mohawk

nő, majd hozzátette: ez az asszonyok ideje. Ők tudják megmutatni, mit érünk, mi rejlik bennünk. A befogadás korát éljük. Erika után néztem, amint fölöttébb formás fenéke még egyszer, utoljára megcsavarodott a forduló előtt, mielőtt eltűnt volna előlem. A

Bulgakov csöndes, időtlen egyhangúsággal forgott körülöttem, bármerre nézek, Kolozsvár és a Bethlen Gábor tér az állatorvosi egyetemmel, mindennütt, mindenfelé. Azt hiszem, káprázat volt az egész. Persze, néha valami azt súgja, mégsem.

Fürkész

Nagyálmos Ildikó

várni is mire

*várni ugyan ha volna is mire
már nincs idő lekésett vonat
az állomáson ahol megrekedtem
számolom az üres vagonokat
fekete füst hull vissza fentről
a horizontot elnyelte a köd
párás ablakokban emberfejek
sebzett patájú gyászos ördögök
mindannyian valamire várnak
az idő mint zablátlan ló rohan
hiába ülnek indulásra készen
senki nem veszi őket komolyan*

kegyelem

*jóllehet mi megpróbáltunk élni
senki ne mondja nem lehet
a kirakatba ahová születünk
isten tákolt giccses díszletet
takargatni ugyan nem volt miért
letéptük lelkünkről a sebtapaszt
s ha beborult és újra sötét lett
fuldokolva nyeltünk fojtó panaszt
reggelre friss tátongó sebekkel
indultunk útra el megint
nem törődve a részletekkel
keverni újabb s újabb színt
ha szájszagú álmos hajnalokon
keblére vett a szerelem
játszottunk sírva önfeledten
mint kinek nem jár kegyelem*

ma

*ma lábujjhegyen járt az isten
fűszálak táncoltak talpa alatt
felült a szunnyadó barackfára
s bontogatta az alvó szirmokat
majd átlépett a szűrős kerítésen
lilára festett egy ibolyát
figyeltem amint észrevétlen
elfújja nesztelen nyomát
csak én láttam más senki
s egy rigó ki épp arra szállt
egy fa még meghajolt előtte
mielőtt szívébe zárt*

pokolra jutunk

*hogy pokolra jutunk meglehet
felforgattuk a rendet
belefúltunk míg kivájtuk
az összkomfortos medret
éltünk ahogyan elvárták
zombikként példás testben
jöttünk mentünk csináltuk
úgy tettünk mintha rendben
most valami mégse jó
másképp élünk a fényben
másképp félünk éjszaka
a szoba sötétjében
emlékeid közt kapirgálsz
a múltad szemétdombján
ahol az úr már nem te vagy
s nem férsz el isten jobbján*

nem tagadom

*nem tagadom álmos vagyok
álmok közt élek szüntelen
gyakran ébren is álmodom
s az álmok játszanak velem
hogy létezel nincs garancia
kitaláltalak kétségtelen
álmomban valahol félúton
mégis találkoztál velem
arcod helyén a hold sütött
nem néztem rád fájt a fény
egy hulló falevél elpirult
megírta magát egy költemény
fél éjszakán át néztelek
ahogy dobog a mellkasod
kerestem lelked hűlt helyét
talán te egyszer megkapod
könyörögtem hogy megszeress
kedves szavakkal üss agyon
de se álmomban se éberen
erre már nem lesz alkalom*

Elmúlás

Czilli Aranka

Kerkyra

A parton hófehérek a kövek. Lehajol és tenyerébe fekteti őket.

– Mennyire tökéletesek! – csodálkozik rájuk.

Megbabonázva nézi őket. Végigsimogatja a szemével, tökéletes alabástromtestükön végighúzza vékony ujjait.

– Vajon mennyi ideig csiszolt beneteket a víz? Hogyan lehet ilyen patyolattiszta valami, ami a földön hever? – kérdezte Kyra, és tenyerében hallgattak a kövek.

Karcú lábait kinyújtotta, hátradőlt és a Nap felé tartotta az arcát. Héliosz kihajolt erkélyéről és a lány arcára lehelt egy csóknyi tüzet.

Ahogy ott feküdt a kifeszített pillanatban, el is felejtette a veszekedést, ami miatt kimenekült a partra anyja sértései elől. Mindig lustának, semmirevalónak tartotta őt az egész családja. Pedig ő csak a házimunkát kerüli. Egyszerűen úgy érzi, hogy kezei nem az állandó mosogatásra, dereka nem görnyedésre, lábai nem a konyhában való topogásra termettek. Hiszi, hogy másra született. Csak még nem tudja, mire.

Egyszer csak talpához csobbant a smaragdszín tenger és megcsiklandozta a talpát. Kyra összeresztette a hideg érintéstől és elnevette magát. Aztán a hullám egészen közel kúszott a kövekhez és megsimogatta a lány lábfejét. Kyra körülnézett és elpirult. A parton egy árva lélek sem járt. Csak ő feküdt ott, a magas ég és a tengernyi kék találkozásánál.

Felült a lány és pillantása a láthatárra tévedt: oda, ahol a hegyek, mint valami vízbe kövült óriások, a vállukon tartották az égboltot.

Egyedül volt. Nagyon egyedül... Talán ezek a néma óriások megérteneék, ha elmesélné nekik, hogy milyen az, amikor úgy éled napjaidat, hogy minden pillanatában tudod, valakinek hiba csúszott a számításaiba. Valaki idetett téged, mert azt hitte, idevaló vagy. De minden jel arra utal, hogy tévedett. Itt semmi nem a tied, és te senkinek nem kellesz. És neked se kell senki innen.

Kyra lába már bokáig ért e habos vízben. Észre se vette, hogy a hullámok lassanként ilyen közel kúsztak hozzá. Arra eszmélt, hogy ezek a pajkos víznyelvek a bokáját csókolgatják, nyaldossák. Megborzongott és elszégyellte magát. Kiemelte a lábát a tengerből, összegubózott és mellkasához ölelte térdeit. Így nézett a messzeségbe.

– Kyraaaa! – suhogták a part felé sodródó vízcsepphegyek.

– Kyraaaa... – újra meg újra. Vágytól terhes, hívó suttagások voltak.

– Kerrrrkyraaaa– sóhajtotta a tenger.

Kyra zavarba jött. Szokatlan volt így hallani a nevét. Egészen szép, lágy, finom hangzása volt. Ő pedig a K hangok keménységét érezte magáénak, valahogy mindig azt hangsúlyozta mindenki, aki eddig kiejtette a nevét.

–Kyra, kire ütsz, te lány? – kérdezte időnként anyja. – Ennyi gőg

és dölj még apád anyjában sem fért el. Ugyan mire vagy olyan büszke, kisasszony?

Csodaszép lány volt. Ébenhaja úgy omlott hófehér vállára, ahogy az éjszaka ráomlik a gyöngé hullámfodrokra. Ajka íve olyan tökéletes volt, mint egy leanderlevél. És ha mosolyra vonta, a legfehérebb drágakövek csillantak meg a fényben.

És a szeme – néha barna, néha kékeszöld... pillantása olykor az ég végételenje, máskor a kopár kőhegyek hideg keménysége.

Szóval ül Kyra a tengerparton, a hófehér parti köveken, szemben a Jöntenger kékjével és keresi a helyét.

– Kerrrkyraaaa... – sóvárogta a víztömeg a lány közelségét.

Kyra felállt, hirtelen támadt sugallatnak engedelmességgel ledobott magáról minden ruhadarabot és elindult a mélység felé. Hófehér meztelensége elmerült és feloldódott a smaragdzöld ringatózásban.

És táncolt, és forgott vele a víz, és vitte, sodorta befelé, eloldotta a partoktól, Kyra pedig élvezte ennek a horgonytalanságnak minden egyes pillanatát.

– Engem soha nem ölelt így senki. Ki vagy te? – kérdezte sóvárogva. – Látni akarom az arcodat.

– Nem láthatod. Ember vagy. Nem bírnád meg a látványt. Láss a bőröddel, a hajaddal, a lelkeddel! Érezz, fogadj magadba! Ezért a pillanattért születél – susogta a tenger, magasra emelte a hófehér női testet és hasára hajtotta kék fejét.

Mire egy öblös barlang kék falaihoz értek, Kyra már nem gondolkodott semmin. Elveszítette a határait, feloldódott a beteljesülés végtelenjében. Megérkezett.

– Ki vagy te? A neved mondd, ha az arcod nem láthatom. Néven akarom szólítani a boldogságot.

– Poseidon vagyok. És te az enyém vagy.

– És én a Tied vagyok – rebegte súlytalanul a lány.

A barlangban nimfák dalát visszahangozták a falak, a víz a boldogság folyton változó, képlékeny képeit vetítette a kövekre.

– Köszönöm, Kyra – hullámozta Poseidon. – Köszönlek. Most elengedlek. És te is elengedsz engem. A barlang szájánál várnak rád a lovaim. Hintómban visszavisznek a partra. Úgy lépsz majd a köveire, ahogy még soha. Mert mától tied ez a sziget, gyönyörűm. Neked terem minden fügefafa, és minden szem olajbogyót érted érlelni a fák. Neked nyílnak a virágok, és a Nap érted kel fel itt, ezen a szárazföldön. A halak Neked sietnek a part felé és hálóba fekszenek élő áldozatul. És minden áldozat, amit a szigetlakók templomaimba elhoznak, téged fog áldani, Kyra. Mert mától ez a föld megszűnik névtelenné lenni. Kerkyra e föld neve, úrnőm – és még egyszer, utoljára a lány bársonykeblére hajtotta kék fejét az isten.

– Ég veled, Szerelmem! – búcsúzott tőle, és a nővé lett lány hagyta magát átölelni, még egyszer feloldódni egy másik világ érintésében.

Aztán engedelmesen beült a vízilovak húzta hintóba, és átsuhant a tengeren.

Partot ért. Ez a part mától két világ találkozásának mezsgyéjévé lesz. És ő minden nap kijön majd, és hagyja, hogy bokáját átölelje az emlék, hagyja, hogy eltűnjön a határ az emberi és iste-

ni között. Az ízek újra meg újra össze-
érnek, az isten megemberül, az ember

megistenül. És teljes lesz a világ. Most
és mindörökké.

A narancssárga ruha

5.55.

– Jó reggelt kívánok! Ébredni kéne már! Óóóóóó-óóó... – robbant bele a tíz éve halott Cipő hangja a hajnali sötétségbe.

– Anyád! – morgott Dóra, és leállította az ébresztőt.

Csend lett és sötét. Pár másodpercnyi béke.

Aztán alig hallható csikordulással elindultak a valóság fogaskerekei Dóra elméjében. Hétfő van.

Réka beteg, Soma beteg, és mind betegek. Erőt vett magán és lemászott az ágyból. Elindult a gyerekszoba felé. Mindketten kitakarózva feküdtek az ágyukban. Sorra megpuszilta a homlokukat. Nincs lázuk.

– Főztek kávé? – motyogta a hitvesi ágyban Gábor, aki időközben ugyancsak felébredt.

– Ne, köszí – suttozta, mert úgy érezte, hogy annyi keserűség van így is a torkában, a gyomrában, a májában, sőt a vérében is, hogy nem fér több bele.

Kiment a konyhába. A tegnap esti vacsora után az összes mosatlan edény rá várt szerte az asztalon, a kályhán, a kagylóban. Leült a rendetlen konyha közepén. Szeretett volna elmenekülni ebből a káoszából. De tudta, hogy bárhová menne, a benne lakó káoszt magával fogja vinni. Hátára kell vennie ma is a valóság-hátizsákot, tele

a tegnap köveivel és ki kell mennie a nagyvilágba. Eljátszott a gondolattal: mi lenne, ha ma nem a betonhegyek csúcsát célozná meg a kövekkel meg-
rakott zsákkal a hátán, hanem a villamoszal kiutazna a város végére, magára kötözné a hátizsákot és belesétálna a Szamosba?

– Nem lehet – motyogta. – Réka beteg, Soma beteg, és mind betegek. És ha éppen nem lennének betegek, akkor se lehetne. Arra gondolt, hogy reggeliznie kellene valamit, mielőtt összekapja a konyhát, előkészíti a gyermekek gyógyszereit és reggelijét.

Kinyitotta a hűtőszekrényt. Nem érzett elég erőt a rágáshoz. Nem akart már semmit megőrolni. Megrágni. Le akarta nyelni. Ráगतlanul. Letudni. Erőre kapni. Túllépni rajta.

A konyhaszekrényen megpillantotta a gyümölcsöstálat.

– Majd megrágná helyettem más – gondolta, és kiemelt néhány gyümölcsöt a kosárból.

Megtisztította, darabokra vágta és bedobta őket a turmixgépbe. Úgy tűnt, még a gépnek sem volt ma ereje rágni. Beleöntött hát egy csurranásnyi kókusztejet is, és megnyomta a gombot. Rácsodálkozott a színek szédülő körforgására, arra, ahogyan a kockák tehetetlenül elveszítik a formájukat, és egybeolvadnak. Egymás részeivé válnak.

Kitöltötte a habos-krémes masszát a bögréjébe, és kiült vele a sötét teraszra.

Belekanalazott és az eget kémlelte.

–Hát a Nap se akar ma felkelni? – zsörtölődött magában.

Kanalazta, nyelte a reggelit.

Ahogy a krém végigcsúszott a nyelvéen, valami kellemes könnyedség kezdett éledni benne. Mint a régi csókok utáni lebegés, olyan könnyűség rakott fészket benne.

Mire kiürült kezében a csupor, valami különös elégedettség költözött belé. Érdekes volt. Úgy telt meg a gyomra, hogy könnyebbé lett tőle. Mintha ő maga kiürült volna. Megkönnyebbült volna. És közben a Nap is felkelt. Megcsillant fénye az üres bögre karimáján.

Dóra belemosolygott a Napba.

Visszament a házba. Gyorsan bepakolta az edényeket a mosogatógépbe, lemosta az asztalt és elhelyezte rajta a reggeliznivalókat, a gyermekek gyógyszerit felcímkézett dobozkába adagolta, és elmagyarázott minden tudnivalót Gábornak, aki ma csak délután megy dolgozni.

Az idő felgyorsult. Dóra lemosta magáról az éjszaka sötétjét. Megfésülködött és megállt a szekrény előtt.

– Ma a narancssárga ruhát veszem fel – döntötte el, és nem érdekelt, hogy a szeptemberi reggelhez talán túl nyárias lesz ez a darab.

Belebújt hát, tenyerével végigsimított fodrain, könnyű cipőbe lépett és visszanezett az ajtóból. A kövekkel megrakott hátizsákot a sarokban hagyta. Kisétált az ajtón.

Üveggömbök

Advent harmadik vasárnapja. A téren meggyúlt az utolsó előtti gyertya. A nőszövetség tagjai kalácsszeleteket osztogatnak az összegyűlteknél. A város előljárói hónapok óta szorítják sötét mappáikat, amikben az ünnepi beszédek lapulnak, az egyházfők karjukra fektetik levetett reverendáikat. Az emberek forró teát kortyolnak a hidegben.

A tömeg oszladozik. Mindenki a havat hiányolja. Én anyámat.

– Még van egy hét – mormogják.
– Hátha bár egy vékony réteg lehull. Mégiscsak úgy szép a karácsony, ha fehér... reménykedjünk – búcsúznak az öregasszonyok.

Még van egy hét. Nincs miben reménykednem. Aki elment, elment. Ilyen karácsony nem volt még.

Elindulok hazafelé. Tobi, a város koldusa szapora léptekkel a nyomomba szegődik. Felgyorsítom lépéseimet, de utolér.

– Adjon egy szivarat, naccsága! – toppan elém, és őzikeszemekkel bámul rám.

– Minek szivarazol, ha nincs rá pénz? – kérdezem tőle bosszúsan, mert haragszom rá. Tobi mindig mindenhol megjelenik. A templomajtóban várja az ifjú párt, a temető kapujában a megtört gyászolókat, a kórház előtt a betegeket látogató hozzátartozókat. És mindig

kér. Nem érdekli őt az emberek fájdalma vagy öröme, ő mindig mindenhol, mint egy mementó, görnyedve tartja a markát, és pénzért, élelemért, cigarettaért köszörög.

– Ne legyen ilyen kegyetlen, nacsásága, jön a karácsony! – vigyorog aláztosan.

– Akkor írj az angyalnak! – morgok és faképnél hagyom.

Hazamegyek és szétnézek az üres lakásban. Rend van, meleg és csend.

A kabátomat a fogasra akasztom, és forró vizet engedek a fürdőkádba. Hosszan, ráérősen áztatom átfázott tagjaimat benne, aztán ágyat vetek és lefekszem. Szokatlan módon sikerül átaludnom az éjszakát.

Hétfő reggel van. Már ébredéskor eszembe jut anyám. Ilyenkor mindig úgy ébredtünk, hogy ott sürgött-forgott a konyhában, és már a reggeli alatt sorolni kezdte, mennyi tennivaló van ezen a héten. Takarítani, ablakokat pucolni, kocsonyát főzni, húslevest és töltött káposztát készíteni, kalácsot és bejglit sütni, szaloncukrot vásárolni, fát díszíteni. Hogy tökéletes legyen az ünnep.

Hogy tökéletes legyen az ünnep – gondolom –, és eldöntöm, hogy ma bemegyek az utazási irodába, és mégiscsak befizetek arra az athéni útra, aminek reklámja már egy ideje tökéletes karácsonyt ígér nekem.

Aztán indul a hétfő, összekapom magam, és munkába megyek. Szerencsére annyi tennivaló van, hogy eszembe sem jut egyébre gondolni. Végzem a dolgom.

És így megy ez minden nap, egymás után.

Csütörtökön már a kollégák is megbolydulnak, mindenki kedvesebben

sürgeti, piszkálja a társát, mint egyébként szokta. A főnök összehív minket a gyűlésterembe, és vászontasakban ajándékot ad minden alkalmazottnak.

– Boldog karácsonyt! – mondja gépiesen mindenkinek, miközben átadja a csomagot.

– Milyen karácsonyt? Csütörtök van, basszus! – morgolódom magamban.

A nap meglepetése, hogy a vezetőség úgy döntött, péntek munkaszüneti nap lesz, hogy mindenki méltón készülhessen az ünnepre.

Hazafelé elsétálok az utazási iroda előtt, és észreveszem, hogy a kirakatból eltűnt az athéni út reklámplakátja.

– Remek – motyogom –, erről is lekéstem.

Péntek reggel úgy ébredek, mint akit besóztak. Zavar, hogy nem kell munkába mennem. Kilépek a konyhába, és rám szakad a nyomás: rengeteg dolgom van.

Felöltözöm, felkapom az autó kulcsait és elindulok bevásárolni. A Lidlben nyüzsgő és kavargó tömeg. Mintha egy hatalmasra dagadt hangyabolyba léptem volna. Bepakolom a kasba a húsokat, a zöldségeket, és elindulok fizetni, egyensúlyozva a ráérősen korzózó emberek között, hogy nehogy összekoccanjak valakivel. Utána a piac felé indulok savanyú káposztáért. Útközben megállok a főtéren a fenyőárusnál.

– Parancsoljon! – mondja készségesen a középkorú férfi. – Ajánlhatok Önnek egy gyönyörű ezüsfenyőt? Vagy van még néhány csodaszép nordmannfenyő is.

– Nem, köszönöm, a legkisebb fát kérem – mondok kedvetlenül.

– Ugyan, kérem, amikor ilyen nagy a választék? – értetlenkedik.

Déli haragszó

– Azt kérem – válaszolom határozottan, és egy csenevész, apró csemetére mutatok, ami a teherautó mellé fektetve árválgodik.

Az árus a fejem búbjától a cipőm orráig végigmér, vállat von és ideadja. Fizetek és hazaindulok.

Egész nap főzök. Estére a teljes ünnepi menü elkészül. Hullafáradtan zuhanok az ágyamba.

Reggel arra ébredek, hogy a tájat arasznyi hó borítja.

– Na, tessék, itt van a havatok – morogolódom magamban, és a téren toporgó öregasszonyokra gondolok.

Karácsony van. Soha nem éreztem magam ennyire elhagyottnak. A magány a falaimra telepedik és bőrömrre ragad, ahogy elé-hátra megyek a lakásban. Talán egyetlen ember van ebben a városban, aki ma ugyanilyen magányos lehet.

Megterítem az asztalt, előveszem az anyámtól rám maradt ünnepi étkészletet, díszbe öltöztetem az asztalt. Két személyre teríték.

Aztán felöltözöm, és kimegyek a hóba. Sokáig kell takarítanom és melegítenem az autót, mire elindulhatok. Pontosan tudom, hová megyek. Bekanyarodok a Penny parkolójába, és meglátom. Ott van, ahol lenni szokott. Az ünnepi fényekkel teleaggatott bejárat mellett őrzi a bevásárlókosarat. Egészen közel hajtok hozzá, lehúzom az ablakot.

– Ülj be a hátsó ülésre, Tobi! – kiáltom neki.

– Tessék? – hüledezik, mint aki szégyelli, amit hallott.

– Ülj már be! – intek neki a hátsó ajtó felé.

Félve kinyitja az ajtót, és úgy ül be az ülésre, mint aki meg van győződve

arról, hogy mindjárt üvöltve kergetem el.

– Hova visz, naccsága? – kérdezi rémülten.

– Nem vagyok naccsága – felelem kurtán.

– Akkor hogy szólítsam?

– Sehogy – dobom oda a választ.

Néhány perc múlva a tömbház előtti parkolóban lekapcsolom a motort.

– Gyere utánam! – mondom neki, és előresietek, nehogy szembemenjek valamelyik szomszéddal, és még azt higgye, együtt megyünk.

Követ is tisztos távolból, mintha érténé, mire gondoltam.

Kizárom az ajtót, betessékelem a konyhába.

– Ülj le! – mondom, és bekapcsolom a tüzet a húsleves és a töltött káposzta alatt.

Tobi szemei soha nem voltak még ilyen nagyok. Nem értett semmit, de félt bármit is kérdezni. Tudta, hogy a válaszaim rövidek, mint az ostor csattanása a bőrön.

Az ebéd megmelegedett. Két mérőkanál levest öntöttem a tányérjába, aztán elvettem a saját tányéromat, abba is mertem egy kanálnyit.

– Egyél! Jó étvágyat! – és mielőtt bármit mondhatott volna, kanalazni kezdtem a levest.

Tobi olyan falánkul ette a forró levest, mint aki attól fél, felébred ebből az álomból még mielőtt a tányér tartalma a gyomrába érne. Ugyanígy a második fogást is. Négy tölteletet tettem elé, a tetejére vastag tejfölréteget csorgattam. Szótlanul megebédeltünk, aztán töltöttem neki egy pohár vörösbort. Amíg kábultan kortyolgatta, felálltam az asztal mellől, kivettem a hűtőszekrényből egy nagyobbacska

edény kocsonyát, kanyarítottam két vastag szelet kenyeret hozzá, és becsomagoltam egy műanyag zacskóba. Egy bejglit is melléje fektettem.

– És most menj! – parancsoltam neki.

Az utolsó pillanatban kivettem a kabátom zsebéből egy megbontatlan csomag cigarettát és a zacskóval együtt a kezébe adtam.

Tobi felállt, néhány másodpercig toporgott, egyik lábáról a másikra állt, majd egészen ellágyult az arca, mielőtt azt mondta:

– Boldog karácsonyt, naccs... köszönöm!

És szapora léptekkel kilépett a lépcsőházba.

Becsuktam mögötte az ajtót, és nekitámasztottam a hátam.

– Remek... – gondoltam, ahogy az asztalon maradt mosatlanra néztem. Hogy fogom ezt kifertőtleníteni?

Legyintettem, és bementem a nappaliba. Mire sikerült a kis fát beleillesztenem a talpba, alkonyodni kezdett. A szekrény tetejéről leemel-

tem a kartondobozt, amit anyám temetése után hoztam fel a lakásba. Kibontottam. Félve érintettem meg a színes üveggömböket. Ahogy a tenyerem hozzájuk ért, már hallottam is anyám kiáltását:

– Vigyázz, hogy bánsz velük! Nagyon törékenyek.

Lélegzetvisszafojtva akasztottam fel az ágak végére. Félóra múlva a kis fa büszkén tartotta ágain gyermekkorom törékeny boldogságát. Pont olyan volt, mintha anyám díszítette volna fel. Megellenőriztem, hogy nincsenek-e túl közel egymáshoz az üveggömbök. Féltem, nehogy egymáshoz koccsanjának és a varázslat szilánkokra törjön. Hiszen törékenyek. És nagyon értékesek. Visszhangzott anyám hangja a fülemben. Potyogtak a könnyeim. Kimenekültem a konyhába, és leültem arra a székre, ahol néhány órája még Tobi ült. A fejemet a karomra engedtem, és az asztalra borultam. A mosatlan tányérok az asztal közepén maradtak. Mert azok is törékenyek. És nagyon értékesek.

Patkolás

Oláh József

kálvária

*stációatlanul játszott
nagypéntekes játékaink
felejtésárnya fed
reményt önfeláldozást
szélnek eresztett feltámadás
helyébe ömlő
kánoni szóáradat
– hasadt tömlő –
folyton ismétlődő
vélt vagy valós vádak
sorvasztó imamalom-
pörgése gátat szakaszt
s akaszt kampóra
súlytalan egyensúlytalan
talpon maradás
darázsmarás
önző kivonulás
szabadakarat-kolonc
nem örökül szánt poklok
makacs megélés-halása*

s mi megmarad mindörökké?

olyan mint

*holdterelő
orkán inát szakasztó
szakasztott más
vizen bukdácsolás
vagy bárkaácsolás
nem csalás
álnok csaló
hamis valóban
futóhomokban*

szilárd sziklából
pattintott
még itt-ott
sziklaszilárd
törekeny zsenge
sarj lenge
szellőben pára
stabil örök vára
nem múló kincsek
szükségek nincsek
végtelen tára
tapintható
itt sajtó látomás
szakasztott más
onnan is felkelő
holdterelő

aszályszítta

aszályszítta mélyföldemen
nyárutói csipkebokrok
tanácstalan téblábolnak
harmattalan hajnalokon

ha jön őszöm első szele
pánikterhes tévelygések
ígéretét már sejtető
térdig érő apró ködök

gyalogfelhő páralelke
pirkadó nap sugarától
felüldítve harmatosul

cseppje pórust teret tágít
másmegélte tapasztalat
berkeimben életesül

nevenincs

*ötödik s hatodik közt
mélyeszd kezed
angolkór-bogozta bordám
– pudvás völgyű fa
titkot rejtő odva –
balkosarába
ne félj
hisz ismered
nem halálmadár
nem áspiskígyó fészek
lakója – nevenincs madár –
érintésed selymétől repes
bármerre száll is
révébe visszatér
tenyeredről el nem repül
vigyázz rá
csak úgy szorítsd
hogy szárnyát-nyakát ne szegd*

ajtók

*myomotokban féregaraszolással
már-már
de lázálomban holdsimogatástól
kérges tenyérrel
zárt tölgyfaajtók
súlyos szárnyán
faltörő dörömbölés
helyett halkan kopogtatva
állók állók
s mire felismerem
ajtóságotok
ujjam ízületei bebogozódnak
ódonná barnult erezetébe
körém glóriásodó évgyűrűk
ölelésébe reccsenő tudatrianást
visszhangoz*

*koponyám falában percegő
szújaratokba
utánam araszoló vagy vágózó
bordáimon kopogtatásban
dörömbölésben
már ott
az ajtósdás ígérete*

színjátszó

*márvány
arcod szivárvány
hétszattú törésével
tükröz tovább
– pára a fényt –
rávetülő reményt
áldást átkot
átköt
partnélküli hídként
hídnélküli partot
kápráztató
attrakció*

*de húnyt bezárt
szemmel
kerekre tárt
értelemmel
látszik
sugara mint játszik
színt kint s hint
talmi csillámot
– felhő villámot
cikkáz –
a máz
tűnik még ép
de meglelem
lassított felvételen
– fagyott tavon a jég –
pokolian
miként rian*

féltőn

*féltőn óvva
körülfár vállalt
korlátok kényszere
emberség nevében
mi jó
ha rossz mi jó?
vagy jó ha rossz?
lenne helyett lett
volna való s
valós
lehetetlen
vagy rossz ha jó?
ha jó mi rossz
mi rossz?
embertelen emberi
kényszerű korlátok
gyűrűje óvja
féltőn emberségünk*

Szaladó lovak

Citera

Tavaszi

Kovács-Széles Andrea

Gipszgólya

A huszadik osztálytalálkozón veszi észre, hogy gáz van. Hogy elstartoltak mellőle a menő materialisták. Gábor nézi a volt osztálytársakat, a körbejáró fotókat és az olcsó kínai gálacipőjét.

Hallgat. És szívja egyik cigarettát a másik után. A keserűség, ha megszi-
lárdulhatna, fel lehetne aprítani benne. Mert nem jött be se Görögország, se Velence, se Ciprus. Egy húszéves lestrapált kocsival jár tanítani, egy utolsó porfészek-faluba.

Csak egy feleség meg két gyerek. Ennyit tud „felmutatni”.

A jó mód szédítő magasságait látva nyomorultul érzi magát, egy csoró senkinek, akin ott gyűrődnek egész este a szájalmas tekintetek. Egyetlen gondolata van, de az ott lóg kitartoan a lelkén: „ezek itt mind vitték valamire... lettek valakik... ezek itt mind boldogok”.

Aztán szembeül egy üveg Jim Beammel, és reggelig nem is tágít mellőle. Hajnalban a pincér felrzza és hazaküldi.

Ég a gyomra és ég a lelke. Fáj a feje, és fáj a valóság-lét. Belemaródik a sok mosoly, az „örülünk, hogy láttunk”, a „jó, hogy itt voltál velünk” mondatmaradékok. Keserű íze van a reggelnek, és beláthatatlan távolságra van valahol a boldogság.

Napokig vár, úgy gondolja, lassan majd elmúlik ez a totál padlón vagyok érzés. Aztán csak telnek a hetek és nem történik semmi. Fásult, fáradt, fénytelen minden nap. Már nem tud örülni

a felesége figyelmességeinek és a fiuk iskolai élményeinek, a nyár végi naplementének.

Semminek.

Egy csütörtöki napon látja meg a fát. Az otthona és a munkahelye között. Egy fiatal erdőben azt az ottfelejtett öreg fát. Sokáig ül alatta, lába előtt hangyák rohángásznak, de a férfi maga elé nézve szemléli a semmit.

Na, erre a fára felakasztom magam – gondolja, és a tarkóját nekiveti a fa mo-
hás törzsének. Másnap a nagy juharfa már messziről integet. Sokáig ücsörög alatta, megsimogatja a törzsét és odasúgja neki:

– Nem vagyok boldog, Juharom. Fogalmam sincs, hogy mások hogyan csinálják. Hol lehet igazán boldog az ember?... Én itt akarom letenni az életem... Majd amikor aludni térsz te is.

A fa susog valamit. Érthetetlen hulló levélzörrenés.

Másnap négy narancssal ballag oda az öreg fához. Léptei alatt fecseg az avar. Meghökken, mert a fa alatt kartondobozokból tákolt sátor áll. A lépteire apró öregasszony bújik elő. Hunyorog a délutáni fényben és mosolyog. Gábor ingerült szavai csattogva szállnak felé.

– Ki maga?... Mit keres itt?

– Szép ez a nap, nemde? Olyan sze-
líd... A nevem Lenke... Te mindig ilyen zaklatott vagy? Zavarlak talán?

– A sátrad... Vagy mi az. Minek rak-
tad oda? Ez az én Juharom.

Lenke lehuppan egy zsombékra, és úgy néz fel a férfire.

– Nekem nem mondta, hogy menjek el innen. Nem bírom a várost... Sokat köhögök a szmog miatt... Itt tiszta a levegő... Itt minden percnél illata van.

A férfi dermedten nézi az előtte kuporgó öregasszonyt. Leginkább az arcát, s azt, ahogy minduntalan mosolyog.

– Ide leülhetsz... Van még hely...

S ahogy arrébb teszi a lábát, az otromba cipő sarka tátog egyet a levegőben. Gábor úgy tesz, mintha észre se venné, csak leroggyan mellé a száradó fűre.

– Neked mi bajod van? – veti oda Lenke a szót, de nem néz rá.

– Semmi. Fáj a gyomrom... És kevesem a boldogságot.

Lenke mélyet sóhajt, az köhögést szül, s ahogy csillapszik, már mosolyog is.

– A tegnap délbe ettem utoljára... Hála Istennek semmim se fáj... és annyi csodaszép pillanatot kaptam el, pedig szaladni sem tudok.

– Egyedül vagy itt? – néz a férfi a sátor felé.

– Konrád ott van hátul, a kalyiba mögött, őt is vigasztalom folyton.

– A férjed?

Lenke nevetni kezd, s mintha angyalszárnyak enyhe csattogása töltené be a levegőt, édesen szép a kacagása. Sokáig tart, amíg felkecmereg a fűcsomóról, aztán kisvártatva megjelenik Konráddal, a gipszgólyával, aki eleven társaihoz hasonlóan jól megtermett gólya, csak fél szárnyáról kissé lekopott a fekete festék.

– Ez is menne... Beszélhet ennek az ember, hogy majd eljön a tavasz is... Várjon, mert a holnap jobb lesz... Meg

szebb... Hosszú éveket éltem meg... Tudom, és kész.

Aztán Lenke magához öleli Konrádot, és sokáig simogatja a gipszgólya fejét.

– Tessék. Narancs... Nekem fáj tőle a gyomrom... Jó, hogy itt vagy te, Lenke. Ügyelsz majd a Juharunkra... Most mennem kell.

Lépteit alatt falevél-csevej. Visszaforog, integet, de Lenke már nem figyel rá, remegő kézzel, mohón tépi a narancshéjakat. És az égperemről alámerül a Nap. Valami különös kaparást érez a torkában, most elkapta... A lelkével látja a csodát. Öröm moccan. Nyugatról megindul a szél. És ezt észre is veszi...

Gábor másnap alig várja, hogy letanítsa a maga hat óráját és siet a juharfához. Cipőt hoz Lenkének, meg takarót, egy fél kenyeret és felvágottat. A diós kalács a ráadás. Órákig beszélgetnek, lassan nyílik meg két különös zárt világ. Lassan foszladozni kezd a senki vagyok érzés. Elkezdődik a padlóról való felemelkedés. Alig észrevehetően. És felfedezi saját felbecsülhetetlen kincsét is: a családját.

Egy nap Lenke nekiszegezi a kérdést:

– Tudtad, hogy a világon nincs egy boldog ember se? Én mondom... nincsen. Csak boldog pillanataink vannak... Ha el nem suhanunk mellettük. Boldog akarsz lenni? Akkor három dolgot tégy: adj... adj... adj... Magadból... a tiedből. Adj egy jó szót... egy mosolyt... egy fél kenyeret... Ez a boldogság... Ennyi... Minden egyéb csak sallang. Sok szép kacat... Én nem sokára meghalok. Azért jöttem ide... Nem bírom a hoszpiszházakat. És kérnék is tőled valamit... Ha egy délután

majd nem jövök eléd, ide temess el a Juharunk alá, abban a korall színű ruhában, amit nekem hoztál. Ne legyen koporsóm, se keresztmem, se fejfám és hantom se... Egyengedd majd vissza a füvet is. Csak Konrád álljon a sírom felett... Micsoda giccs... Így mondták az emberek, amikor megláttak veled. Amikor indulni készülünk el ebből a világból, a ház, a karrier, az autó, a pénz, a vagyon, az ékszerek... Micsoda giccs mind. Megannyi gipszgólya. Te azért segíts majd szegényen, árván, haj-

léktalanon, nincsteleneken... Így segíts magadon... Ha már mindenképp boldog akarsz lenni...

Készül a nap elpihenni. Valahol mádar rebben fel, nyomában édes lesz a csend. Lenke a férfi ölébe hajtja a fejét, és sokáig nézi a vörös felhőket, míg magához öleli Konrádot.

Alig hallhatóan suttogja még:

– Egyszer majd mind elmegyünk... Csak a gipszgólyáink maradnak itt... Néma tanúknak, hogy itt jártunk egyszer... Hogy itt jártunk egyszer.

Szürke szívvel

Letört az együttlét egyik szárnya. Csak a lét maradt, s az irányvesztetten kering, kóvályog a hétköznapokban.

Az öreg Jakab nyugdíjas. Két éve gyszolja a feleségét, s azóta nem aludt otthon. Éjjeliórként dolgozik tovább egy fatelep udvarán.

Szürke a város. Lekaparhatatlan novemberi kosz-szürkeség. És mint egy ragály, amely mindent beszürkít, ilyen a reggel, a telep, az éjjeliór bódéja, a munkaruha, Jakab fején a haj, a kedve, a léte, az egyedülléte.

A buszon ülve hazafelé mégis beléltet egy gondolat, hogy délután elmegy ahhoz a nőhöz. Gyászt bont. Ma. Mert ez egy ilyen nap. És virágot is visz neki. Valamilyet... Rózsát azt biztos, hogy nem, mert piros rózsát csak a felesége kapott. De előbb kimegy a temetőbe. Mert így könnyebb... Könnyebb talán... Az „elengedni” szóra gondolni sem mer...

Délelőtt Jakab kivasalja az ingét. A szürkét. A felesége megtanította neki egyszer, hogyan kell egy férfinget kivasalni. Most leteszi a vasalót és nekidől a szekrényajtónak. A felesége nevetése még ott cseng a fülébe, a szavai fájó karcok odabent.

„Jaj, Jaki... ne úgy... fordítsd meg már... nézd, kóbor ráncok gyülekezete... no majdnem jól van, ott vigyázz a gallérra... remek... vasalásból jeles, fiam.” És belenevet a gőzbe, a frissen vasalt ing illatába.

Ma elmegyek ahhoz a nőhöz – szögezi le magának az elhatározást.

Violával egy boltban ismerkedett meg. Otffejejtette a sajtot. A nő utána szólt, s a sajt tetején volt egy névjegykártya, címmel, telefonszámmal. Jakab párszor felhívta, de még nem szánta rá magát, hogy elmenjen hozzá. Vagy, hogy elhívja valahová.

Odakint szemerkélni kezd az eső. Jakab előveszi a kabátot is, a szürkét.

Régi darab, de neki már nem is kell semmi divatos. A kabát zsebében párányi lila selyem zsákocskában szárított levendula. Még a felesége tette bele. Megszagolja. Még mindig finom az illata, de már nem olyan hivalkodó. Leroggyan a nappaliban egy székre, és forgatja a kis levendulás zacskót. A felesége a kórházban megígértette vele, hogy soha nem fogja magát elhagyni. Hogy ápolt lesz. Tudta, hogy meg fog halni, de mintha ez is csak egy jó móka része lenne, derűsen őt oktatta, mint egy gyámoltalan gyermeket.

„Jaki, a ruhásszekrénybe mindig tégy szárított levendulát... legalább félévente... jó illata lesz tőle a ruháidnak... és nem elfelejteni, fiam...”

A szeme teletolul könnyel. A levendulára sem volt gondja. Elfelejtette...

A nadrág már könnyebb eset. Leveszi a vállfárol a szürkét. Az ellenzős sapka pont jó lesz, az már úgy hozzánőtt, mint a munkaruhája meg a bakancsa.

Odakint szipognak a csatornák.

Mielőtt bezárná az ajtót, még belepillant a tükörbe. Meg is állapítja, hogy öreg, tetőtől talpig szürke és szomorú. Talán szürke a szíve is. Már nem gyászfekete, még nem lángoló vörös. Magát vallatja egyre: Szürke szívvel hogy lehet szeretni?

A virágárusnál feszengve várja a sorát. Zavarja ez a puccos öltözet.

– Virágot kérnék – nyekkenti ki végre.

– Milyen virágot? – kérdi az eladó, aki felnéz rá, de az ellenzős sapkától nem látja a szemét.

– Miért, milyen van?

– Krizantém, liliom és vörös rózsza.

És hamarosan bezárunk, uram.

Jakab hezitál, szorong, úgy érzi, sűrgetve van, és egyre inkább összezavarodik.

– Vörös rózsát kérek. Három szálát. Csomagolás nélkül.

Fizet és indul. Apró szemerkélő szomorúság az égből. Jön rendületlenül lefelé. Jakab, mit sem törődve az esővel, leül egy padra a parkban, hogy összeszedje a gondolatait. Büntudata van. Sokáig készült, és most már késő kimenni a temetőbe. Minek is vett vörös rózsát? Az a felesége virága. Fogta a kezét a kórházban, és biztatta, öntötte bele a lelket. „Ne félj, Jaki... Nem szabad félned... Az élet megy tovább... Én mindig ott leszek egészen közel hozzád... Nézd ezeket a rózsákat... ha majd vörös rózsát látsz... én ott leszek. Ne élj sokáig egyedül... Idővel keresned kell valakit... Valakit, aki a rossz perceidet beragyogja asszonyi derűvel...”

Ki festhet ilyen szürke fellegekkel terhes délutánt?

Egy öregember ül egy padon, és Violához készül. Egy asszonyhoz, aki majd szavakat simít a még szivárgó sebeire. És csak ül ott, három szál rózsával, ebben a csupa szürkességben, és távolról úgy tűnik, mintha a szívét tartaná eres kezeiben. A szívét, amely lüktet, üvölt, virít és fáj... fáj... fáj... Viola várja, a felesége meg itt van vele. Hát ül a padon mozdulatlanul. Nézi, ahogy a lába előtt a tócsa egyre nő...

Egy vézna suhanc szólítja meg, s a szájából messzire köpi a rágógumit. A telepen dolgozik ő is, rendes gyerek, csak neveletlen.

– Szevasz, Jaki bá! Te meg mit ázol itt?

– Gondolkodom.

– Az jó. Jó agytorna.

- Megint tekeregsz, te Feri?
- Vár a csajom. Meghívtam egy kávéra. Randim van, öreg.
- S így mész oda, zsebre dugott kézzel? Te Feri, szereted te azt a lányt?
- Há... Nagyon.
- Rágyújt. A cigarettafüstöt magasra fújja, s ott kering egy ideig közöttük.
- Tessék. Itt ez a három szál rózsá. Vidd, s add oda annak a lánynak. Ez legalább beszél helyetted is.
- Kösz, Jaki bá! Irtó rendes pasi vagy. Majd jövök eggyel.

És elrohan a kávézó felé.
 Jakab ül a padon, kissé megkönnyebbülten. Mégse bontja fel a gyászt. Ma nem. Ez nem egy olyan nap. Lassan indulnia kell a munkába. Viola hívja telefonon, mi történt, aggódik érte. Hogy nem jött. A szavak rásimulnak a sebekre. Míg oszlani kezd a szürkesség a szívéről. Darabokban szakadnak fel a fellegek, s az ég pereméről visszanez a nap...
 S valahol a létnek nőni kezd a szárnya.

Falusi asszony

Az öreg juhász

Márton Károly

Pesszimista hangulatok

Választás után

*Tegnapi hősök
korruptak voltak,
ahol csak tudtak,
ott meg is loptak
– az emelvényről
új hősök szólnak.
De vajon tudják-e,
mi lesz majd holnap?*

Nagyapámról

*Az apai nagyapámról
Nem maradhatott emlék,
Amire én megszülettem,
Őt már eltemették.*

*Volt egy fotó, megsárgulva,
De amikor ideadták
(három éves sem lehettem),
Összetépve visszakapták.*

Kiben más él

*Piros almám
Szép a szemnek,
Belsejében
Férgek esznek.*

*Egyre kisebb
Már a remény
(Mattul színe,
S nem kökemény),*

*Hogy a tavaszt
Is megéri.
Kiben más él,
Az feléli.*

Túlsóhegy

*Jöttünk az iskolából,
S egy helyt kettévált az út,
Igaz, mindkettő végén
A falu szélére fut.*

*Ott külön csoportra váltunk,
Indultunk, ki merre lakott,
De pár méter távolságról
Ki-ki másikra mutatott.*

*A kezdeményező ki volt,
Ott helyben ki sosem derült,
És kis öklök sokasága
Mindig, mindig előkerült.*

*– Ti vagytok a túlsóhegyiek! –
Kezdődött a hangzavar,
És egymás felé hajítódott:
Kő, por, fa vagy vascsavar.*

*De még nem lett ezzel vége,
Közelharcban adok-kapok...
Mivel túlerőben voltak,
Szemem sokszor feldagadott.*

*Ütöttek, ütöttük egymást,
De védtük úgyis igazunk...
Csak évek múlva jöttem rá,
Nekik is volt igazuk.*

*De ezt nem szabad hangosan
Sosem már kimondani,
Túlsó hegynek Túlsóhegynek
Kell örökre maradni.*

(A Nyáradgálfalvi emlékekből)

Felelőtlen béka

*Felelőtlen
Volt egy béka,
Fára mászott,
S nem volt létra.*

*Jött a szél, a
Fát megrázta,
Béka meg így
Magyarázta:*

*Önként szökött
Le a fáról,
Nehogy törjön
Az súlyától.*

Fehér hóban

*Fehér hóban
Tisztelegnek
Odakint a
Varjak,
Mint amikor
Felkiáltó
Jelet oda
Raknak.
A hidegben
Szép fehéren
Csenddé átvál-
Toznak,*

S az eldugott
Diójukat
Bontják gondo-
Latban.

Tandori D. (vers)kísérlet *1990 márciusában*

Ő nem ütött
Mégis volt, ki
Visszaütött.
Ez is ütött Sütőt,
Az is Sütőt ütött.
S mire a Nap
Visszasütött,
Szeme fénye
Már nem sütött.
S úgy vitték el
Ütött* Sütőt.

Variációk

I.
Aki egyszer
Útnak indul,
Célba ér, ha
Visszafordul?

II.
Aki egyszer
Útnak indul,
Céltalan, ha
Visszafordul?

* megvert

III.
Aki egyszer
Útnak indul,
Új a cél, ha
Visszafordul?

Bedőlt falak

Bedőlt falak,
Kidőlt kapu.
Mi vár ottan?
Útilapu?

Nagyra felnőtt
Csihány hada,
Köszönyegen
Puha moha.

A kútgémre
– ami még állt –
Tollázkodni
Madár rászállt.

Dzsungel-törvény
Körös-körül,
Ki itt búsul,
Az is örül?

Peer Krisztiánhoz

*Földed sivár,
Terméketlen,
Öntözgeted
„Vegyszerekkel”:
Bor, pálinka,
Akár sör is...
Horzsolódik
Itt-ott bőr is.
Ha nem tudnád,
Sokan vagyunk,
Hogy kimondjad
Az igazunk.*

Az íjász

Az imádkozó fiú

Kaszafenő

László Gyopár

A teknősbéka meséje

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy teknősbéka. Nem volt mozgalmas az élete, ahogy ő maga sem a szangvinikus természetéről volt híres. Szerette az otthon melegét, a friss salátaleveleket, a jó könyveket, és úgy általában véve békés, bár kissé unalmas mederben csordogált az élete.

Egészen addig, amíg be nem toppant az életébe Rodolfó, a szilaj paripa.

Rodolfó született hódító volt, és magabiztosan söpörte le lábáról a teknősbékát, aki azon nyomban beleszeretett. A paripa vagány világfi volt menő karrierrel, rengeteg híres baráttal, kalandos és színes múlttal, és nem ózdkodott izgalmas életébe bevonni a teknősbékát sem. Ő meg örömmel vett részt benne. A ló körül vidámság és pörgés volt. Imádta a közeli és távoli helyekre tett kalandos kirándulásokat is. Rodolfóval a világ tetején érezte magát. Úgy gondolta, most az, aki mindig is szeretett volna lenni. Egy igazi kalandornő. Persze tévedett.

Addig minden rendben volt, amíg a paripa észre nem vett egy magnetikus tigrislányt, és le nem dobta a hátáról a teknősbékát. Egy pocsolóba.

A teknősbéka összetört szívvel, lélekkel próbált kimászni a belőle, míg Rodolfónak már csak hült helye volt. És hát... haladt is. Három év alatt három métert.

Az idő legnagyobb részében páncéljába zárkózva mélézött, nézegette telefonján a kedvesével készült közös

fotókat, és bánkódott, csak bánkódott, amíg már a barátok is kezdték megelégni a helyzetet. Legjobb barátnője még arra is megpróbálta rábeszélni, hogy keressen fel szakembert. Engedd el – mondták neki. De a teknősbékát fura fából faragták. Egyemberes kutya vagyok – válaszolta néha. Ezt egy kutyákról szóló szakkönyvben olvasta, és megtetszett neki. Azt jelentette, életében csak egy személyhez ragaszkodik. Ő is ilyen volt, csak egyszer szeretett.

Időnként, mikor emlékei vissza-visszavitték az áhított múltba, üzeneteket írt Rodolfónak. A paripának már kezdett tele lenni a hócipője velük. És kifakadt. Így szólt:

– Nézd, három éve szakítottunk, és te még mindig nem akarod megérteni, hogy nem vagyok kíváncsi rád! Felejts el, és lépj tovább, te pszihó! A teknőcnek ez nagyon fáj, és csak annyit tudott kilehelni magából: **egész hátralévő életem ott van rá, hogy elfelejtselek.**

De ezt a paripa már nem is hallotta, belerúgott a keservében páncéljába húzódtott teknőcbe, és elvágtatott.

A teknősbéka kitinpáncélján hosszan csúszott a belvárosi macskaköves utcákon, és végül egy épületnél állt meg. Egy pszichológiai rendelőnél, ahol dr. Nagy Alburnus rendelt. Mikor kidugta fejét a páncéljából, és meglátta a cégtáblát, hosszan, szomorúan elgondolkodott. Aztán vett egy mély léleg-

zetet, letörölte könnyeit meg a port a páncéljáról, megköszörülte a torkát, és belépett az ajtón.

Dr. Nagy Alburnus fiatal, pályakezdő lélekgyógyász volt, szomorú barna szemekkel, ahogy a kutyákhoz az illik. A teknősnek azonnal tíz ülést rendelt el.

Az ülések során a teknőc lassan fedte gyötrelmeit, és alkalomról alkalomra kezdte kibontakoztatni lelkét. A kutya komolysága, türelme, megbízható természete tetszett neki. Jólesett, hogy megértette természetét, hisz Alburnus is egyemberes kutya volt.

Kezdett gyógyulni. És előfordult, hogy vele álmódott. Már. A kis Te kezdett vonzóbbá válni, mint a nagy Ő. Hogy hogyan, maga sem tudta.

Elérkezett az utolsó ülés, melyen érezhetően mindketten kicsit zavarban voltak. Hallgattak.

A kutya szólalt meg: leszel a feleségem?

A teknősbéka nagyon meglepődött, de mosoly terült szét kis arcán. De hisz csak ismersz – mondta. Nem is szeretsz.

Mire a doktor: nem, valóban. De **egész hátralévő életem ott van rá, hogy megszeresselek...**

A kígyó meséje

Egyszer volt, hol nem volt... nem, nem, napjainkban, a kétezres években. Legyünk pontosak. Szóval itt az internet és a Covid-sújtotta világban éldegélt egy kígyó. Iszonyatosan magányos volt. Az emberek nem szerették, rossz hírét már a Biblia is megalapozta, és a renoméja azóta sem változott sokat. Ha reggelente a tükörbe nézett, az élettől is elment a kedve: síkos bőr, két hatalmas fog, na meg a villás nyelve sem árasztott bizalmat. Ezzel az erővel kaktusz is lehetnék, gondolta néha leverten. Őket sem simogatják. Nem úgy a kiskutyákat, ők minden szeretetet, rajongást, kedvességet megkapnak. Mert a kígyó vágyott a szeretetre. Aztán ahogy emberesedett, vagyis kígyósodott, egyre inkább vágyott a szerelemre.

Meg is találta szerelme tárgyát, mégpedig Priscillában, a gyönyörű, sárga-fehér szőrű (pláza)cicában. Első

találkozásuk után azonnal be is jelölte a Facebookon, és minden bejegyzésére szíves lájkot nyomott.

De eközben szomorú volt, mert szíve hölgye soha nem viszonzta a virtuálban bemutatott perszónáját. Pedig volt ott fotó róla csokornyakkendős ünnepi díszben, büszke patkánytróféás fotó, meg minden, ami kell. Hiába. Priscillát mindez hidegen hagyta.

Sok álmatlan éjszakát okozott a kígyónak, hogy kimódolja, miként hódíthatná meg hideg szívének hölgyét. Virágot, néha díszcsomagolásban finom egérfalatokat küldött neki. Priscillát ez nem igazán érdekelte, elfogadta a küldeményeket, de aztán blazírtan nekilátott mosakodni. Csak fényezte a bundáját, minden centijét alaposan megmosta, és mikor kész volt, újrakezdte. Harmadszor is. Priscilla hiú volt ugyanis.

Egyik „örök barátnőjével” sokat rivalizáltak. Gyűjtötték a skalpokat, lájkokat, szíveket. Amolyan (pláza) cica módra. Végül a versengésük egy kihívásban éleződött ki. Ha Priscilla el tudja érni, hogy a tejbárban készült fotóját, melyen egy pumpkin spice latte-vel pózol bájosan, ezren lájkolják, akkor a barátnő behúzza karmait, és elismeri Priscillát, mint kettejük közül a népszerűbbet, cukibbat, legtöbb rajongót magáénak tudhatót.

Priscilla rögvest posztolta is mindenféle szűrővel és effektussal feltuningolt fotóját, és tényleg igazán menően mutatott a képen. Érkeztek a tetszikelések, sorra, halomra, és Priscilla úgy érezte magát, mintha hájjal kenetnének. Hihegett és hangosan dorombolt. Egészen addig, amíg a kétszázötvenkettedik lájknál mintha megállt volna az özön. Priscilla percenként csekkolta a telefonját, még munka közben is, de semmi. Nem lesz meg a rekord. Elkecseregésében a hidegvérű hódolójához fordult. Írt neki, hogy ha összehozza a kitűzött eredményt, elmegy vele randizni.

A kígyó hideg szíve nagyot dobbant, amikor meglátta az üzenetet. De nem tudta, hogyan teljesítse ezt a próbát. Gondolt egy nagyot, és elment a bagolyhoz, hogy tanácsot kérjen, hisz volt általános műveltsége. Tudta ő is, hogy a bagoly az állatvilág legokosabb figurája.

A bagoly otthon volt. Épp egy könyvet olvasott a kínai asztrológiáról. Mikor a kígyó előadta a kérését, a bagoly amolyan Popper Péter-esen elmosolyodott. Hát nem tudod te magadról, hogy neked nem lenne szükséged az én tanácsomra? – mondta a kígyónak. A kínaiak szerint ugyanis te magad vagy a szépség, az igazság és a bölcsesség szimbóluma. A szépség dolgában... mmm, meglehet, hogy tévedtek az emberek, de bízz magadban, az intelligenciád briliáns. Meg tudod oldani ezt a felmerülő helyzetet is. Csak bízz magadban.

Hogy még miket mondhatott a bagoly a kígyónak, azt nem tudjuk, de Priscilla és barátnője igencsak meglepődtek, amikor a Facebookon eléjük került egy viszonylag színvonalasan kivitelezett mém, mely szerint: „A barátság nem 5000 barátot jelent Facebookon, a barátságot az a három barát jelenti, akik akkor is veled vannak, amikor rosszul mennek a dolgaid.”

A bejegyzést a kígyó tette közzé. Aki azóta Ramónával, a csinos nutrialánynyal jár. A kígyó intelligenciája tetszett meg neki.

Azóta is boldogan élnek.

Priscilláék nem. Ők még mindig a Facebookon lógnak, rivalizálnak, és néha megszabják egymás bundáját féltékenységükben.

Fáklyavivő

„Hass, alkoss, gyarapíts”

Mészáros Zoltán 1946. március 3-án született a Bihar megyei Tótiban, amely a Berettyó baloldali mellékvi-ze, a Bisztra-patak mentén fekszik, az Érmellék és a Hegyköz határán. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait Szilágysomlyón végezte. 1972-ben szerzett magyar- és román-tanári oklevelet a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán.

Rajztanára már kisiskolásként felfigyelt kezügyességére, amikor meglátta azt a miniatűr római fejet, amelyet egy krétadarabból borotvapengével faragott ki. Ekkor még ösztönösen alkotott, később, hogy kitörjön az autodidakta képzés korlátai közül, – már tanári munkája mellett – szobrászoklevelet szerzett. 1985-ben otthagyta az iskolai nyelvtanítást, és a margittai (akkor még) pionírházban kezdett el dolgozni, ahol rajzot és modellezést tanított, valamint színjátszószakkört vezetett egészen 2010-ben történt nyugdíjazásáig. Bár még sok évre elegendő alkotói terv volt birtokában, egy dagantos betegség következtében elhunyt a margittai kórházban, 2013. augusztus 28-án, szülőfalujában helyezték örök nyugalomra.

Szabadidejében fából és kőből faragott szobrokat irodalmi, történelmi személyiségekről, családi eseményekről, valamint a gyermekkorában megismert és élete végéig a szívében őrzött falusi emberekről. Emellett családta-

gok, barátok kérésére személyes jellegű, az elhunyt egyéniségét is megörökítő sírköveket faragott. Tulajdonképpen (kevés kivételtől eltekintve) nem ő kereste a megmunkálandó anyagot, hanem a kezébe került fadarabok, kövek „ihlették meg”: az anyagok, amelyek útjába kerültek, irányították a fantáziáját, gondolkodását egészen addig, ameddig el nem készültek a művei. Mivel a lovakat, valamint a ló és az ember kapcsolatát mindig is csodálta, alkotásain gyakran szerepelnek lovak, akár önmagukban, akár történelmi események részeként.

Bár értelmiségi pályát választott, és 1981-ben a feleségével és két gyermekével Margittára költözött, a gazdálkodó életmóddal és a szülőfalujában élő emberekkel szoros kapcsolatban maradt. Ismerte az emberek mindennapi gondjait és azokat a történeteket, amelyeket az emberek egymásnak meséltek a falu múltjáról és a múltbeli emberekről, viselt dolgaikról, de sokszor becsületes helytállásukról is. 2011-ben *Falu a Réz-hegység lábánál* címmel megírta Tóti rendhagyó monográfiáját, amelyben leginkább a faluban közbeszéden forgó történeteket, mondákat, anekdotákat örökítette meg. Ebből a könyvből származik a következő rövid elbeszélés, amely a fronton harcoló katonáknak állít emléket. (Mi pedig őneki azzal, hogy jelen lapszámunkat a munkáiról készült fotókkal illusztráljuk).

Mészáros Zoltán

A karácsony mégis szép lett

Amikor azok a nagy kemény telek voltak, amikor valami, valami szörnyű, az első nagy Világégés elkezdődött... A merénylet híre éppen csak eljutott a Rézaljára, a barátokból bajtársak lettek, megkapták a behívót a keserves táncba.

Nagyapám baka lett, s ahogy kezdte megszokni a menetelést, a rohamot, szuronyt szegezve, mindig előre, máris Doberdónál voltak. Frájterként, azaz örvezetőként talán a harmadik ezüstjét kapta meg, és a muskátli után a havasi gyopárt küldte Nagyanyámnak, amikor a lábát úgy átdöfték, hogy a szanitéc – vagy még ő sem – tudná megmondani, hogy hogy nem vérzett el, mire megtalálták. Alig pár hét alatt, november elejére már be is szekereztek Debrecenbe, a katonakórházba. Ágyszomszédok lettek egykori jó pajtásával, Pali bácsival, a kováccsal, akinek az állcsontját rúgta el egy szilaj pusztai remonda. Jární tudott, vagy inkább csak ténferegni, hiszen nemcsak rágni, de nyelni sem nagyon tudott. December közepére már annyira megjavult állapotuk, hogy ha összefogózkodtak, előbb a kórtermet, majd az elsöpört udvart is körüljárták. Hosszú huzavona után a katonaoorvos saját felülősségükre megadta nekik az egy heti eltávozást, szent karácsony szombatján.

A borkereskedő szánja röpítette őket Mihályfalvára. Innen szintén szánal jutottak el Székelyhídra. Elérték az esti vonatot. Kilenc után elhagy-

ták Margittát. Fél tíz felé leszálltak Terebesen. Innen aztán, akárcsak ma, ha Tótiba akarsz jutni, elindultak gyalog. Gyalog, de hogyan? Míg házak között, tört úton mentek, ha vánszorogva is, de haladtak. Kiérve a házak közül a töretlen hóvilágba, csak sejtették az utat. Összefogózva, tántorogva, de mentek. Látták a pislákoló fényt, hallották a hívó szót.

A domb alatt Pali bácsi végképp özszeesett. Nem bírt felállni. Nagyapám, a sánta vonszolta, vonszolta a Mezőkútig. Vízet csorgatott a szájába. Kérte, könyörgött:

– Csonttá fagyunk.

– Menj, küldj értem szánt. Nem bírom. Menj!

...És akkor... meghallották a hangzúgást.

Mikorra a faluba értek, világ már sehol sem égett. Dédnagyanyám hóba süppedt házából vékony füstcsík kúszkodott a zivatarral, jelezve, hogy valaki örködik, valaki valakit hazavár.

A két EMBER átölelte egymást. Erejük utolsó megfeszítésével, alig hallhatóan, de felcsendült a Hozsánna: „Krisztus Urunknak áldott születésén...”

Dédnagyanyám kiszólt:

– Miféle istentelen emberek vagytok! Négy fiam van a fronton, az egyik sebesülten fekszik a debreceni kórházban, s nektek még kántálni van kedvetek!?

– Idesanyám! Én vagyok, Lajos...

A Fehér ló legendája

Bertha Zoltán

A szellem enciklopédizmusa

Aniszi Kálmán válogatott írásai elé

A „filozófia műhelyében” kezdte munkálkodását Aniszi Kálmán Erdélyben, a kolozsvári egyetemen, és első könyvének is ez volt a címe; műhelybeszélgetések kötetét adta ki tehát, a legendás Kriterion Könyvkiadónál, 1978-ban – a sok évtizedes és alapvetően magyarírtó („hungarofób” és „hungarocid”) romániai diktatúra azon rövid időszakának egyik utolsó-nak tekinthető évében, amikor Sütő András, Kányádi Sándor, Székely János, Szilágyi István, Farkas Árpád, Szöcs Géza és mások könyvei is még éppen (bár cenzúrázva) megjelenhettek; utána legtöbbjük már nem is publikálhatott Erdélyben. Aniszi Kálmán tehát a magyar művelődés történeti és elméleti vonatkozásait taglalta már ekkor is, s később pedig, munkásságának kiteljesedésekor ugyancsak a magyar kultúra egyetemes emberi, erkölcsi, szellemi, és történelmi, egzisztenciális jelentőségét faggatva igazoló sorsdimenziókban távlatosította felismeréseit, problémafelvetéseit, írásainak üzeneteit. S az évtizedek során ez a sorsos érzékenység és látásmód egyre lenyűgözőbb arányokban kiterjedő életművet boltozott föl.

Számtalan műfajban végzi ő ezt a missziót azóta is fáradhatatlanul és

elkötelezetten („csillagösvényeken” járva, „látvány és ihlet” nyomába szegődve, hűség és kötődés jegyében): interjúkészítés a „forgószélben” is virradatra váró, „gyertyagyújtó” és „tanúságtevő” jeles kortárs nemzetvédő magyarokkal, kiemelkedő személyiségekkel, szellem-, művelődés-, irodalomtörténeti esszé, kritikai és elméleti tanulmány, recenzió, kulturális tudósítás, riportcikk, újdonságérvényű értekező elmélkedés, bölcséleti eszmefuttatás, mai nemzeti sorskérdéseket átfogó vagy aprólékosan számba vevő figyelemmel tárgyaló beszámoló, krónika, helyzetjelentés, útirajz, önéletírás, emlékezés, esszéjegyzet, gondolatfutám, napló, tárca, vallomás, publicisztika – és a „sorsvállaló” valóság- vagy tényirodalom mellett a történetmondó eseményrajzokig, életképekig, életes és eleven korhelyzet- és személyiségállapot-ábrázoló, sorstükröző filozófiai és történeti esszék sokféle típusáig, változataig. Csodálatra méltó ügyszere-
tetből és elszántságból fakadó, sorjázó kötetei immár felölelik, feltérképezik a magyar kultúra korszakait a régiségtől a modern magyar jelenségekig, a teljes, összmagyar gondolkodás tereumait, a kisebbségi (erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, délvidéki) és a nyugati, diaszpó-

rabeli értékteremtő küzdelmek egész spektrumáig (tudományos, művészeti, irodalmi, színházi, közéleti erőfeszítések egész palettájáig), a hatalmas arányú értékdimenziók diakron és szinkron tartományait – valóságos panoramikus enciklopédiáját bontakoztatva így ki a magyar sors történelmi és lelki fordulatainak, traumáinak, problémáinak, gondtapasztalatainak.

A nemzeti öntudat és önbecsülés, azonosságérzet és identitásvállalás, a demonstratív önfelmutatás örökérvényű érveinek egész kolosszális tárházát, példaadó kincsesházát emelve élénk. Az elnyomatásban is a magyar öntörvényűség, önigazgatás és sorsigazító önállóság, magyar utas függetlenség, demokratikus autonómia igazságát hangsúlyozó eszmevilág elidegeníthetetlenül fenntartott égboltozatát. S a perspektivikus (mert össznemzeti

és emberiségshorizontú) áttekintések mindig szemléletesen megalapozott részletelemzésekkel dúsulnak föl, amelyekben a többi között gazdag és összetett, elmélyült és lélekébresztő egyháztörténeti, vallási, demográfiai, értékőrző önismereti, hagyományos és megújító nemzetstratégiai, teoretikus (például ethosz és politikum összefüggéseire rávilágító, revelatív) szempontok sokasága halmozódik föl. Emberi, nemzeti megtartó erkölcsiség és magasrendű intellektualitás, morál és esztétikum, filológiai pontosság és univerzális, historikus-civilizatorikus érvényű távlatosság ötvöződik ezeknek a szintézisérvényű munkáknak a rengetegében. A „jók, a lelki nemesek” erejét és mégis-reménységét fokozva – az Aniszi Kálmán műveit méltató (s az ugyancsak Orbán Balázs-i inspirációjú „magunk keresését” végző) Beke György szavait használva; de idézhetnénk Hanák Tibor, Gáll Ernő, Egyed Péter, Indig Ottó, Csép Sándor, Gittai István, Paizs Tibor, Pomogáts Béla, Hegedűs Loránt, Feledy Balázs, Domonkos László, Tar Károly, Somos Béla és más kiválóságok feltétlenül elismerő, laudáló mondatait is.

Aniszi Kálmán válogatott írásainak könyve – az igen beszédes című *Vigyázza az ingoványon* – értelemszerűen csak valamifajta keresztmetszetét, gyújtópontjait tudja felmutatni ennek a grandiózus extenzitásában is káprázatos életműnek – viszont a legfontosabb témák, gondolatok, műfaji területek mégis élénk tárulnak, s intenzív hatásukban képesek jelezni e párját ritkító szemléletvilágnak a csúcseit és jellegzetességeit. Sokszínűség, sokoldalúság, tematikai gazdagság, bőség: de koherens világképbe rendeződve: különö-

sen impresszív és impozáns jellemzője ennek az izgalmas kötetnek.

Kezdődik az égető sorskérdéseket feszegető és érzékletes leírásokkal, dokumentatív erőteljességgel kialakított elbeszélésekkel, novellákkal – mégpedig igen sajátos, szuverén, egyéni hangvétellű történeti-esszéisztikus megközelítéseket, regisztereket alkalmazó artistikus művekkel. A filozofikusan kitágított és előadásmódjukban katartikussá felfokozott történetelbeszélések különleges nyelvi és stiláris formákat mozgósítanak. Valóban meggrázó és hiteles (és a hátborzongatón bizarr, akasztófahumoros elemeket, jeleneteket sem nélkülöző) életképek ezek a múltból – amelyeknek az elmúlt romániai kommunista diktatúra mindennapjait megörökítő vonulata: megrendítő erejű. Ezek a művek is szorosan illeszkednek a grandiózus sokműfajúságában és sokoldalúságában is koherens életmű alaptendenciáihoz: a magyar létezés súlyos történelmi, társadalmi, közösségi élményeit feldolgozó törekvéseihez.

Az univerzális tájékozódásról tanúskodó ragyogó esszék két ciklusba foglalt sorozata – a művészetkritikai és művészetelméleti fejtegetések, illetve az etikum és a politikum összefüggéseiről („párharcáról”) elmélkedő meditációk – ugyancsak a nemzeti sorskérdések aspektusából kiindulva vallatják az egyetemes humánvilág történelmi jelenvalóságának tanulságait és lehetőségeit. Az esélykeresés nyugtalanító és gondolatébresztő tünődései ezek mind: meg tudja-e az emberiség őrizni emberi mivoltát, azt a minőséget, amelyet évezredek kultúrantropológiai, historikus, civilizatorikus értékei halmoztak föl, s amelyek mostanában sok tekin-

tetben veszendőbe hullani látszanak. A bölcseleti kitágítás révén feltárulkozó nemzeti és globális „sorstükör” az erendendő emberi és nemzeti megmaradás kérdéseit vetíti ki. A szépírói és a filozófusi megszólalásmód szintézise révén kikerekedő látvány az igaz és egyetemes létgondokat, s a jellegzetes magyar sorsproblémákat úgy mutatja fel, hogy abban sokak (köztük például Babits Mihály) töprengései nyomán újfent rádöbbenhetünk: az igazság szellemének életben tartásáért elsősorban a tág értelemben vett kultúrlények, írástudók a felelősek. Ennek megfelelően a mindenkori kultúra ethoszát és alapmóti-váltságát az örök emberi eszményekre tekintő közösségi elkötelezettség, a világméretű és a nemzeti horizontban való szemlélődés, s főképpen a rendíthetetlen sorsvállaló-sorsvigyázó attitűd határozza meg. Szilárd morálfilozófiai értékrend és nyitott világbefogadás, sokirányú értelmező, elemző, értékelő magatartás. A tehetséges, erkölcsös, remény- és szolgálatelvű – „védekező anyanyelvet” és kompromittálhatatlanul hagyományos, elárulhatatlan örökségként fenntartott igazmondást egyszerre képviselő – humán szellemiség földi létformája. Metafizika és etika eltéphetetlen szövetsége. A mindenségigézetű lélekmentés létparancsa.

A kötetzáró ciklus kiváló mélyintertjüket tartalmaz. Olyan tündökletes személyiségek szólalnak meg, akiknek egész élete és munkássága az értékörzés jegyében emelkedett historikus és időtlenülül aktuális példává és tanítássá. Az össznemzeti felelősségtudat és a feltétlen megmaradásigény fényében. A szellem elhomályosulhatatlan jelzőfényei ők: Beke Györgytől Czine Mihályig, Sinkovits Imrétől Für Lajosig, Szöcs

Istvántól Pomogáts Béláig. A minőségi magyarság példaképei – Németh László-i értelemben is. Erudíciójuk, gondolkodásmódjuk, nemzeti-közösségi elkötelezettségük mintaértékű. A beszélgetések kiemelik a kisebbségi és az egyetemes magyarság identitás-megtartó megmaradásának a jelentőségét, a nyelvi-kulturális nemzetközösség, a lelki nemzet oszthatatlanságát – a megannyi történelmi trauma, meghurcoltatás, kínszenvedés árnyékában és tudatában is. Jelenkori tanulságokkal: hogy a magyar nép sohasem áldozódhat föl idegen hatalmi érdekek oltárán, s nem szabad engedni, hogy gyarmati kiszolgáltatottságba vettessék, s martalékvá válják mások erőszakos hódító törekvéseinek. Az elszakított és szét-szórattott, a folyamatos pusztításoknak és demográfiai sorvadásoknak kitett nemzetrészek – a „diaszpóranemzet”, a

„mozaiknemzet” alkotórészei – csakis az egész nemzeti közösség egységében találhatják meg és foglalhatják el elidegeníthetetlenül, elorzhatatlanul méltó helyüket. A távolságokat is leküzdve: mindig együtt és egymásért. A teljes értékű és egyenjogú emberi és nemzeti létforma feladhatatlan megkövetelésével. Mindig magunkért, soha mások ellen – Dsida Jenő szállóigéje szerint is.

Aniszi Kálmán ezeknek az igazságoknak a lankadatlanul fáradozó szószólója, úgyszólván hivatásrendi „igehirdetője”. Válogatott munkáinak csak ez a reprezentatív csokra is rápillantást enged ennek a küldetésnek az elévülhetetlen jelentőségére. A tiszta beszéd és a tiszta magyar szó lélekemelő szükségére. Könyve gyógyír, vigasz, remény mindazoknak, akik feltétlenül hisznek még az élhető magyar és emberi jövőben.

ANISZI KÁLMÁN író, szerkesztő, nyugalmazott egyetemi oktató 1939 októberében született a Sebes-Körös völgyi, biharországi Magyarakucson, ahol ma már csak száz körüli a magyarok lélekszáma. Nagyváradon érettségizett, Kolozsváron folytatott felsőfokú tanulmányokat, itt kezdett dolgozni újságíróként és szerkesztőként, majd tanítani a képzőművészeti főiskolán. 1982-ben doktorált filozófiából, 1985-től a Korunk folyóirat rovatvezetője volt, közben több mint húsz éven át a Kolozsvári Rádió magyar szerkesztőségének állandó külső munkatársa is. A rendszerváltáskor Magyarországra költözött író szerkesztőként folytatta pályafutását különböző kiadványoknál, kiadóknál. A Magyar Írószövetség, majd a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja lett, több szakmai és társadalmi elismerést kapott. Kéttucatnyi önálló kötete jelent meg, számos tanulmánykötet társszerzője, tucatnyi könyv szerkesztője. 2023-ban megjelent, *Vigyázva az ingoványon* című új kötete – a szerző saját meghatározása szerint – afféle „őszidejű összegzés”: válogatott novellákat, esszéket (töprengés a művészetről; az etikum és a politikum örök párharca), illetve „múltba néző”, magyar sorskérdésekről szóló, jeles személyiségekkel készült mélyinterjúkat tartalmaz, egy gazdag írói életműből ad reprezentatívnak szánt keresztmetszetet. A kötetet – amelynek előszavát a fentiekben olvashatták – Váradon is bemutatták, mégpedig július 26-án, a Partiumi Színházi Gyűjtemény előadótermében, ahol a házigazda Meleg Vilmos színművész és Dénes László, folyóiratunk felelős szerkesztője voltak Aniszi Kálmán beszélgetőpartnerei.

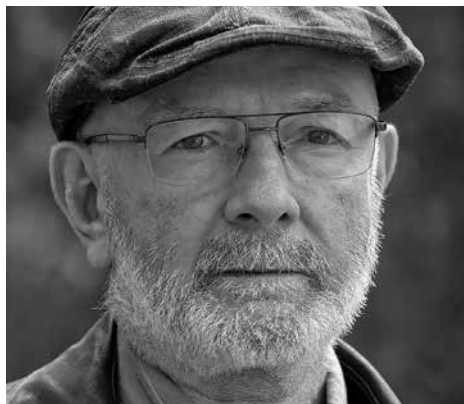
József Attila

„Leplezetlen őszinteséggel – keresztül-kasul az életemen”

Bölöni Domokos beszélgetése Simó Márton íróval

– *A szélnek akadály kell, hogy erejét mutassa, a szenvedélynek metrum, hogy legyen mit feszítenie – írja Németh László. Ugyancsak ő vallja, hogy „író az, aki kimondja azt, amit a végzet belepéreselt.” Te ezt hogy látod, kedves Marci?*

– Hogyha beszélgetni kezdünk az alkotói pályámról, akkor indítsunk az életrajzi adatokkal: a Nyugati-Zsil mentén, a Retyezát tövében elhelyezkedő legfelső, sorban a legutolsó bányavárosban, Hobicaurikányban születtem 1963. április 25-én. Manapság inkább csak Urikánynak mondják magyarul. Ez a monarchiabeli név onnan ered, hogy a kis bányaváros két településrészből keletkezett, bár az 1947 után létrejött új város – Oraşul Nou Uricani – tulajdonképpen egy félkomfortos blokklakásokból összeálló tömbháznegyed volt akkor, ahol a monoindusztriális környezetben dolgozó bányászok éltek. Városi rangot 1965-ben kapott. Akkortájt mintegy háromezer lakosa lehetett, igen heterogén társaság: érkeztek ide a szénbánya Olténiából, Moldvából, a Bánságból, de szép számban a Szilágyságból, Biharból, így a

Székelyföldről is. Mivel abban az időben zajlott a „mezőgazdaság szocialista átalakítása”, sokan menekültek ide a kollektivizálás elől. A háború és az azt követő ínség miatt a szüleim nemzedéke kevésbé volt képzett, általában a legalacsonyabb szakmai tudásszintet megkövetelő munkákat vállalták és végezték szerte az országban, hiszen megvolt hozzá a fizikai állóképességük; ipari és polgári építkezéseken, a kohászatban, valamint a bányászatban és az azt kiszolgáló iparágakban helyezkedtek el a férfiak. Édesapám azért került ebbe a bányavárosba, mert

akkor itt élt a nővére, aki egy szovátai illetőségű bányamesterhez ment férjhez. Édesanyámat Temesvárról vitte oda 1959-ben, aki a szolgálást hagyta abba, amely típusú munkavállalás még majdhogynem általános volt a Székelyföldön, így a Sóvidéken is. Azt tartották, hogy az a leány, aki nem érettségizett, vagy nem tanult valamilyen formában tovább, ha húszéves kora előtt cselédnek áll négy-öt évre, az sokkal kapósabbá, alkalmasabbá válik a háziasszonyi feladatok ellátására. Így születtem „területen kívüli” atyhaiként másutt, viszont a kötődés mindvégig erős volt. Tízéves koromtól, mivel apámat a bányában szerzett betegségei miatt korán nyugdíjazták, végleg haza is költöztünk Atyhára. Ezt követően a Zsil-völgye már csak távolodó emlék maradt számomra. Ezek a kisgyermekkorai alapélmények, majd a falusi a tapasztalati rétegek határozták meg az életemet. Mindehhez aztán hozzá rendelődik majd a székely anyaváros világa, a későbbiekben még egy-két erdélyi és regáti falu, illetve város, 1990 után magyarországi helyszínek, majd Budapest, ahol másfél évtizedet élttem...

– *Honnan és hogyan sikerült magadba szívnod azt a sok tapasztalati tudást, amely könyveidben nagyon pontosan, ugyanakkor érzékletesen jelenítődik meg?*

– Sokáig egyke voltam. Emiatt részben magányos is. Sokat olvastam kisgyermekként. Nem véletlen, hogy románul is megtanultam, hiszen olyan volt a környezet, s magától értetődő, hogy a nyelvet is párhuzamosan tanulhattam, természetes volt a kétnyelvűség. Amikor visszakerültünk a színmagyar falusi környezetbe, mindjárt

helyzeti előnyt jelentett, hiszen közismert, hogy milyen kínlódással járt akkor is az államnyelv elsajátítása a székelyföldi gyermekek többsége számára... A hátrányom pedig az volt, hogy bizonyos foglalatosságok és a falusi jellegű ismeretek terén lemaradásban voltam. Itt a különböző mezőgazdasági munkákra érdemes gondolni, főleg a kaszálásra, az erdőlésre és a lovakkal való bánásmódra. Egyik-másik hiányosságot gyorsan bepótoltam. Néhány fontos dolog azonban örökre kimaradt. Például a faragófejsze és a láncfűrész kezelése. Viszont volt bennem néhány olyan készség, amelyek vitathatatlanul hozzám tartoztak, és meg is maradtak. Azt mondták az idősebbek – enyhe kárörömmel –, hogy a románt el fogom felejteni, mert nem használjuk faluhelyen annyit. Ez nem így történt. Még akkor is gyarapítottam a tudásomat, sokkal később, amikor Budapesten éltem, folyton kerestem a tolmácsolási alkalmakat, olykor pedig szépirodalmat és filozófiai esszétet, tanulmányokat fordítottam. A nyelvi gettósodás inkább az utóbbi években kezdett fenyegetni, amióta ismét Székelyudvarhelyen élek... Bizonyos szempontból azonban soha nem váltam igazi atyhaivá. Úgy gondolom, hogy a tökéletes paraszti tudást csak akkor szívhatja magába az ember, ha a szülei életvitelszerűen gazdálkodnak. Akkor már a nagyszüleim is jóval hatvan fölött jártak, s a gazdálkodás csak mellékes volt, amolyan kiegészítő-háztáji jellegű, ahogyan a harmincárnyi, egyéni használatra visszaosztott parcellákon hagyta a rendszer, azonban több idős rokon élt a környezetünkben, a szomszédságban, a közeli utcákban mindenfelé voltak olyan emberek,

akiknek emlékezete a régi magyar időben gyökerezett. Ők ifjúkori és katonai élményeket hoztak magukkal, illetve közülük többen emlékeztek a „régioromán világra”, aztán a „kicsi magyar időre”, arra az ötven hónapra, amely bőven szolgáltatott pesti, katonakori és fogságbeli élményeket. Fontos megemlíteni, hogy az akkori öregek még szívesen meséltek. Sokat és igen érzékletesen beszéltek az ezelőtti vagy a még ezelőtti dolgokról. Szavakat, szófordulatokat, stílust tanulhattam tőlük. Főleg a férfiak rögtönzött kiselőadásait volt érdemes meghallgatni a vasárnapi kártyaasztalok mellett. Sok érték szivárgott így át a 19. századból, olyan tartalmak – mondókák, énekek, ráolvasások, mesék, balladák –, amelyek ma már csak a néprajzi gyűjtők munkáiban, elektronikus adathordozókon és gyűjteményes kötetekben lelhetők fel. Mi a huszonötödik órában még elkaptunk valamit a működő „organikus” faluból...

– *S egyszer csak tollat ragadtál...*

– Verseléssel kezdtem az írást, úgy tizenkét-tizenhárom évesen. Ez az irány megmaradt, olyannyira, hogy a következő tizenöt esztendőben általában lírai jellegű alkotásokat írtam és publikáltam. Valamikor a katonai szolgálatom utáni évben – körülbelül 1984-ben – jutottam el arra a szintre, hogy az akkori komoly helyeken, az *Ifjúmunkás*ban és az *Igaz Szóban* elkezdtem viszonylag rendszeresen közölni. Szívesen emlékszem a nagyszerű költővel és pedáns szerkesztővel, Székely Jánossal folytatott levelezésre, amelynek olykor az lett az eredménye, hogy „becsületes megítélésünk szerint két/három/négy versét közlésre javasoljuk”, vagy „munkái nem elég éret-

tek a közlésre, küldjön még”, kialakult egyfajta folytonosság ettől kezdődően, évente két-három alkalommal jelentkeztem ebben a folyóiratban, ami kétségtelenül rangot jelentett és lendületet az „igazi” induláshoz. Érdekes módon az *Utunk* akkortájt kimaradt, csak később közöltem néhányszor ott, de akkor már *Helikon* volt a neve. Az első novellám – szintén az *Igaz Szóban* – 1989 novemberében látott nyomdafestéket. Amikor megbukott a diktatúra, azt éreztem, hogy felértékelődött az újságírás mestersége, szükség van a jó tollú közírókra, akik irányt és egyéni ízt kölcsönöznek a mívesnapok mulandóságának. Ez azonban akkor csak rövid intermezzo volt Udvarhelyen, mert felsőfokú tanulmányokba kezdtem Szegeden. Magától értetődő volt, hogy a magyar nyelv és irodalom mellé a médiatudományt és a kulturális menedzsmentet választom. Hallgattam én „bejáró diákként” néprajzot, jogot, történelmet, szociológiát, egy időben aztán elkalandoztam a televíziózás és a dokumentumfilmek irányába is. Szívesen emlékszem Temesi Ferenc, ma már Kossuth-díjas író óráira, „speckol” volt, amelynek hivatalos neve: „A szépírás mestersége”. Szép időszak volt az a tanév, amikor ezekre az előadásokra járhattam és elvégezhettem a kiadott feladatokat. De a közös kocsmázás még jobbnak bizonyult – alaposan meghosszabbítottuk a tanórát... Eközben – csak úgy melleleg – a József Attila Tudományegyetem diáklapja, a *Szegedi Egyetem* néven futó periodika kulturális mellékletét is szerkeszthettem 1993 és 1995 között. Létezett Budapesten egy videókommunikáció szak az ELTE TTK-n, mentorom, Péterffy András filmrendező

SIMÓ MÁRTON

AZ UTOLSÓ TANÍTÓ

jóvoltából. Akkortájt jött létre a Duna Televízió. Arra gondolván, hogy anyagilag kifizetődő, izgalmas, gyors és modern műfaj a televíziózás, s milyen jó lenne ezen a területen is működni (!), belevágtam, de nem tudtam beilleszkedni egyetlen alkotóközösségbe sem. Amit én szerettem volna létrehozni, annak akkor nem volt piaca, tulajdonképpen nem is létezett. Könnyen visszakereshető, elektronikus felületeken tárolt produkciókról, médiaműfajok közötti átfedésekről/áthajlásokról/át-hallásokról/átjárásokról fantáziáltam, mert erősen bosszantott, hogy a televíziózás – legyen az földi vagy műholdas szórású – egyszeri, múlandó, „lemezy”, és annyi, de a videómegosztókat csak mintegy bő évtizeddel később hozták létre... Itt-ott fel-felbukkantam irodalmi folyóiratokban, olyannyira, hogy 1999-re összeállt az első prózaköte-

tem, *Az utolsó tanító*.¹ Végül nem a fővárosban, hanem Csíkszeredában kerestem és találtam hozzá kiadót, hiszen szegről-végről valamelyest az 1997-ben alapított *Székelyföld* folyóirat holdudvarához tartoztam-tartozom. Az első könyvem egyébként nem szépirodalmi munka volt, hanem egy „falumonográfia-vázlat”, abból az alkalmából írtam meg, hogy éppen kétszáz éves volt az atyhai templom.²

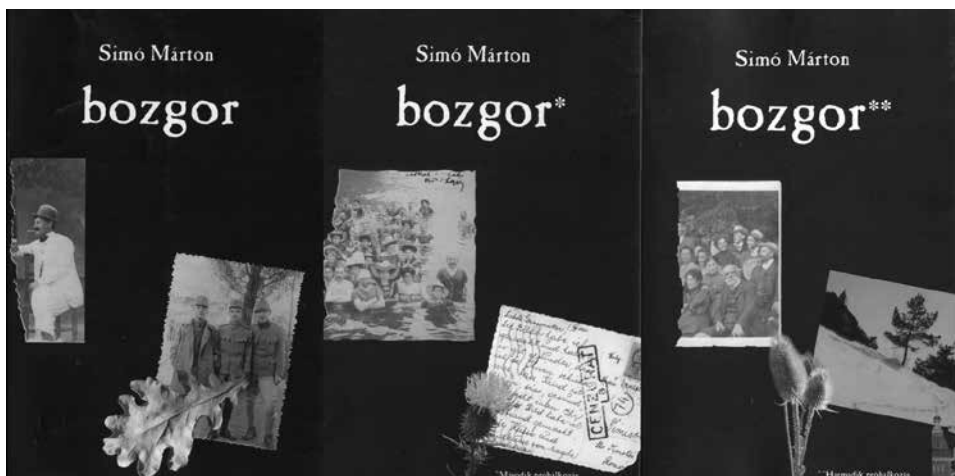
– *Honnan és hogyan tudsz írni, és miből gondolod, hogy az jó? Mi ösztönöz, miért írsz? Miféle kielégíthetetlen belső késztetésnek engedelmességeddel írod újabb és újabb könyveidet?*

– Lehettem úgy harmincéves, amikor rájöttem arra, hogy van ugyan a folyton gyarapodó műveltség, ami szükséges és fontos, de az íráshoz legalább annyira nélkülözhetetlen a megfigyelőképesség és az érzékenység. Gyakran megyünk el az élet fontos eseményei mellett, csak úgy, és nem tulajdonítunk nekik semmi jelentőséget. Emiatt valósággal kerestem egy időben az „olyan” helyzeteket. Alkatomnál fogva alkalmas vagyok arra, hogy bármilyen közösségbe, társaságba ideig-óráig beilleszkedjem. A *Bozgor*³ című trilógia alapötlete viszonylag régi volt, legalább tíz évig érleltem. Egy több cselekményszálon futó eseménysorra, négy generáció Kárpát-medencei száz évét átfogó regényre gondoltam anno, amelyhez majd „nulladiként” a velem és a körülöttem megtörténteket is hozzáren-

¹ *Az utolsó tanító*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003, 174 o.

² *Emlékkönyv – Kétszáz éves az atyhai templom*. Pro-Print Könyvkiadó, 1999, 84 + XVI o.

³ *Bozgor I-III*. Erdélyi Műhely Könyvek, 2004–200., 1000 o.

delem. Ekkor jöttem rá, ott, a saját műhelyemben, hogy a regény – ha engedem – elkezd írni önmagát, a kitalált hősök pedig élnek, még a saját rokonságukat és a baráti körüket, a „társéleteket” is odavonzzák, s mivel a rájuk ruházott sors újabb és újabb szituációkba helyezi őket, hagyni kell, hogy hadd sodródjanak. Kialakítottam magamnak az akkori lakásunk alagsorában egy „munkapontot”, ahová bármikor félrevonulhattam. Tizenkét évig szolgált ez hely. Rájöttem hamarosan, hogy a hajnali, a kora reggeli órákat lesz érdemes kihasználnom a szépírás céljaira. Ha négykor hozzáálltam, akkor hétig „elő tudtam állítani” legalább ötezer leütésnyi jó minőségű szöveget, de néha, amikor erősen benne voltam a svungban, akár tizenöt-ezer írásjelig is eljuthattam egy-egy alkalommal. Két évtized múltán azonban úgy látom, hogy ez a nagyregény nem férközött be kellőképpen a köztudatba – bár többnyire jó kritikákat kapott –, mindenképp megérdemelne egy második kiadást, de úgy, hogy immár egyvalakinek „menjen át a féjén”, egyszerre a három kötet. A

*Tranzit*⁴ című novellafüzér a Kortárs Kiadónál jelent meg, Pesten, de ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy beilleszkedtem a magyarországi irodalmi életbe. A jövet-menet rítusa, illetve az otthon, pontosabban az itthon maradók sorsa érdekelt, az utazások, a hazalátogatások szolgáltatták az élménynyagot. Ugyancsak a Kortárs adta ki egy műfordítás-kötetemet⁵, amelyet a Román Kulturális Intézet ajánlására, az általuk biztosított ösztöndíj segítségével végezhettem el; Daniel Barbu történész-filozófus *Firea românilor*⁶ című könyvéről van szó. Miután a korábbi könyveimből – egyéni marketinggel (!) – bőven értékesíteni tudtam ezer-ezer darabot, furcsállottam, hogy a Kortárs Kiadó ráállt a háromszáz-négyszáz példányos kiadványokra, mert ennyire volt elég az a minimális összeg, amit a szokványos kiadástámogatási rendszer

⁴ *Tranzit*. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2009, 128 o.

⁵ Daniel Barbu: *A románok természete*. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010. Ford. Simó Márton, 228 o.

⁶ Daniel Barbu: *Firea românilor*. Editura Nemira, București, 2004, 200 p.

számukra nyújt. Épp ezzel párhuzamosan zajlott – kicsit korábban kezdődve – saját berkekben Balogh János (1913–2002) biológus expedíciós naplóinak a kiadása⁷, amelyet szívesen vállaltam. Nem kifejezetten szépirodalmi mű, ám annál érdekesebb, hiszen lenyűgöző személyiség volt Balogh professzor, ráadásul felelősen gondolkodó tudós értelmiségi és jó magyar ember.

– *Miként alakult, miként folytatódott az életed, amikor hosszú idő után úgymond „visszidáltál”, azaz hazatértél a Székelyföldre?*

– Eljött az a pillanat – 2011 tavaszán –, amikor azt mondtam, azt mondtuk, hogy jöjjünk haza – mert ez családi döntés is volt –, és elhatároztam, hogy kipróbálom magam főállású újságíróként. Művelődési rovatot vállaltam az akkor még papíron is létező *Udvarhelyi Híradónál*. Ez a munka valamivel több mint négy évig tartott. Ezt követően jött a 2015-ös év, amikor csak külső munkatársként írogattam a *Hargita Népe*-be, aztán ott volt státuszom 2023 nyaráig. Közben elhatároztam, hogy létrehozok magamnak saját orgánumokat a világhálón. Honlapokat, portálokat képzeltem el, amelyeket én adminisztrálok, a saját és a barátaim írásait „tesszük fel”, esetleg néha másutt élő, de velünk „egyívású” szerzőktől is közlünk ezt-azt. Így jött létre a *KulturHon* és az Élő Székelyföld Egyesület égisze alatt az *Eloszekelyfold.ro* weblap, amelyen visszakereshető minden korábbi írás ebből a hét-nyolc esztendőből. Az első világháború végének száza-

dik évfordulóján, 2018-ban útjára indítottam a *Mi, székelyek és román barátaink* című sorozatot, amelyben beszámoltam a magyar–román közeledést erősítő könyvekről és jelenségekről, illetve interjúkat készítettem jeles személyiségekkel, akik román létükre, a román kultúra berkeiből szolgálják a magyar–román, ezen belül is a székely–román közeledést. Ez kötet alakjában 2018. november 30-án, Szent András napjára jelent meg, és akkor „a nagy egyesülés” előestéjén be is mutattuk Székelyudvarhelyen.⁸ Hamarosan Marosvásárhelyre és Sepsiszentgyörgyre is eljutottam véle. Mivel figyeltem arra, hogy az interjúk mindig románul készüljenek – még akkor is, ha egyes megszólalók szívesen és kiválóan beszélnek magyarul –, a Forrásközpont, Hargita Megye Tanácsának alintézménye felvállalta a kiadását.⁹ Ily módon Kolozsvárra és Budapestre már mind a két könyvet elvihettem. A következő állomás Nagyszeben és Bukarest lett volna, ha nem üt be a járvány.

– *Hogyan „barátkozik” a közéleti munka, jelesen az újságírás az írószággal? Esetekben van-e szakadék a publicisztika és a szépírás között? Ha igen, miként hidalod át?*

– Említettem korábban is, hogy valósággal vágytam arra, hogy publicisztikákat írjak. Majd azt is, hogy próbálkoztam a magam menedzselésével. Ehhez még hozzárendelhető a civil

⁷ Balogh János: *Pusztuló őserdők, virágzó sivatagok*. A Magyar Nyelvért Alapítvány, Budapest, 2005, 280 + XXXVI o.

⁸ Simó Márton: *Mi, székelyek és román barátaink*. Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest–Székelyudvarhely, 2018, 288. o.

⁹ Márton Simó: *Noi, secuii și prietenii noștri români*. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Harghita, Odorheiu Secuiesc, 2019, 288 p.

tevékenységem, amely szorosan összefügg az újságírással és a szépirodalmi tevékenységgel. Az Élő Székelyföld Egyesület – 2016 decemberében jegyezték be a bíróságon – az utóbbi hét évben több konferenciát szervezett a székelyföldi népi épített örökség, a falukép védelme érdekében, létrehozta a SICVLICVM-márkát, amely ellenében a Hungaricum- és az érték-tár-konceptióval, önjáró, nem fentről és kintről jövő kezdeményezés, hanem alulról szerveződő, önfenntartó mozgalom, nem kér és nem vár el állami támogatásokat. Az egyesület tud pályázni, képes felajánlásokat fogadni, és ilyenformán van egyfajta kisugárzása a közeli és a távolabbi környezetre egyaránt. Amikor leégett az atyhai templom¹⁰, az *Élő Székelyföld* portál közölte elsőként a hírt – tőlünk vette át az MTI –, és azonnal el is indítottam egy komoly sajtókampányt, amellyel segítettem az adománygyűjtést és az építkezést, illetve médiában tevékenykedő barátaimmal dokumentáltuk az elpusztult templomot és követtük a megújulási folyamatot. Ebből két kis kötet született¹¹, illetve ide kapcsolódó tanulmányt közöltem *Templomépítés, harangöntés, jövőkép* címmel a Nap Kiadó által megjelentetett szöveggyűj-

¹⁰ „Villámcsapás miatt [2016. szeptember 19-én] hétfőre virradóra leégett a székelyföldi Atyha római katolikus temploma – közölte az Élő Székelyföld portál. A hírt az MTI-nek a katasztrófavédelem Hargita megyei egységének szöveggyűjtője megerősítette.”

¹¹ „A zöld ág reménysége I.” – *Atyha korábbi és új templomáról*. Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest-Székelyudvarhely, 2017, 72 o. *A zöld ág reménysége II.* – *Atyha új templomáról és jövőképéről*. Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest-Székelyudvarhely, 2019, 142 o.

teményben.¹² A közösségi jellegű munka jelen pillanatban a *Bánja-e a székely?* című riportorozattal folytatódik. Ne feledkezzünk meg a publicisztikáról, amelyet úgy fogok fel, mint lelkész a vasárnapi prédikációt. Legalább egy jegyzetet minden héten írok mostanában is. Annyiban különbözöm a papoktól, hogy nem egy kiválasztott textus alapján „szólok meg”, hanem egy jelenség vagy egy véletlenszerű élmény készlet írásra. Ezek az alapötletek szépirodalmi vonatkozásban is hasznosíthatók, hiszen amellet, hogy élénk és kitartó odafigyelésre készítetnek, nagyobb témákat hordoznak magukban, amiből könnyen lehet novella, elbeszélés. Az utóbbi tíz évben többtucatnyi ilyen lokális ihlet-élményem volt, egyik-másik már a regényeim falában található. Kedvenc tárcám – *Nagyregény két percben* – alapanyagát azonban még nem hasznosítottam „komoly prózában”. Ezt csak úgy megemlítem. Ha visszaforgatom az újságdoldalakat, vagy végigbogarászom a lementett fájlokat, mindjárt látom az értékeket. És tovább tudom bontani a szálakat, mert a hősök, az életképek megmozdulnak... Egyébként összeállítottam néhány barátommal saját magamnak egy publicisztikakötetet 2014-ben¹³, de azóta annál jóval több tárcám jelent meg, és – aminek örvendek – elég gyakran írogattam recenziókat friss kötetekről, néha egy-egy esszé, tanulmányt is elkövettem, interjúkat készítettem általam sokra tartott személyiségekkel, hogy „áthagyományozódjék” az üzenetük lényege...

¹² *Székelyföld a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Nap Kiadó, Budapest, 2020, 210-221 o.

¹³ *Kijelölt hely*. Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest-Székelyudvarhely, 2014, 208 o.

– *Melyek a kedvenc „irodalmaid”?* Kedvenc világirodalmi témák? Magyar irodalmi kedvencek? Kedves szerzőid a magyar és a világirodalomból?

– Sajnos, nem jutottam el olyan szintre – a románon kívül – egyetlen idegen nyelven sem, hogy olvasni és élvezni tudjam a szépirodalmat eredetiben. Szakszövegeket kényszerűségből olvasok ugyan angolul, de ezzel aztán vége. Teljesen természetes, hogy nagy hatással volt rám a latin-amerikai „triász” – Marquez, Borges, Vargas Llosa, akik mellé negyedikként még Julio Cortazar is odakíváncozik –, aztán az angolszászok, Jack London és Hemingway, a közelebbiek sorából John Updike. Élő nagy kedvenceim közé tartozik Stephen King. Mondhat bárki bármit, az illető tud írni: filmforgatókönyv-, lektúr- és szépíróként egyaránt megállja a helyét. A régi oroszok közül Tolsztoj és Dosztojevszkij, és – természetesen – Szolzsenyicin a huszadik század második felének nagyjai közül, illetve a kirgiz és orosz nyelven alkotó író, Csingiz Ajtmatov, akivel 2006 áprilisában volt szerencsém találkozni a Nemzetközi Könyvfesztiválon.¹⁴ Aztán az idős Thomas Mann, a *József és testvérei* (1930–43) korszakától kezdve a *Kiválasztottig* (1951). Szívesen

¹⁴ A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöke, Bart István és a Frankfurti Könyvvásár igazgatója, Peter Weidhaas megállapodása értelmében (1992) kezdődhetett el a magyar könyvpiar legnagyobb vására. Az első rendezvényt 1994-ben a Budapesti Kongresszusi Központban tartották. Ajtmatov, aki élete utolsó szakaszában hazája, Kirgizisztán brüsszeli nagykövetségént is tevékenykedett, 2006-ban, a XIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál vendégeként tartózkodott Magyarországon, ekkor vehette át Sólyom László államfőtől a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetését.

olvastam, olvasom a román nagyok közül Caragialét, két klasszikus erdélyi prózaíró, Ioan Slavici-ot és Liviu Rebreanu, aztán a múlt századi jelesek közül Marin Predát, Nichita Stănescu, a kortársaim sorából Dan Lungu és Mircea Cărtărescu szimpatikus, bár nem „fogyasztok” annyi szépirodalmat mostanában, amennyit szeretnék, mert román viszonylatban az esszé, az eszmetörténet, a történelemértelmezés irányában köteleződtem el, Neagu Djuvara, Lucian Boia, Daniel Barbu, Cristian Sandache munkáit kedvelem, és ezek közül egyiket-másikat fordítottam is. Izgalmas a kortárs román kultúra. A könyvkiadásuk hasonló gondokkal küzd, mint a mienk, hiába vannak jóval többen – mintegy húsz-huszonegymillió lehet a ma élő románok összlétszáma –, a tapasztalatok szerint párszáz példányban jelennek meg és fogynak a frissen megjelent könyvek náluk is, és mindössze tucatnyi a „profi” szerzők száma, akik megélnék az írásból. Talán ők azért valamennyivel magabiztosabbak, mert újlatin nyelvűként azt remélik, hogy könnyebben átültethetők a művek olaszra, franciára, spanyolra, portugálra... Lehetséges. Vegyük a magyar irodalmat... Pázmány, Mikes. Aztán vagy másfélszáz évig erre haladva tulajdonképpen nincs kedvenc szerzőm. Arany Jánost olvasok szívesen. Teljesen mai költőnek vélem, hibátlan és üde a nyelve, mintha kortársunk lenne. Majd Ady publicisztikája következik. Költőként aztán József Attila a másik biztos csillag. A huszadik század legelejének prózájától erősen megfertőződöttén élek: Mikszáth, Móricz, Krúdy, Karinthy, Kosztolányi. Aztán következnek a népi írók, a szociográfia,

majd az „embertan” – azaz a kulturális antropológia által megérintettek, akkor, akik már akkor is „így” írtak, amikor ennek a tudománynak még neve sem volt: Bartha Miklós, Szabó Dezső, Illyés Gyula. Az állandó útitársak az erdélyi nagyok: Tamási, Makkai, Dsida, Kós Károly, Bánffy Miklós. A második világháború utáni időszakról 1989-ig: Tamási ismét, és mindvégig, és Asztalos István, Szabó Gyula, Szilágyi István, Mózes Attila. Itt megint következnek a falujárók: Böződi György, Beke György, Cseke Péter, Ferenczes István, Lőrincz György. Felejthetetlen számomra Bálint Tibor életműve, novelláit, regényeit ma is szívesen előveszem. Magyarországi tartózkodásom idején fedeztem fel a délvidéki Gion Nándort, az Erdélyben korábban jószerevével ismeretlen Sánta Ferencet, Cseres Tibort. Ha tehettem, mindig megvásároltam és elolvastam Kertész Imre, Závada Pál, Spiró György újonnan megjelent könyveit. Spiró regényeinek sora egyébként mindig itt van karnyújtásnyira az alsó könyvespolcon, hogy bármikor elővehessem, Bartis Attila, Grecsó Krisztián, Szakonyi Károly, Csíki László, Bereményi Géza, Hajnóczy Péter, Szentkuthy Miklós, Szócs Géza, Száraz Miklós György, Temesi Ferenc, Bodor Ádám, Tóth Krisztina, Vida Gábor könyvei szomszédságában. Újabban kezdtem megszeretni a sokoldalú Páskándi Géza életművét. Itt megjegyezném azt, hogy mire felcseperedtem és képes voltam tudatosan megválogatni az olvasmányaimat, Páskándi elhagyta Erdélyt – ahol, ha nem is tiltották, de többnyire elhallgatták –, aztán mire kijutottam és szétnéztem a magyar ugaron, azaz ott éltem életvitelszerűen

Magyarországon, akkorra már véget is ért a pályája. Újonnan szerettem meg Kötter Tamást, aki pár évvel fiatalabb nálam, de „megjárta” már a világháborúk lövészárkait. Mintha a nagyapák vezetnék írás közben!...

– *Milyen, vajon milyen lehet a ma élő magyar író? Milyen eszmeáramlatok egyesítik vagy osztják meg az írói társadalmat? A magad során milyen szerzőnek tartod magad?*

– Fogalmam sincs. Nem tudom, hogy melyik lehet a leginkább célravezető út egy író számára. Mindenesetre én a közösségi szerepvállalást tartom fontosnak az esztétikai érték mellett. Szellemi-értelmiségi „egyedfejlődésem” során azt tapasztaltam, hogy itt, a Székelyföldön, Erdélyben, az összmagyar irodalomban, de a nagyvilág kultúrájában is elsősorban azok a szerzők – és most főként a prózaírókra gondolok – tudtak érdemben hozzájárulni a „dolgok” alakulásához, akik valamiképpen szimbiózisban éltek a saját maguk által látott/megtapasztalt valósággal. Nem akarok túl nagyon visszatérni az időben a példákért, közeledjünk csak innét, a huszadik század elejétől a magunk eléggé szűkre szabott földi életszakasza iránt. Kezdetnek kiváló „a jó palóc”, Mikszáth életműve, amely az említett időszakban, a 20. század elejére teljeseedik ki. Regényben, novellában, tárcában egyaránt jelentőset alkotott. Szívesen olvasom, képes vagyok ma is tanulni tőle. Aztán a publicista Ady következik. Merem állítani, hogy a párszáz példányban megjelenő – sokat ajnározott – *Nyugatnak*, meg a szintén igen szerény példányszámú versesköteteinek összességükben nem volt akkora hatásuk, mint a tárcáinak. Akkor. Mindennel, mindenkivel baja volt. Dohogásai egy komplex személyi-

séget vázolnak fel, akinek a magatartása mondhatni modernnek számít ma is. Olyan „celeb”, aki nem adja be a derekát, mindössze annyit tesz, hogy kvázi kihasználja az ismertségből, a nagy nyilvánosság előterében történő jelenlétből származó előnyeit. Influenzaker – mondhatnánk ma divatszóval. A versek mindössze apró le- és kicsapódások, színes üvegcserepek, amelyekből aztán a húszas-harmincas években teremtik meg utólag Ady költői arcát. Az „értők”. Vitathatatlan, hogy számomra aztán Szabó Dezső, Móricz, Németh László számít etalonnak a két világháború közötti húsz évben. Mindhárman több „fronton” működtek: szép- és elmélkedő prózában, publicisztikában, volt köztük, aki drámában, film által, illetve közösségépítésben is. Aztán közben kibontakozott a leválasztott Erdélyben a transzilvanizmus. Első volt a „helyi érték”, a történelmi gyökerek felmutatása és a szép kísérlet, amely vallotta és vállalta, hogy az erdélyiség a három egymás mellett létező – a magyar, a román és a szász – kultúra összefüggései/ egybefonódásai által bontakozhat ki és hozhatja létre az igazán tartós felépítményt. Kelet-Közép- vagy Köztes-Európa tovább élése következhetett volna, oly módon, hogy nem loccsan át a Balkán a Kárpátokon. Nem pejoratív értelemben említem a Balkánt, hanem ezzel azt kívánom hangsúlyozni, hogy egy más földrajzi és kulturális nagyrégióról van szó, amelyet Trianon galád módon egybemosott... De térjünk vissza az erdélyi kaptafához!... Bánffy, Kós és Tamási gazdag és sokrétű erdélyisége nyugöz le, s mindaz, ami aztán a létezett szocializmus szűrőjén is szépen átjött, és hatott azokra, akik az újabb rendszerváltást követően kezdtünk el

komolyabban haladni a pályán. Ez a három hagyományosan transzilvanista író erősen időtálló „alapanyagokat” használt a helyi forma, helyi szabvány, helyi érték kategóriáiban. Aztán az a néhány gerinces alkotó, aki nálunk tartással bírt a második világháborút követően, vagy a „megfelelő” nyomvonalon indulva, viszonylag sérülésmentesen léphetett át az új rendszerbe, amely 1989 után jött – Sütő András, Szabó Gyula, Szilágyi István, Bálint Tibor, Király László, Mózes Attila... A kilencvenes években létrejövő vagy újrarendeződő szekértáborokhoz nem tudtam s nem is akartam csatlakozni. Nem élveztem a falkában való elvegyülés örömét az egyívásúakkal. Mert nem éreztem eléggé a hasonlatosságot és a közös nevezőt. A posztmodern múlandósága és úri gyerekek által megformált művi vagy inkább nejlön világ nem érdekelt. Inkább arra törekedtem, hogy létrehozam a magam stílusát. Novellahőseim általában a Sopronkőhida és Lemhány közötti területen, az utóbbi egy-másfél évszázad „időterében” mozogtak, mozognak, hogy aztán a regényeket s azok szereplőit is ugyanide gyökereztessem. Igyekeztem „teljes” magyarságélményt megélni és felmutatni, amelyben kellő érzékenységgel mutatom be azt a falut is, ahonnan oly sokan érkezünk. Viszonylag későn épült be az egyéni műveltségembe Márai Sándor hatalmas életműve és mintaértékű helytállása, ahogyan Faludy György prózája – a *Pokolbéli víg napjaim* (1988)¹⁵, s ami utána jött¹⁶, amely legalább egyenértékű

¹⁵ Ez a kiadás szamizdat formájában került az olvasókhöz informális csatornákon 1988–1989-ben

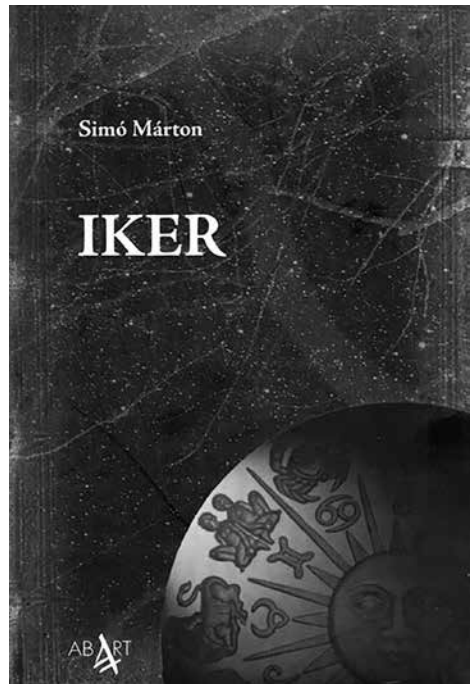
¹⁶ *Pokolbéli víg napjaim után*. Magyar Világ, Budapest, 2000.

Szoltsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című munkájával, vagy *A Gulag szigetcsoport* „tanulmány és regénykísérlet” könyvfolyamával. Még később jutottam hozzá Páskándi Géza műve-
ihez.¹⁷

– *Van-e benned valamiféle didaktikai kényszer arra vonatkozóan, hogy amit megírsz, azt pontosan értsék, sőt: meg is értsék, akik olvassák, hogy semmiféle téves eszmék, képzelgések ne szüremkedjenek be a narratívákba? Ezt a „módszert” további műveidben is alkalmazod majd?*

– Van olykor, de csak olyan mértékben, ahogy én azt helyesnek gondolom. Többen szememre vetik, te magad is, hogy túlzásba viszem a lábjegyzetelést. Erről azt mondtam korábban, hogy kell, mert a „jövőnek” írom, meg olyan olvasóknak, akik más környezetből valóok és másfajta műveltség birtokosai. Segít ez a módszer, még akkor is, ha nehézkessé tesz az olvasást. Ez velem is előfordul más szerzők olvasásakor, akiknek ilyen irányú „perverzitásuk” van, de aztán rájövök, hogy hasznos. A jobb és mélyebb értelmezést segítik. Ha valaki tisztában van az adott kifejezéssel vagy a vonatkozással, az

¹⁷ Az író Magyarországra történt áttelepedése után Erdélyben, ha nem is került tiltólistára, de többnyire elhallgatták. Családi és baráti környezetéből hiányzott a Páskándi-radjongás, sőt még a művek ismerete is. Rövidre szabott élete 1995-ben ért véget, hiszen mindössze 62 évet élt. Halála után megjelent még néhány kötete, drámáit itt-ott játszották, játsszák, de tapasztalható volt az a jelenség, amikor az utókor egy-két évtizedig kivár, arra kíváncsi, hogy bizonyos idő elteltével hogyan üledpednek le a művek, érvényes marad-e az üzenetük. Legutóbb Cseke Péter végezte el a jótékony ébresztést, amikor következetesen és nagy szakértelemmel tárta fel életének két évtizedes szakaszát. (*Beckett Erdélybe jön. Páskándi Géza második alkotói korszaka 1963–1973*. Polisz Könyvkiadó, Kolozsvár, 2021.)

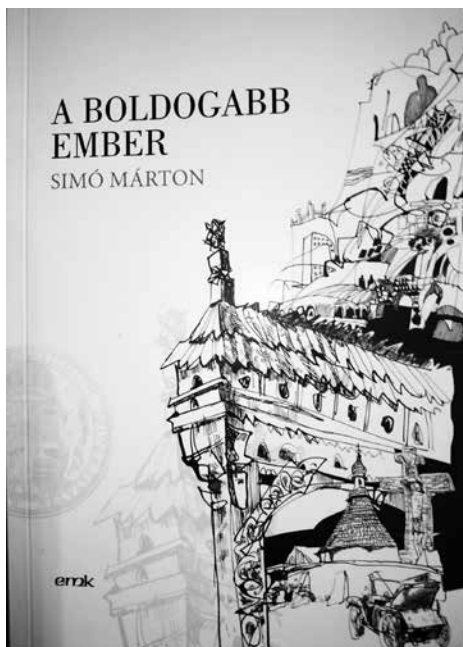

nyugodtan túlléphet rajtuk. Egyébként kaptam megerősítéseket olykor, hogy hasznos eljárás ez, és többletértéket ad a munkámnak, újabb jelentésréteget, késztetést arra, hogy az olvasó nézzen utána bizonyos dolgoknak. Ebben az értelemben sikeresnek mondható a *Gerzson szép délutánja*¹⁸ és az *Iker*¹⁹ című regényem is. A kritikusi és az olvasói vélemények egyaránt pozitív előjelűek. A most megjelent könyvemben, amely *A boldogabb ember*²⁰ címet viseli, minimálisra csökkentetem a lábjegyzetek számát. Tudatosan harcolok ellenük, de kerül néha itt is olyan szöveggörnyezet, amikor a lapalji magyarázás elkerülhetetlen.

¹⁸ *Gerzson szép délutánja*. Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest–Székelyudvarhely, 2020, 244 o.

¹⁹ *Iker*. Erdélyi Műhely Könyvek–AB–Art Kiadó, Budapest–Székelyudvarhely, 2022, 408 o.

²⁰ Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest–Székelyudvarhely, 2019, 324 o.

– A kortárs magyar irodalmat és azon belül az erdélyi magyar prózát tekintve milyen eszmei-esztétikai vonulathoz vonzódsz? Kikkel vállalnál közösséget a műveik alapján? Mennyire fontos azonban itt is az íróban rejtőző ember, a karakter? Vallod-e, hogy a gerinc is esztétikai kategória, sőt?!...

– Említettem a korábbiakban a kedvenc szerzőket. Kéttucatnyian lehetnek, felerészben idegen nyelven alkotók, felerészben magyarok. Élők. Holtak. Halandók, de mindannyian valami Parnasszusról álmodók. Annak idején, amikor írni kezdtem, volt itt, Székelyudvarhelyen egy irodalmi körünk²¹, s benne néhány „harcostárs”. Ha olyan körülmények lettek volna, mint mondjuk 1960 és 1970 között, amikor mondhatni teljes generációk indultak innen – Magyar Lajos, Molnos Lajos, Farkas Árpád, Lőrincz

József, Lőrincz György, Tömöry Péter, vagy úgy indultak, hogy el sem mentek el, hiszen itt éltek mindvégig (!) –, ha időben és jó helyeken tovább tudunk tanulni, ha komoly közlési lehetőségekhez jutunk, akkor ma azt mondhatnánk, mi, akik 1980 és 1990 között itt kezdtünk, hogy történt egy írói-költői kirajzás a székely anyavárosból. Hogy társultunk más vidékeken élő kor- és nemzedéktársainkkal, és elidegeníthetetlenül saját hangon szólaltunk meg... Csakhogy a lendület odalett! A rendszerváltozás körül többekben megtorpant a tehetőség, vagy ők maguk döntöttek úgy, hogy nem folytatják. Volt köztünk disszidens, akit örökre felszippantott a nyugati világ, volt olyan, aki tragikus körülmények között, igen fiatalon hunyt el, volt kolléga, aki elzüllött, s akadt, aki egyéb, „normális”, „igazi kenyérkereső foglalkozást” választott. Ami később következett – az nem is udvarhelyi gyökerű –, s már nem a „mi időnkben”, nem velünk történt. Innen közülünk jóformán senki nem szállt fel „arra a következő” vonatra, Csíkból, Vásárhelyről, Kolozsvárról, Váradról azonban többen is.²² Talán a körülmények szerencsétlen összjátéka folytán következett be ez a ki- és lemaradás, illetve az a tény is,

²² Az *Éneklő Borz* és az *Előretolt Helyőrség* nevű csoportosulások. Helyi kezdeményezés volt a Majla Sándor (1960–2015) által életre hívott *Fagyöngy* antológia-sorozat (1992–1996), amelyet az Ablak Kiadó gondozott, illetve az Erdélyi Magyar Irodalméért Alapítvány (EMIA) tevékenysége – könyvkiadás, pályázatok kiírása, konferenciák szervezése, életművek díjazása –, amelyet Lőrincz György kezdeményezett annak idején (1995), és egész a jelen pillanatig működik. Az EMIA összmagyar vonatkozásban is emlékezetes, hiszen elismerte azok tevékenységét, akik a határokon átívelően építik a magyar–magyar irodalmi kapcsolatokat (Hídverő-díj).

²¹ A székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Irodalmi Kör 1972 és 1990 között működött

hogy végül a *Székelyföld* című folyóirat Csíkszeredában jött létre Hargita Megye Tanácsa támogatásával, s ahol így kialakult egy új irodalmi centrum. Székelyudvarhely nem megtartó, hanem tehetségeket kibocsátó várossá lett; 1990 után tucatnyinál nagyobb az innen indult és értékes műveket produkáló szerzők kontingense. Én azt hiszem, hogy az alkotás folyamatában az íróból előjön a „lényegi ember”. Ott van a lélek bennünk/velünk/mellettünk. És nemcsak a gyarló hétköznapi figura, hanem az is ugyanakkor, akivé válni szeretnénk. A prózaírás fegyelmet, fegyelmet, rendet, odaadást és valamilyest kiegyensúlyozott életmódot követel. Amióta nagyprózát írok, magam is sokkal „normálisabban” élek, betartok bizonyos szabályokat, hogy szolgálatba tudjam napi rendszerességgel helyezni magam, hogy leszálljak a bánya mélyére, hogy behajózzak, hogy felpörgessem a hiperszonikus „időutazásra” hajtani képes turbinákat. Fenn- és megtartóerő az írás, amely megannyi társ-életre kényszerít. Ezt bírni kell, szkafander, biztonsági öv, olykor oxigénpalack nélkül, és töretlen hit kell hozzá. Olyan szuverenitásban lenni, hogy a „valós” létet képesek legyünk feladni; százszor megalázni, rabságba ejteni, száműzni, kárhóztatni-üdvözíteni magunkat, és valahányszor „visszarettenni”, „beleébredni” a közönséges hétköznapiokba. Ilyenkor Király László sorai jutnak eszembe. Valahogy így mondja: „... üljete le, / szemközt egy fehér papírlappal. / Ha túlélitek / – költők ti vagytok magatok.”²³ Prózaírókként is valami

hasonló a feladatunk. Ha kibírjuk, ha megszületik napról napra a kiszabott kvóta, s ha a papíron vagy a számítógép merevlemezen, a monitoron élni kezdenek, és további sorsuk iránt fordulnak a teremtett hősök, akkor nyert ügyünk van, mert képtelenek vagyunk abbahagyni a boldog vagy boldogtalan végkifejletig, ami hatszáz-hétszáz ezer leütés után következhet egy-egy körvonalazódó regény által. Ha ez nem történik meg, akkor szerencsétlen álmódosók maradunk örök életünkre, mantraként mondogatva, hogy mivé s kivé lehettünk volna, s hogy másnak könnyű...

– *Könyveid többnyire komor színekkel ecsetelik a múltat, de a jelent is, és értelemszerűen nem előlegeznek derűt a jövőnek sem. Mi ennek az oka? Hiszen a komor korok ellenére mindig akadt nem egy író, aki humorával, derűlátó történeteivel is tudott lelket önteni népébe.*

– Hát... Mit mondjak erre? Oda jutottam '90 után – tehát a dolog nem most kezdődött (!) –, hogy még a színházakban sem néztem meg a komédiákat, nem érdekelték a kabarék, a revük. Valahogy a viccek is odalettek, mert nem lehetett/nem kellett immár egy hitvány rendszert megcélozni az élcekkal. Inkább csak magunkat ostoroztuk kínunkban. A mai ütős humor fekete. Nem kínálja fel nekünk magát a boldog jövő. Mindezek ellenére azonban arra töreksem, hogy szép, érzékletes nyelvezetet használjak. Számptalan versötletet írtam bele a regényeimbe. Mert minek megtartani azt a sok verset vagy verskezdeményt „csak úgy”?... Várjunk vele, míg elhelyezhetjük egy kötet szarkofágjában? Fenét! Hadd szóljon, hadd kerüljön be téglaként a prózába,

²³ Király László: *Költők múzeuma*. In: *Amikor pipacsok voltak*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983, 70. o.

mert akkor nagyobb a tartása. És a hatása. Rengeteg anekdotát beolvastok, amelyek ugyancsak sajátos „színt” biztosítanak. A táj- és a rétegnyelv értékeit megtartva próbálom visszaadni az olvasónak a hely, a kor hangulatát. Olykor némi „rendes” humor is megcsillan az írásaimban, amely köztudomásúan nem tréfa, s amelyet azért észlelnek a népek. Kritikusom is leírta már, hogy megcsillantom olykor a humoromat. A derűs pillanatok ritkák, de fontosak. A kápráztató derű hiányát pótolják a történetek, az életből kiragadott anekdoták, amelyek egymásból burjánzanak. Ezt mesélőkedvnek tartják többen, és értékelik. Erről is esik szó olykor a méltatásokban. [„S. M. regényében ezek a látszólagos kitérők talán a legfontosabb materiáái, múlt-múlt századi kifejezéssel élve: gyúanyagai. Itt otthon van, megkönynyebbül, ezekben a történeten belüli történetekben olyan felszabadultan mesél, ahogy a legnagyobb mesélők.”²⁴]

– *Egyáltalán: dühbe hoz-e a megtapasztalt igazságtalanság, a tehetségtelenek dőre nyomulása, a rokonizmus és nepotizmus gyakori megnyilvánulása? A kánont alakítók tisztességtelensége? Az alpári pofátlanság? A művészetén kívüli, gyakran sunyi és aljas érdekek nyilvánvalósága?*

– Különösebben nem. Mert mit érek vele? Az idő majd „elhozza”. Máris látszik a sok falra hányt borsó, kár volt bizonyos emberekbe, bizonyos csoportosulásokba annyi (köz)pénzt befektetni, amikor máshol is – talán fontosabb helyeken – jól jöhetett volna az energia és a figyelem.

– *Milyen a viszonyod a környezettel, a lakással, a berendezésekkel, egyáltalán a tárgyakkal, szerszámokkal, eszközökkel? Vannak-e kedvenc tárgyaid, ruhadarabjaid, kedves emlékeid, amelyekről nem tudsz vagy nem is akarsz megválni?*

– Ilyen szempontból konzervatív vagyok. Viszonylag kevéssel beérem: a ruhadarabjaim hosszú évekig szolgálnak, akárcsak a megvásárolt készülékek, s a bútoraim is elég régiek, mert úgy alakítottam át őket, hogy elférjenek és praktikusan szolgáljanak engem a mostani dolgozószobámban. Ha arra kényszerülök, hogy lecseréljek egy-egy zakót vagy kabátot, a régihez hasonlót vásárolok, hogy „olyan” legyen. Ragaszkodom bizonyos márkákhoz. Kedvelem a természetes anyagokat – bőr, gyapjú, gyapot- és lenvászon –, a „klasszikus” színeket. Ha tehetem, hazai vagy európai eredetű árucikkeket vásárolok, bár mindenben csálnak... Hiába írja egy-egy terméken azt, hogy „Made in EU”, ha alatta alig olvasható apró bolha-betűkkel ez áll: „Parts from the P. R. C.”... Újabban az bosszant – a legújabb energiamizéria korában, úgy fél éve –, hogy a helyi termékek ára magasabb lett, mint a nemzetközi márkáké. Emiatt erősítettünk rá idéntől még inkább családilag a saját kisgazdaságra: majdnem minden zöldséget és gyümölcsöt megtermelünk „falun”, csirkéket, tyúkokat tartunk, és minden évben akkora disznót vágunk, hogy húst, szalonnát, zsírt, kolbászt alig kell vásárolnunk a kereskedelemben... Pár hete történt egy bevásárlás alkalmával – mert elfogyott a tavalyi disznó maradéka a hűtőből –, amikor megláttam, hogy 20 lej fölött – cca. 5 euró körül – jár a csontnélküli sertéshús kilójá-

²⁴ Száraz Miklós György: *Gerzson vallomása*. In: *Székelőföld*, 2021/1., 178–180 o.

nak az ára, azonnal hazatelefonáltam az asszonynak, hogy megvehetem-e? Ugyanígy jártam a húszdekéas vajjal – ez éppen 12 lej/2,5 euró volt –, meg a 40 lej (mintegy 8 euró) fölötti szintre árazott sajtjal is... A férfiúi autonómiának vannak bizonyos korlátai, elkerülendő további vitákat, időnként tisztázni kell a dolgokat. Hosszútávon: vissza a gyökerekhez, s ez nem csupán egyszerű regény- vagy novellatéma! Becsülni kell a rendelkezésre álló birtokokat, közben dolgozni a kertjeinkben. Haszonnal járnak az izzasztó munkák, és ráadásul egészségesek is... Ez már az intimebb családi szféra. Nem titkolom, hogy a feleségem hatása alatt élek sok szempontból. Mert fő a biztonság, a takarékoság. Magamtól nem vagyok képes apró részletekre figyelni. És nagy öröm, hogy a gyermekeim ugyanígy gondolkodnak. Főleg a kisebbik fiam.

– *Mennyire vagy családszerető, családcentrikus?*

– Évtizedek óta családszerető és családcentrikus vagyok. Kimondottan sokat szenvedtem amiatt, hogy a devizás magatartás „kiütött” belőlem, és képtelen voltam azt a pályát megfutni, amelyre eleve predestinált voltam. Sem paraszt, sem munkás nem lett belőlem. Az elődeim által felmutatott viselkedésminták számomra követhetetlenek voltak. Aztán egy ideig – a múlt évszázad nyolcvanas éveiben, azaz a múlt évezred utolsó előtti évtizedében – úgy éreztem, hogy a nemzedékemnek is annyi. Hogy nem lehet felfelé vagy előbbre lépni. Vagy beilleszkedünk. Vagy elszökünk. Vagy belepusztulunk. Valahogy kibírtam, s aztán lett, ami lett. Nagy öröm a család. Nagy öröm az is, hogy szakmailag megtaláltam az

egyensúlyt, a helyes utat, még akkor is, ha ez nem nyújt „hej, de milyen fényes” és könnyed megélhetést.

– *Hogyan viszonyulsz a kritikához? Gátol-e a további munkában, ha elmarasztalóan beszélnek/ írnak rólad? Kedved szegik-e a kisebb-nagyobb csatlódások?*

– Nem kaptam letaglózó kritikákat. Sőt! Többnyire jókat... Bár van depresszióra való hajlamom, de amióta prózaíró vagyok, ilyesmi nem ütött ki rajtam. Ettől függetlenül azért voltak olyan pillanataim, amelyekre nem szívesem emlékszem vissza. Sokszor jártam úgy, hogy „semmi nem akart összejönni”. Viszont mindenért kárpótol, hogy elsajátítottam a prózaírás rejtelmait. Annál nagyobb elégtétel nem nagyon létezik számomra a világon, mint az a „teremtési helyzet”, amikor elmerülök egy-egy témában, és az életre keltett hősökben „munkálni kezd az élet”. Nem én viszem a történeteket, hanem ők! Lehetséges, hogy a költészetben is van ilyen, de én a prózai szövegben, a „történetmesélésben” találtam meg ezt a fajta boldogságot.

– *Harcos alkatod minden esetben sikerre vitte akaratomat? Célt értél? Vagy a révtől még messzire vagy? Mit szeretnél még megvalósítani?*

– Úgy vélem, hogy ez idáig csak töredékét voltam képes megvalósítani annak, amit elképzelttem vagy terveztem. De feltételezem, hogy más írók is így vannak ezzel. Néha bántott, hogy kicsi a nép, szűk a magyar nyelv a befogadáshoz. Hogy szűk az erdélyi és a székely „skanzen”. Én azonban magyar író vagyok. Ha angolszáz, vagy spanyol, vagy francia nyelvi környezetben élnék és dolgoznék, ennyi „felhozatal”

után már simán megélhetnék a honoráriumaimból. Ez van. Változni nem fog... Kicsi piac, kevés pénz. Mindig van valami „polgári” foglalkozásom is. Sosem gondoltam arra, hogy ennyi marhaság fog történi velünk a mi életünkben! Azt reméltem 1989 decemberében, hogy ráállunk majd egy szép és demokratikus, jóléti életpályára. Ki hitte volna, hogy ennyire üres a „pán-európai” eszme? Ki hitte volna, hogy egy szép napon valami „tatárjárás” szerű népmozgalomra ébredünk? Ki hitte volna, hogy ennyire egészségtelen az „amerikanizálódás”? Hogy itt vagyunk e helyt, az egy vagy ki tudja hány pó-

lusúnak gondolt világtrend kapujában, s ráadásul ismét egy ütközőzónában? Szeretném érteni a jelent. Remélni a közelebbi és az emberhez méltó jövődőt. És szeretnék érvényes evidenciákat megtanulni. Megállapítani? Nem biztos, hogy ez teljességgel sikerül, de menet közben a való világ és a fantázia megszül/megírat talán majd velem, itt, a valós és a fantázia szubjektív mezején pár olyan sorsot, amelyekből kiszűrhetünk érvényes igazságokat. És ezek – olvasás által – segítenek majd az embereknek. Bízom abban, hogy még sokáig együtt lehetünk: én, a szöveg és a befogadó közösség.

Mórícz Zsigmond

Tanulmányfej

Fülöp László

Voltak-e erszénygyártó mesterek Nagyváradon a 16–17. században?

Bizonyára meglepődik az olvasó, hogy már itt az első mondatban megadjuk a választ: korabeli dokumentumokkal nem tudjuk bizonyítani. Csupán néhány fellelhető adat, név, utalás segíti a feltevésünket, hogy éltek Váradon ilyen mesterséget űző mesteremberek.

Miután a várost a törökök 1660-ban bevették, az ott található dokumentumok az évek során megsemmisültek. Vagy ha tudtak is ezek közül megmenteni néhányat, azok elkallódtak, a lakosok egy részének elköltözésével máshova kerültek, ahol megőrzésüknek később talán már nem is volt jelentősége.

A mesterség pontos megnevezése tarsoly- és erszénykészítő (erszénygyártó). Mivel a tarsoly szavunknak az évszázadok alatt több jelentése is volt, jelen esetben csak az akkorit értelmezzük, és eltekintünk a tárgy mind korábbi, mind későbbi funkciójától. A tarsoly (ómagyar eredetű szó) ebben a korban vállra akasztható, lapos, néha díszes bőrtáska, főként férfiviselet volt. Az ércpénzen kívül a viselőjétől függően ebben tartották például a pásztorok, a juhászok a taplót és a kovakövet, valamint külön kis bőrtokban, szelencében

a dohányukat, védve azokat a nedveségtől. Méretétől függően belefért egy kisebb pipa, kevés ivóvíz, kis élelem is. A nőknél ebből alakult ki a karra akasztható kézitáska, a mai retikül. Az erszény is régi ómagyar (ősmagyar: ersze; népies erszin) szó, finom bőrből vagy más hasonló anyagból készített, különféle alakú, kisebb, rendszerint zárható tárgy. Eredetileg kerek fenekű, hosszára eresztett, szíjon hordott zacskó volt, amely készülhetett szattyánbőrből, erős textiliából, finom selyem vagy bársony anyagból is. Ezekre a hölgyek különféle hímzéseket szoktak készíteni vagy hímzőnőkkel készíttetni. Már a rómaiak is használták e ruhakiegészítő, praktikus darabot kizárólag fémpénz tárolására. Többnyire övre akasztva viselték, és a ruházaton kívül hordták. Később, tán a tolvajoktól tartva, a külső ruházatuk alá rejtették. Fontos, mindennapos tárgy lehetett, ha a latin nyelvben három szót is találunk rá és készítőjére a szótárakban: marsupium, crumena(-rius), bursa(tor). Nálunk – mint említettem – a férfiak vállon átvette hordták a tarsolyt, a nők pedig inkább kézben vitték a mai pénztárca elődjét mintegy a ruházatuk kiegészítőjeként „viselt” díszesebb darabot.

Az egyszerű nép kis textíliában, csomózott bugyorban vitte a pénzét, ha vásárba ment, és jól eldugta azt, tartva az útonállóktól. A gazdagabb polgárok, iparosok, kereskedők pedig később már nem tarsolyt, hanem erszényt használtak. Nagy változás történt a papírpénz bevezetésével. Megjelentek a több rekeszből álló, kombinált, szeparált tárcák, amelyekben a pénzegységeket jól el lehetett különíteni. Egyúttal belefértek kisebb iratok, fényképek, napjainkban pedig a bankkártyák is. A nőknél is elkülönült maga az erszény és a „sok mindent befogadó” retikül. E változások sorában napjainkra aztán sok szinonimája lett az eredeti erszény szavunknak, természetesen más-más árnyalattal és funkcióval: neszesszer, buksza, tasak, táska stb.

A tarsoly- és erszénykészítő a kisebb számú és ritkább iparosok közé számított. Nem volt olyan ősi mesterség, mint a kovács, szíjgyártó, gerencsér, takács; olyan gyakori sem, mint a molnár, szabó vagy varga. Egy 16. századi, nálunk úgynevezett nagyvárosban (mint Kassa) is csak öt fő dolgozott 1561-ben, amint a szabályzatukból megtudjuk. Ők öten alkottak egy kis céhet, ami ritkaságnak számított. Ha egy városban ilyen kevés mesterember üzött egy foglalkozást, akkor nem homogén, hanem vegyes, társult, azaz közös céhet szoktak alapítani a hasonló mesterséget űzőkből. Így az erszénykészítők a tímárokkal, övkészítőkkal, szűcsökkel, néha a kesztyű- és harisnyagyártókkal szoktak szövetkezni. Kassa városát többször is említhetjük, mivel az akkori Magyarország kelet-északkeleti részén itt alakultak meg legkorábban a céhek (az erszényeseké állítólag

1439-ben már működött¹). Itt volt a legtöbb társulás², nekik voltak legkorábban elfogadott szabályzataik, amelyet nagy készséggel átadtak a környező városoknak használatra (Nagyvárad, Debrecen, Szatmárnémeti, Munkács). Vélhetően mindezt komoly összeg fejében tették. Ennek a segítő szándéknak több oka is volt: egyrészt védték a saját céhüket és mestereiket, a munkadarabok minőségét, azok értékesítését; másrészt elköltözés esetén befogadhatták a máshonnan jött társukat. Mivel ugyanazon artikulusoknak, előírásoknak kellett megfelelniük, mentesíthették a vizsga és az újabb mesterremek készítése alól. A kassaiaktól átvett szabályzatokon minden város módosított egy keveset. Miben térhettek el ezek egymástól? Ilyen volt a városnév, az évszám, a főbíró, a mesterek és az átíró (nótárius) neve, a mesterasztal étrendjének meghatározása, esetleges vallási eltérések és szokások – de magukon az egyes artikulusokon nem változtathattak, biztosítani kellett a mesterré válás ugyanazon szakmai feltételeit.

Szerencsére a kassai erszénygyártó céh 1561. évi szabályzata teljes szövegében megőrződött, mégpedig magyar fordításban. Ezt ifjú Kemény Lajos³ levéltáros, Kassa történetének neves

¹ Néhány céh évszámmal: Buda: 1495; (Sátoralja)Újhely: 1603; Debrecen: 1657.

² Kassán a 15. században 11 céh, 1504-ben 17, 1557-ben pedig már 27 céhszervezet létezett, köztük az erszénykészítőké is. „Kassa volt a céhes fejlődés kisugárzó pontja, a céhlevelek tartalmát és a céhes élet formáit onnan vették át legtöbb esetben.” (Veres László: *Kézművesség, céhes ipar*. Borsod–Abauj–Zemplén megye népművészete. Szerk.: Fügedi Márta. Miskolc. 1997. p. 44.)

³ Ifj. Kemény Lajos: *Az erszénygyártó-céh szabályzata 1561-ből*. Történelmi Tár. 1890. p. 771–773.

kutatója közölte 1890-ben. A bevezetőjéből megtudjuk, hogy már létezett egy korábbi, 1514-ben kelt szabályzat is, ezt erősítették meg a későbbiek folyamán. Bárányné Oberschall Magda⁴ szerint ez eredetileg latin nyelven íródott, ezt tették át magyar nyelvre, hogy a magyar mesterek, inasok és legények tudják azt értelmezni. Nem célunk ezen közlés részletes ismertetése, csupán két fontos részletet emelünk ki ebből. Miután az inas (apród) a négy tanulóévét letöltötte, mesterremeket kellett készítenie két céhmester jelenlétében. Az egyik egy kerek erszény, hatfogú, tizennyolc fiús, azaz rekeszes; a másik pedig egy tassolyos erszény (tarsoly). A másik, amelyet érdemes részletesen, szinte szóról szóra leírunk, az a vizsga utáni, lakomának beillő mesterasztal adása. Ez öt tál étékből állt: tehénhús, disznóhús, lúd, töltött malac, két tyúk minden asztalra, káposztás hús, két kappan rizkásával s végül egy tál gyümölcs sajttal és túróval. Mindezekhez két pint bor járt, plusz 75 dénárt kellett letennie az ifjú mesternek, amely feltehetően a céhládába került. Sajnos a kassai erszényeseknek a családnevét nem tudjuk meg, mivel a dokumentum végén csak úgy szerepelnek, hogy: Benedek mestör, András, Menyhért, János és György mestör. Végül még egy fontos elemet örökölt meg a fordító, hogy mindez július 6-án készült „ötvös Lőrincz bíróságában”.

Magát a tarsoly- és erszénykészítő mesterséget „családneveink” őrizték meg az utókorra különböző for-

mákban: Tarsoly, Tassolyos, Erszény, Erszényes és Erszénygyártó. Ezek még nem igazi vezetéknevek voltak, csupán nagybetűsen jelölték meg a foglalkozás megnevezésével mintegy jelzőként a viselőik nevét. Közülük válogattuk ki azokat, amelyek valamilyen oknál fogva figyelemre méltók: korai megjelenésük, helyesírásuk, de legfőképp a Bihar vármegyei és váradi előfordulásúakat.

A Tarsolyos (Tassolyos) névre Szamota István⁵ szótárában olvashatunk legtöbb adatot, sajnos a pontos lakóhelyet nem jelöli, csupán a forrásokot, például: leleszi konvent, Kállay család levéltára. Ezek közül emelünk ki néhányat: 1349 Petrum dictus Thassulus, 1451 Gregorius Thassolyos, de előfordul még 1468, 1475 (két fő), 1492 és 1504-ben is mint családnév.

Az Erszénygyártóra, Erszényesre jóval több példát olvashatunk a keleti országrész megyéiből, közelebbi-távolabbi városaiból, mind az ő gyűjtésében, mind pedig Kázmér Miklós⁶ szótárában, illetve a mások által megjelentetett tanulmányokban. Ezek közül említünk néhányat. A neveknél megtartottuk a forrásközlésben található, korabeli helyesírási alakot, mellette az előfordulás évszáma, illetve a helye szerepel. Néhány esetben ezek mellé magyarázatot, kiegészítő észrevételt tettünk: 1514 Paulum Ersengyartho (a hely hiányzik, a legkorábbi előfordulása miatt vettük be a sorba); 1530 Georgius Erzengyartho (Kolozs vármegye); 1531 és 1553 ErzenGhyarto

⁴ Bárányné Oberschall Magda: *Magyar iparművészet a hódoltság korában*. Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Domanovszky Sándor. (Internet. Évszám nélkül)

⁵ Szamota István: *Magyar oklevél-szótár*. Budapest. 1902. p. 963. és 200.

⁶ Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 1993. p. 335.

János (Kolozsmonostor); 1602 Erzsényes János (Székelyföld); 1629 Nicolaus Erszengiartó (Miskolc); pontos évszám nélkül Erszengiartó János és Erzenygartó Józsa (Debrecen)⁷.

Végül nézzük a négy Bihar megyei adatot. Kázmér Miklós szótárában kettőt is olvashatunk, ezek: 1588-ban Erzenygartó és Erzenygartó, mindkettő a keresztnév megjelölése nélkül maradt az utókorra. Bihar az akkori Magyarország legnagyobb vármegyéi közé tartozott, azonban igazi városa csupán egy volt, mégpedig Várad. Feltételezhetően ezen mesteremberek itt éltek és dolgoztak. A harmadik előfordulás viszont már határozottan magához a városhoz kötődik, megtudjuk a mesterember pontos nevét is: erszénygyártó Gergh Gichner⁸. Sajnos évszám nélkül szerepel a tanulmányban. A leírás szerint az erszénygyártó az ő esetében nem családnevet helyettesít, hanem magát a foglalkozását jelöli meg. Német származású volt, keresztnéve valószínűleg a magyar György (Georgius) elírása. Még megtudjuk róla azt is, hogy évente csak fél dica⁹ adót fizetett a városnak, tehát nem a gazdagabb mesteremberek közé tartozott. A negyedik bihari előfordulásról még több adatot tudhatunk meg. Ez pedig egy hölgy, Erzenygyártó Erzsébet nevéhez kapcsolódik¹⁰. Férje, Makai János

jogot tanult, tehát latinul tudó ember volt. Levélkeresőként, azaz levéltárosként dolgozott a váradi káptalanban (1609–1616 között), egyben ekkor ő volt a vármegye nótáriusa is. Idézem a tanulmányíró: „jóságai közül csupán feleségével, Erzenygyártó Erzsébettel közösen birtokolt Mezőbesenyő¹¹ nevű pusztáját ismerjük”. Rangjánál és tudásánál fogva bizonyára egyéb és máshol lévő birtokai is lehettek, azonban ezek felsorolása nem maradt fenn. Külön ki kell emelnünk a feleséget, akinek családnevét nagybetűsen írták le. Ez már nem a foglalkozás elnevezését jelölte meg. Gondolhatunk arra, értelmezhetjük úgy is, hogy egy „erszénygyártó lánya Erzsébet” nevet jelentett, de arra is, hogy az apa mesterségének megnevezése már öröklődött, és valódi családnévvé vált. Jelen esetben akkor épp egy családnév kialakulásának, végleges rögzülésének lehetünk a tanúi.

Várad életének török uralom alatti több mint három évtizede az elveszett korabeli dokumentumok hiányában egy történelmi hiátus, mondhatnánk úgy is, hogy egy fehér folt. Az itt leírt néhány adattöredék is bizonyítja, hogy működtek ott a többi iparág képviselőin kívül erszénygyártó mesterek is. Hogy volt-e céhük, azt nem tudjuk. De ha igen, akkor bizonyára a kassai rendszabályhoz hasonlóan alkalmazták, hogy hozzá tudjanak illeszkedni az adott országrész szakmai elvárásaihoz. A korabeli tarsoly- és erszénykészítő mesterek nevének felkutatása e néhány apró említés és adat ismertetése után további bővítésre vár. Ezen rövid be-

⁷ Debrecen város magistrátusának jegyzőkönyvei 1552–1554. Hajdú–Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 4. Debrecen. 1982. p. 50. és 18. 1570. 1988. p. 53.

⁸ Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsváron*. Erdélyi Tudományos Füzetek. 247. Kolozsvár. 2004. p. 74.

⁹ Egy korabeli adófajta neve.

¹⁰ Bogdándi Zsolt: *A váradi hiteleshely a szekularizációt követően*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. 2011. 73. kötet 304. füzet. p. 114.

¹¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Besenyő_eredetű_helynevek

mutatás szerzője abban bíz, hogy egy dokumentum véletlen felbukkanása majd bizonyítja és kiegészíti az általa

itt leírtakat, hogy e nevezetes magyar város akkori életéről mind többet megtudhassunk.

Bagoly

Ó, azok a régi videotékák...

Mint hullócsillag ragyogott fel fényesen, majd tűnt le tragikus hirtelenséggel a VHS kölcsönzők korszaka Nagyváradon az ezredfordulót körülölelő másfél évtizedben. Szavakkal nehéz leírni, hogy mit is jelentett videózni a '90-es években, a popkultúra aranykorában, amikor hétről hétre jelent meg a filmszakma nagyágyúinak valamely újabb, időtlen mesterműve. Talán a rockkoncertek izgalamához lehetne hasonlítani azt az áhítatot, amivel vártuk, hogy VHS-en kiadjanak egy-egy kultikus filmet, amit sem a televízióban, sem az akkori mozikban nem vetítettek, azzal a fontos különbséggel, hogy amíg az új idők zenéje főként fiatalokat és jól elkülönült rétegeket szólított meg, addig a filmnézés a távoli generációkat is összehozta, és kedvelt közös családi programnak számított a legtöbb háztartásban.

Bár utólagosan megállapíthatjuk, hogy a televíziózáshoz hasonlóan – amikor is a 90-es években a 80-as évek nyugati sorozatait fogadtuk az újdonság rajongásával idehaza – a VHS esetében is egy évtizedes késéssel értek el hozzánk a szabad világ filmkultúrájának új hullámai, mégis hamar felzárkóztunk, s a nagyváradi videotékák felívelése ettől csak még meredekebbé és tündöklőbbé vált.

Kicsit ijesztő belegondolni, hogy a mai kor fiatalabb olvasói számára talán el kell magyarázni, hogy mi is volt

egy videotéka vagy kazettakölcsönző, hiszen a világ olyan iramban változott, hogy a 2000 után született generációk számára talán már nem is egyértelmű vagy teljesen ismeretlen ez a fogalom, ami a '90-es évek tinédzserei számára a legmenőbb dolognak számított. A videotéka olyan volt, mint egy könyvtár, ahol tagsági kártya alapján, egy apró díj fejében filmeket kölcsönözhetek ki az emberek egy napra vagy egy hétvégére régi típusú szalagos VHS-kazettán. Tulajdonképpen tekinthetjük úgy, hogy a videotéka volt a '90-es évek analóg Netflixe. Egy hely, ami összehozott bennünket, és lépésben tartott a trendekkel. Itt lógtunk iskola után és szabadidőnkben, és itt álltunk sorba hétvégeként a filmekért, amikor a legjobban érte meg kölcsönözni, mivel a vasárnapi zárvatartás miatt egy nappal tovább lehetett nálunk a kikölcsönzött kazetta – ugyanazért az árért.

Ki is beszélhetne jobban erről a nosztalgiával teli korszakról, mint az az ember, aki a város legemblematikusabb kölcsönzőjét működtette, és elsőként hozott be Váradra magyar szinkronos kazettákat, valamint a pultoslány, aki valóságos kétlábon járó filmlexikon volt, és úgy tudott filmet ajánlani, mint senki más. Ha a régi nagyváradiak nem kapják fel a fejüket az Apropó kölcsönző neve hallatán, az csak azért van, mert a VHS-biznisz olyan jól ment akkoriban, hogy az első video-

tékáknak nem volt szükségük cégérre, hiszen a rendszerváltás utáni társadalom valósággal szomjazta a nyugatról behozott filmeket. Ha viszont valaki Joe kölcsönzőjét emlegeti, arra már váradi lakosok ezrei fognak mosolyogva bólogatni: igen, ez volt az a hely, ami a filmek iránti rajongás égisze alatt 15 éven át összehozott gazdagot és szegényt, öreget és fiatalat a Sebes-Körös parti városban.

Balogh „Joe” József, az ismert nagyváradi dzsesszzenész röviddel a forradalom után nyitotta meg első videokazetta-kölcsönzőjét 1990-ben, egy előkelő központi helyen, a görögkatolikus püspöki palota tőszomszédságában, ahol egyébként Nagyvárad első, folyamatosan működő diszkóját látogatták az ifjak az ún. URCC klubban.

A kezdetek

„Viorel Micle barátom meghívására indítottam el az üzletet ott, a fogyasztási szövetkezetek székházban. Először eladásban gondolkodtam, de az emberek csakhamar elkezdtek kérdezgetni, hogy nem lehet-e kölcsönözni. Három-négy nap után beadtam a derekamat, és pillanatok alatt elhordták a pultról azt a nagy halom kazettát, amit egyébként a kutya sem akart megvásárolni. Félttem, hogy készlet nélkül maradok, ezért elkezdtem a sokszorosítást avval a két géppel, amivel akkoriban rendelkeztem. Lemásoltam a filmeket, amik iránt nagyobb volt az érdeklődés, és amiket elég jó minőségűnek tartottam ahhoz, hogy nézhető másolatot készíthessek róluk. Így indult be a kölcsönző szépen, lassan” – meséli Joe.

Mint mondja, eleinte a személyi igazolványukat kellett otthagyniuk fogla-

lóként azoknak, akik kikölcsönözték a filmeket, de így is jócskán akadtak visszaélések. Egyesek hamis vagy lejárt személyit adtak be, lenyúlták a kazettákat, és még rendőrséggel is lehetetlen volt felkutatni őket.

Egyébként Joe videotékája nem az első hely volt Nagyváradon, ahol az emberek videokazettákat kölcsönözhettek ki. Az üzletember-politikus Kiss Sándor már korábban működtetett egy híres játéktermet a 6 Martie (ma Dacia) nevű sugárúton, ahol egyebek mellett kazettákat is forgalmazott. Az első időkben tehát párhuzamosan üzemelt a két váradi kölcsönző, amelyeknek működését még nem szabályozta rendesen az akkori törvény – párhuzamosan is razziázott a rendőrség náluk, amint a helyzet megváltozott.

„Egy napon rajtunk ütöttek a rendőrök, és – mivel nem volt engedélyünk – megbüntettek 5000 lejre, ami kifizethető volt, mert akkoriban elég

jól ment az üzlet. Sanyival összetalálkoztunk a városházán, ahol neki is be kellett fizetnie a büntetést, és ezért nagy patáliát csapott. Később egyéb érdeklőségei miatt ő abbahagyta a VHS-bizniszt, de közben több másik kölcsönző nyílt” – emlékezik vissza Balogh Joe.

Művészfilmek, csihi-puhi és a nagy arcok

A fájdalmas bírság nyomán váltotta ki első engedélyét egy újonnan alakult hivatal Fekete Sas palotabeli irodájában. Ekkortól jegyezték be először SC Apropó SRL-ként a közkedvelt központi videotékát, ahol Joe-nak gondja volt rá, hogy a nagyközönség gagyi filmek iránti igényének kielégítése mellett mindig tartsanak tartalmasabb művészfilmeket is.

„A legtöbben Bruce Lee- és Chuck Norris-filmeket kerestek. Akkoriban az volt a menő. Abból lehetett a legtöbbet eladni. De mindig ügyeltem rá, hogy legyenek készleten Jack Nicholson-

filmek, Sidney Pollack-rendezések vagy akár a *Keresztapa*-trilógia, amiből kevesebb fogyott ugyan, de mégis egy minőséget képviseltek” – hangsúlyozta Balogh Joe.

„Bejött egy-egy cigánygyerek és azzal kezdte, hogy: adjál nekem egy filmet, de amelyik a legeslegjobb, azt add ide! Tudod, melyik az? És én pontosan tudtam, mit akar. Minél több csihi-puhi legyen benne. Kiszolgáltunk mindenkit a saját igénye és kultúrköre szerint. Ez volt a munkánk. És az ilyen kliensek szinte mindig becsületesen visszahozták a kazettákat és kifizették a kölcsönzési díjat. Nem velük volt gond, hanem néhány nagy arccal, akit egy idő után már ismertünk, mint a rossz pénzt” – meséli.

A szinkron színre lép

Bár angol nyelvű filmek terén akadnak piaci versenytársai, azt határozottan állíthatjuk, hogy az Apropó kölcsönző volt az első Nagyváradon, ahol magyar szinkronos filmeket forgalmaztak. Ez annak volt köszönhető, hogy Joe 1991–92 fordulóján Székesfehérvárra települt, és alkalma volt megismerkedni az ottani videotékásokkal, akiktől nagyon jó minőségű szinkronos filmeket tudott beszerezni, melyeket gyári mesterszalagról sokszorosítottak.

„Akkoriban már öt darab csúcsmínőségű videón végeztem a sokszorosítást, és így is nehezen tudtam kielégíteni a szinkronos filmek iránti hatalmas keresletet. A román klientúrával ilyen szempontból sosem volt bajom. Ők az angol filmeket felirattal és felirat nélkül is szívesen kikölcsönözték. Las' că mă descurc eu! – mondogatták, hogy elboldogulnak. Mindig volt egy roko-

nuk vagy szomszédjuk, aki filmnézés közben lefordított nekik annyit, hogy a lényegét megértsek. A magyar vásárlók faksznisabbak voltak. A feliratos filmekre már húzták az orrukat. Nem tetszett nekik. Hozzászórtak a magyar hanghoz a tévéműsorokból. Onnantól kezdve, hogy behoztam az első szinkronos példányokat, már szinte csak azokat kérték” – idézi fel Balogh.

A sokszorosítás menete egyébként rendkívül időigényes folyamat volt, nem úgy, mint az audio-kazettás gyorsmásolók esetében. A videókészülékeket kábelekkel össze kellett kapcsolni és a filmet reális időben végigjátszani ahhoz, hogy a másolatok elkészülhessenek. Vagyis ha az ember egy háromórás filmet akart lemásolni, akkor az három órába telt. Nem lehetett felgyorsítani a folyamatot. „Elindítottam a másolókat délután négy órakor, és mire este nyolckor hazaértem, készen voltak” – meséli.

A zugárusok is nála vásároltak

Mint hozzátette, havonta hozott egy-egy újabb zsáknyi szinkronos filmet Magyarországról. A legjobb felvásárlói nem is a közemberek voltak, hanem az időközben gombamód elszaporodott többi kölcsönző, amelyek közül jó néhány illegálisan működött a tömbháznegyedek lépcsőházaiban vagy garázsalkabban.

„Az ilyen zugárusokkal szinte szimbiózisban éltünk. Volt gyerek, aki napközben taxizott, míg az asszony kiadta kölcsönbe a kazettákat. Számukra ez nem megélhetési forrás volt, csak egy kis fizetéskiegészítés. Rengeteg ilyen árus működött a Rogériuszon és más lakónegyedekben is. Mégsem tekintet-

tük riválisnak egymást. Jó vásárlóim voltak. Inkább haverság jellemezte a kapcsolatunkat” – meséli.

Azonban csakhamar megváltozott ez a szabadpiaci helyzet, miután további állami szigorítások nyomán az engedéllyel rendelkező videotékákat arra kötelezték, hogy a Román Nemzeti Filmközponttól (CNC) vásárolják meg a mesterkazettákat. „A központ eladott nekem százvalahány kazettát. Csoda, hogy felengedtek velük a repülőre. Ritka rossz filmek voltak közepes minőségben. De ez jelentette a végső, állami szintű engedélyeztetését a vállalkozásnak, mert az az engedély, amit Váradon bocsátottak ki, már nem volt elegendő” – idézi fel Balogh Joe, majd hamar hozzáteszi: anyagi szempontból nem ért el átütő sikert a VHS-biznisszel, de elégtétellel töltötte el, hogy abból tudott megélni, amit szeretett, ami a passziója volt, és mellette jutott ideje másik nagy szenvedélyére, a zenélésre is. Nagyon sokszor kellett kiadni egy kazettát ahhoz, hogy visszahozza az árát és elkezdjen nyereséget termelni. Vagyis nem igazán lehetett meggazdagodni belőle.

A popkultúra-fogyasztók Mekkája

Az Aprojó kölcsönző fénykorában olyan népszerű volt, hogy nem is volt szüksége cégérre. Szokványos látvány volt, hogy a bolt előtt népes gyerekcsapat ácsorgott, a kirakatba kihelyezett tévéképernyőt bámulva, amin a legújabb akciófilmeket vetítették. Utcagyerekek és iskolások verbuválódtak össze kicsengetés után, hosszú percekre vagy órákon át ácsorogtak hunyorogva a kirakat előtt, s bámul-

ták az odaverő nap miatt alig kivehető kungfu-jeleneteket a régi katódsugár-csőves tévékészüléken. A könyvtári buszmegálló alig néhány lépésre volt a kölcsönzőtől, így a várakozó emberek is gyakran betértek szétnézni, amíg meg nem jött a buszuk.

A legnagyobb forgalom természetesen hétvégenként volt, amikor az emberek ráértek filmeket nézni közösen a gyermekekkel, nagyszülőkkel. A videózás akkoriban családi programnak számított. Volt egy-egy fanatikus vásárló, aki a víkendre 20 filmet is kikölcsönzött – meséli Joe. „Néha megkérdeztem, hogy mégis, mikor van idejük annyit megnézni. Mikor ebédelnek, vacsoráznak? Erre az volt a válasz, hogy a képernyő előtt majszolnak el egy-egy zsíros kenyeret. Ennyire rajongtak a filmekért. Ma már nevetségesnek tűnik, hogy valaki ilyet csináljon. De akkoriban ez is egy realitás volt.”

Az Apropó kölcsönzőnek más szempontból is közösségépítő szerepe volt Nagyváradon. Az egyazon épületben működő diszkó részére ugyanis Joe térítésmentesen biztosított koncertfelvételeket, videóklipet, főleg a német nyelvterület diszkóinak anyagából. „C.C. Catch, Modern Talking, Chris Norman – erre haraptak”. Ezek a felvételek szélesítették az egyébként színvonalas helyi DJ-ket szerepeltető első váradi diszkó zenei estjeinek felhozatalát. Így a két entitás – a diszkó és a téka – nemcsak hogy könnyen megfértek egyazon épületben, hanem kiválóan együtt is működött, a hely pedig – mondhatni – a popkultúra-fogyasztók Mekkájává vált.

Az évek során azonban Joe kölcsönzőjének többször is költöznie kellett. Jó ideig működött például a Fő utcán

a Teleprecizia szövetkezet épületében, amely egy műszaki cikkek forgalmazásával és javításával foglalkozó komplexum volt a Körös áruháza és a váradoszi plébánia között, a régi poliklinikával szemben. Később, a '90-es évek derekán az Ady Endre Líceum tőszomszédságába költözött a Szilágyi Dezső (ma Moscovoi) utcára, közös helyiségbe egy bizományival. Majd ennek megszűnését követően a Zöldfa utcán működött néhány évig, a Fekete Saspalota passzázsának bábszínház felőli oldalbejáratával szemben. Ez akkoriban Várad legmenőbb bevásárlóutcájának számított.

„Volt, amikor hetente 5-10 új film került a kínálatba, de volt olyan is, amikor 50. Ami csak megjelent a piacon, azt Joe hamar beszerezte. Különösen a magyar szinkronos filmeket. A feliratosokra kisebb volt a kereslet” – meséli **Bordás Katalin Mónika**, aki friss érettségizettként 1992-ben kezdett el dolgozni Joe Moszkva utcai videotékájában. „Eredetileg eladónak jelentkeztem a konzignációnak nevezett bizományiba, de Joe pont akkor keresett egy olyan személyt, aki tud mesélni a filmekről, tud ajánlani, jó a beszélőkéje, és ki tudja adni a kazettákat. Ez

voltam én. Ráadásul kívülről fújtam az összes híres színész magánéletét. Úgyhogy Joe tékájába kerültem eladónak. Nagyon ment nekem ez a munka, mert szerettem a filmeket. Az összeset meg is néztem előbb vagy utóbb. Bár be kell ismernem, hogy volt néhány film, aminek a megnézését túl sokáig halogattam, s ma már szégyellem. Ilyen volt például az *Egy asszony illata*, amitől valamiért évekig tartottam. Később, miután megnéztem, már vertem a fejemet a falba, hogy Jézusom, mit hagytam ki eddig!” – emlékezik vissza.

Amikor a pultoslány volt a filmelőzetes

„Joe tucatszámra szerezte be a magyar szinkronos Disney-meséket és más animációs filmeket, úgyhogy a környék összes kölke ott lógott a boltban. De egyébként a minőségi rajzfilmeket a felnőttek is szívesen fogyasztották. Nagy kereslet volt még a dokumentumfilmekre, amikből ugyancsak gazdag készletünk volt. Különösen a II. világháborús dokumentumfilmekre voltak ráállva a népek. Emellett mindig jól mentek az akciófilmek, vígjátékok, na, és persze a felnőtt filmek, amiket mi csak kertészkedős filmeknek neveztünk. Ezeknek külön vevőköre volt. Nagyon kelendőnek számítottak egyébként Jackie Chan és Bruce Willis filmjei, valamint a kalandfilmek és akcióvígjátékok, mint például az *Ace Ventura*-filmek vagy a *Palimadár* Mel Gibsonnal és Goldie Hawnnal. A legnagyobb kereslet mégis a kungfus filmekre volt. Akkor egyébként is nagy divatja volt a harcművészeteknek Váradon. Mindenki kungfuzott vagy kungfuzni akart. Egy kisfiú egyszer le is

rúgta véletlenül az egyik kazettás polcot, miközben megpróbálta bemutatni, mit látott a kikölcsozött filmben” – meséli mindenki Katikája, aki bárkinél jobban tudott filmeket ajánlani.

Ez kulcsfontosságú volt, mert akkoriban még nem volt olyan nagy divatja a filmelőzeteseknek, mint manapság. Leginkább baráti ajánlások révén választottuk ki a megnézendő filmeket, figyelembe véve a rendezőt és a szereplőgárdát, no, meg a kazetta borítóját, ami egy külön művészetnek számított. De még így is könnyen lemaradtunk volna néhány filmkülönlegességről, ha nem lett volna egy eladó, aki nemcsak lexikális tudással rendelkezett a filmekről, hanem szenvedélyesen beszélni is tudott róluk, ráadásul fiatalos bájának és közvetlenségének köszönhetően ismerte a törzsvendégek személyes ízlését.

„Egy listára gondosan be kellett vezetnem az újonnan szerzett filmeket.

Ezeket kellett ajánlani a vevőknek. Ha új vásárló jött, akit még nem ismertem, annak odaadtam a listát, hogy kedvére válogasson, de a régi vásárlók sohasem vettek listát a kezükbe, hanem tőlem kértezték, hogy: na, mit nézünk ma. Ismertem, hogy melyikük milyen stílusú filmeket szeret, és nagyjából tudtam mindenkiről, hogy ki mit látott már. Különösen a hétvégi klientúra volt stabil. Volt olyan szombat, amikor egy kazetta sem volt bent, és a sor az ajtóig állt a kölcsönzőben. Vártuk, hogy valaki hozza vissza a kikölcsönzött példányt, hogy odaadhassuk a következő vevőnek. Szép idők voltak” – emlékezik vissza Bordás Katalin Mónika. Mint hozzát teszi, várakozás közben a sorbanállók mindig elbeszélgettek egymással és övele is. Egész kis közösség alakult ki. „Nem olyan volt, mint manapság, mikor mindenki csak nyomogatja a telefonját és elvan a saját kis világában. Mikor valaki kikölcsönzött egy kazettát hétvégre, akkor azt általában

nemcsak ő és a családja nézte meg, hanem gyakran átmentek a barátok, szomszédok is. A filmnézés apropóján összeültek, sütögettek, buliztak. Egy közösségi esemény volt” – idézi fel.

Amit az eladók is rongyosra néztek

A videózás szenvedélye ugyanúgy élt az eladóknak, mint a vásárlóknak. Joe tékájának szűk polcai között mindig helye volt egy televízióknak, amin a nyitvatartási órákban folyamatosan filmeket vetítettek VHS-ről. Egyrészt csalókat gyanánt a vásárlók néztek bele így a legújabb filmekbe, másrészt az eladók frissíthették ismereteiket ahhoz, hogy később ajánlani tudják az új szerzeményeket.

„Volt olyan kazetta, amit én is rongyosra néztem. A *Dirty Dancing* gyakran reggeltől estig ment a kölcsönzőben angol hanggal és magyar felirattal. Volt egy kolléganőm, aki, alighogy vége lett a filmnek, azonnal szólt, hogy: tedd még egyszer be! A végén már kívülről tudtam az angol szöveget. A *Forrest Gump*ot is legalább százszor megnéztük, és volt még jó néhány nagy személyes kedvenc, mint például a *Philadelphia*” – meséli Bordás Katalin Mónika.

Gyermekmegőrző, ahová bankrablók is jártak

Bizonyos esetekben gyermekmegőrzőként is működött a videotéka, mivel a pultosányokat gyakran megkérték, hogy vigyázzanak egy-egy gyerekre, míg a szülők a városba mentek ügyet intézni. Ilyenkor rajzfilmeket vetítettek nekik. „Mivel én magam is épphogy

kikerültem az iskolából, nagyon jól megértettem magam a gyerekekkel és a fiatalokkal. Szerettem foglalkozni velük. Sok animációs és Disney-filmet néztünk” – meséli Katika.

A videózás szeretete egyébként közös szenvedélyként kötötte össze a különböző társadalmi rétegeket. Ennek megfelelően a videotékákban is mindenféle ember megfordult. „Nagyon szegények és irtózatosan gazdagok egyaránt jártak hozzánk. Voltak sokgyerekesek, akiknek a VHS-nézés jelentette a családi programot, és voltak egyedülálló, magányos kliensek, akiknek ez volt az egyetlen szórakozásuk. De tartoztak a vevőkörhöz olyan személyek is, akikről évekkel később tudtam meg, hogy alvilági alakok voltak. Ám én ebből akkor semmit nem érzékeltem. Mind úriemberként viselkedtek, és mind rajongtak a filmekért” – idézi fel. Mint mondja, volt egy kirívó eset, amikor egy nagyon szimpatikus fiatal pár évekig járt hozzá, de mindig valamely helyi barátjuk nevében kölcsönözték ki a kazettákat, sohasem a saját nevükben. Később egy újságcikkből értesült róla, hogy a pár férfi tagját elfogták a határon, mert Magyarország egyik legkeresettebb bankrablója volt.

Digitális kegyelemdöfés

Néhány évig nagyon jól ment az üzlet a Zöldfa utcában, de a kábeltelevízió és az internet fejlődésével párhuzamosan a VHS-kazetták iránti igény is megcsappant, s a kis videotékát csakhamar kiszorították az előkelő bevásárlóutcá-

ról a jóval nagyobb bérleti díjat fizetni tudó divatáru- és kozmetikai boltok.

Joe kölcsönzőjének utolsó helyszíne Váradóssiben volt, a sportcsarnok mögött levő ifjúsági művelődési ház emeletén, ami azonban eléggé távol esett a forgalmas résztől, ráadásul a piacon kezdtek megjelenni az újabb hordozóeszközök, mint a CD-k és DVD-k, a kábeltevé pedig elszaporodtak a kereskedelmi mozicsatornák, így az egykor virágzó kisvállalkozás, amely néhány évvel korábban még a város életének központi jelensége volt, lassan leépült, és a drága pénzen felújított üzlethelyiség ajtajára lakat került. A végleges bezárás 2004-ben történt, Joe pedig lassan szétosztogatta barátai és ismerősei között a sok száz VHS-kazettát számláló készletét. Semmit nem tartott meg. Ahogy a technológia is visszafordíthatatlanul továbbfejlődött, úgy ő is lezárta életének azt a szakaszát – végérvényesen.

Mint Bordás Katalin Mónika meséli: „Hihetetlenül felszabadult érzés volt fiatalnak lenni abban a korszakban. 19-20 éves fejjel belevetettük magunkat minden új trendbe, hittünk mindenben, ami külföldről jött. Talán túl hiszékenyek is voltunk, de legalább többet kommunikáltak az emberek. Persze nem rossz most sem. Félreértés ne essék. Én nem sírom vissza a '90-es éveket, de akkor mintha több emberi kapcsolat lett volna. Jobban figyeltünk egymásra. De legalább a filmek szerepétetete mindmáig megmaradt.”

Szombati-Gille Tamás

Primadonnák a nagyváradai színpadon

Három művésznőről, színésznőről, primadonnáról, díváról szól ez az írás, akik a '20-as években játszottak a Szigligeti Színház színpadán. Mit játszottak? Elkápráztattak, örömet okoztak, sőt viszályok, villongások hősnői voltak. Három olyan egyéniségről, akik meghatározó személyiségei voltak a nagyváradai színház társulatának abban az időszakban, amikor itt játszottak. Természetesen mindhárman a közönség kedvencei voltak, rajongott értük a város színházba járó közönsége. E három kimagasló képességű hölgy: Pintér

Pintér Böske

Böske, Zilahy Irén és Dajka (Dayka) Margit.

Kezdjük mindjárt **Pintér Böskével**, aki Pintér Erzsébet néven látta meg a napvilágot Budapesten 1895. január 19-én, és ott is halt meg 1981. november 8-án. A *Magyar Színházművészeti Lexikon* sem születésének idejét, sem helyét nem adja meg, ellenben az itteni szócikkből megtudjuk, hogy a színésznő 1923-ban Nagyváradon már ünnepeelt primadonna volt, Fehér Imre, Gáspár Jenő és Ferenczy Gyula társulatainak egyik erőssége. 1927-től, három évad kolozsvári szerződés után Brassóban és a Székelyföldön játszott. A *Brassói Lapok* szerint az 1925–26-os évad legsikeresebb előadása, a *Csókos asszony* az ő nevéhez fűződött. Hasonló méltatások jelentek meg róla 1927–1934 között a székelyudvarhelyi fellépések nyomán is. Nemcsak operettekben lépett fel, hanem prózai darabok hősnőit, népszínművek kardos menyecskéit is sikerrel elevenítette meg. Főszerepeket játszott Farkas Imre *A nótás kapitány* és Iglói diákok, Szirmai Albert *Mézeskalács*, Szigligeti Ede *A cigány* című darabjaiban. Csak érdekességként említjük meg, hogy ha fellapozzuk a *Színházi Élet* 1929. április 16-iki számát, egy érdekes listát találunk az akkori Magyarország kedvenceiről, amit közönségsvavazatok alapján döntöttek el, és hetente lehetett szavazni egy, a lapban található szel-

vényen. Azon a héten a pécsi színház-kedvelők kedvencei között ott találjuk Pintér Böske nevét is.

Olvasgatva a korabeli napilapokban, a színházi újságokban megjelent írásokat, kritikákat és főleg elolvasva Parlagi Lajos *Színház* című könyvét, könnyen megrajzolhatjuk Pintér Böske portréját. Az általános vélemény szerint a színésznő tehetséges, jókedvű és temperamentumos volt. Olyannyira hatással volt a többi erdélyi színésznőre, hogy szerepeit a kolléganők szó szerint lemásolták, így aztán minden színpadon úgy tűnt, hogy Pintér Böske játssza az illető szerepet. Így aztán nem csoda, hogy korának legnépszerűbb szubrettje volt Erdélyben. „Szesélyes, nyugtalan, egy-egy új szerepénél a beszámíthatatlanságig ideges volt. Premier előtt mindenkiel összeveszett a színháznál, utána már megszelidült és mindenkitől, az egész színháztól bocsánatot kért.” Ezt írta a színésznőről Parlagi Lajos, aki igazgatója és rendezője is volt nagyváradi éve alatt. Igen, sokszor a veszekedésig fajultak a társulati összejövetelek már a szerepek kiosztásánál. Parlagi is kitarzott álláspontjánál, már csak a színház érdeke, rendje és fegyelme érdekében is, a művész pedig hírneve érdekében. Történt egyszer, hogy Parlagi a *Pompadour* című operett címszerepét Kovács Katóra osztotta, aki alkatiilag is, hangminőségben is megfelelt a szerepre, ezt viszont Pintér Böske nem hagyta szó nélkül. Berontott az igazgatói irodába és azzal fenyegetőzött, hogy ha nem ő kapja a szerepet, azonnal szerződést bont. És ezután nem járt be sem a próbákra, sem az előadásokra. Orvosi igazolásokkal igazolta hiányzásait, aztán pedig a nyilvánossághoz fordult. A váradi

színpártoló hölgyek és urak pedig valóságos ostrom alá vették az irodát azért, hogy meggyőzzék Parlagit, hogy mégis Pintér Böskével játssza a *Pompadour* főszerepét. Még pártok is alakultak a városban, ki ennek, ki annak érdekében „harcolt”. De az igazgató nem változtatott döntésén. Utolsó kísérletként felkérte Tabéry Gézát, hogy próbálja meggyőzni a Pintér-pártot, de az író megviccelte az igazgatót, kettős játékot űzött, biztatta mindkét felet. Végül a Pintér-párt hangadói, Horváth Árpádné és Rimanóczy Kálmánné, bár akaratukon kívül, de elérték, hogy a színésznő szerződést bontott. Látszólag ők nyerték a csatát, ám a darab Kovács Katóval a címszerepben óriási sikert aratott. Pintér Böske kisebb társulathoz szerződött, ahol nem értékelték úgy, mint Váradon. Később, amikor a kedélyek megnyugodtak, a nőegylet biztatására, az igazgató jóváhagyásával és természetesen nagy örömeire Pintér Böske vendégszerepelt néhány estén a színházban. Hatalmas sikerek és ünneplés volt a jutalma. Ám a *Pompadour*ban nem volt sikere. Így aztán ezt a csatát Parlagi nyerte. Később ezek az igazgató és a színésznő közötti villongások polémiákhoz vezettek, mégpedig a *Napló* és a *Szabadság* hasábjain. Ezek mind a szerződésekről és a pénzről szóltak, de inkább a sértődöttség volt a kiváltó ok. Mindenesetre tény, hogy Pintér Böske soha nem nyerte vissza azt a népszerűséget, amit nagyváradi éve alatt élt meg.

A második, Nagyváradon szép sikereket elérő színésznő, akivel ebben az írásban foglalkozunk, **Zilahy Irén**. A *Hangosfilm* című portálon a következőket olvashatjuk róla: Eredeti neve: Gajdzinszky Irén Mária.

Zilahy Irén

Szülei: Gajdzinszky Pál színész, G. Szabó Mária színésznő. A nagyváradi Immaculata-zárdában tanult, majd orvosnak készült, de a színi pálya jobban vonzotta. 1924-ben Aradon kezdte pályáját, utána Temesvárott és Erdélyben működött. 1927-től 1930-ig a Városi Színház tagja volt Budapesten, de játszott a Budai Színkörben, a Király és a Magyar Színházban is. 1931-ben külföldre ment, Párizsban és Berlinben fellépett színpadon és filmen is. 1937. augusztus 3-án férjhez ment Benedek László orvosprofesszorhoz és visszavonult a pályától. Budapest első bombázásakor édesanyjával együtt életét vesztette. 1937-ben az *Úrilány szobát keres* c. film női főszerepét, Székely Klárit játszotta el.

Nos, Zilahy Irén nem nagyváradi születésű, Kaposváron látta meg a napvilágot 1902. augusztus 10-én, de kötődése volt a Körös-parti városhoz és színházához, mert apja, Gajdzinszky Pál Antal, anyja, a váradi

születésű Szabó Mária Karolina, mindketten színészek voltak, a Szigligeti Színház tagjai. A fenti szócikkben, sőt a Wikipédia Zilahy Irénről szóló szócikkében is azt olvashatjuk, hogy a kis Irén a nagyváradi Immaculata-zárda növendéke volt, ezzel szemben Parlagi Lajos *Színház* című munkájában a következőket írja: „Ő mint kisleány a váradi Orsolya zárdában lévő gimnáziumba járt és onnan került a színpadra is. Érdekes, hogy egy időben két volt Orsolya zárdabeli növendék is működött társulatomnál, Zilahy Irén és Kovács Kató, mindkettőt nagyon szerette a közönség.” Ezen kár lenne vitatkozni, ezért inkább lássuk, milyen is volt a kis Irén kapcsolata a színházzal és a közönséggel. A róla megjelent írásokból, főleg Parlagi könyvéből az derül ki, hogy „olyan tipegő-topogó, apró lépésű, hamupipőke-szerű megjelenésű és természetű egyéniség volt, akinek minden ügyes-bajos dolgát édesanyja intézte”. A korabeli lapokban megjelent kritikákból és a már fentebb említett könyvből kiderül, hogy az édesanya, aki nagyon jártas volt a színházi világban, mindent megtett leánya népszerűségének érdekében. Tudta, hogyan kell elindítani egy karriert, hogy annak mindenképp sikeresség legyen a vége. Nagy rajongótábort verbuvált a lánya köré, amely nemcsak színpadi megjelenéseikor és játék közben tapsolta, hanem a próbákra is elkísérte. Valóságos tapsorkánokat rendeztek, ami persze nem nagyon tetszett Pintér Böske „pártjának”.

„Lett is erre olyan szubrett-ünnepelési versengés, amilyent régen nem látott a színház. Virágosó, csokrok, ajándékok, előadás alatti nagy ünneplések, előadás után valósággal lázban égett

a két táborra szakadt fiatalság, akik a színház földszinti és emeleti állóhelyein helyezkedtek el. Jobboldalon a Zilahy-párt, baloldalon a Pintér-párt.” A versengésnek az vetett véget, hogy Zilahy Irén mamája vendégséget rendezett a „párt” tagjainak jutalmul a sok éljenzésért és tapsért. Egy felelőtlen rajongó kihasználta ismeretségét és az egyik váradi lapban nem éppen jó beállításban festette le a Zilahy mama figyelmességét. Ezután a színésznő gyűlésre hívta rajongóit és megkérte őket, hogy fejezzék be a látványos ünneplést, mert a versengésből nagyon rossz hangulat keletkezett a próbákon és az öltözőben is. Ugyanakkor mindez támadási felületet jelentett számára a sajtóban is. Ezért megígértette rajongóival, hogy felhagynak ezzel a kedves, de már inkább ártó szokással. Így aztán Zilahy Irén legközelebbi fellépésén üres volt a földszinti és az emeleti állóhely a jobb oldalon. Nemsokára a másik párt is beszüntette a zajos ünneplést, így innentől kezdve már csak a földszint és a páholy tapsolt Pintér Böskének és Zilahy Irénnek. A következő szezonban Parlagi szerint Zilahy Irén Kolozsvárra szerződött, onnan Budapestre, végül 1931-ben kiment külföldre. Bécsben láthatta a közönség, az osztrák fővárosból London hódította el egy operett-film főszerepére, majd Párizs következett (mert a szorgalmas fiatal színésznő – megtanult franciául is). Bécsben Irene von Zilahy volt, a Szajna partján Iréne de Zilahy lett belőle: francia filmsztár. 1937-ben hazaköltözött a magyar fővárosba, időlegesen visszavonulva, 1943-ben meglebegtette a színpdi visszatérését, de a következő év április 3-án, az első nagy amerikai bombatámadásban te-

litalálát érte a lakóházát, a romok alatt halt meg.

Harmadik színésznőnk **Dajka (Dayka) Margit**. „Nagyváradon látta meg a nagyvilágot 1907. október 13-án. Az I. világháború idején Nagyvárad utcáin újságot árult. Színpadon először kilenc évesen a liftes boyt játszotta a Nagyvárad Szigligeti Színházban a *Sztambul rózsája* c. operettben. Elvégezte Hetényi Elemérnek, a színház főrendezőjének magán-színiiskoláját és a színház tagja lett. Hamarosan Kolozsvárra szerződött Janovics Jenő, itt szubrett- és naiva-szerepeket játszott. Kolozsvárról Miskolcra szerződött, 1928-29-ben Szegeden játszott, majd a bp.-i Vígszínház szerződtette. Bemutatkozó szerepe itt Emőd Tamás-Török Rezső: *Két lány az utcán* Vica- szerepe volt, s egy csapásra meghódította a közönséget és a kritikát. Kezdetben naiva-szerepekben lépett

Dayka Margit

A nagyváradai „Aranymadár” szereplői
EFÉNYI BÖSKE, GRÓF LÁSZLÓ, PINTÉR BÖSKE, HETÉNYI ELEMER, PATTANTYUS A. „MÁNÓ”
Weisz fény.

A nagyváradai *Aranymadár*, amelyben Pintér Böske is játszott. Archív fotó (*Fidelio.hu*)

föl, de gyakran játszotta a vígjátékok temperamentumos leányszerepeit is.” Ennyit idéznék róla a *Magyar Életrajzi Lexikon*ból, mert inkább azt szeretném bemutatni, miként vélekedett róla Parlagi az írásomban sokszor említett *Színház* című munkájában. Tudjuk, hogy a művész nem sokat szerepelt a nagyváradai színpadon, de később, mint fiatal, majd kiforrott színésznő, már sokszor vendégszerepelt szeretett szülővárosában. A közönség pedig rajongva szerette őt. Lássuk tehát, mit ír Parlagi Lajos Dayka Margitról: „Nem volt csodagyermek, de ösztönösen okos, bizonyos szempontokon keresztül nézve az ő életének körülményeit, azt mondhatnám, hogy az isteni gondviselés irányította ennek a szegénységben élő gyermekeleánynak az elhatározását, hogy éppen a színpályát választotta. Valami belső erő, valami bűvös kényszer hajtotta őt a színház felé, ahol a sok nélkülözés, sóvárgás, és a szebb utáni áhítózás után fényt, csillogást,

becéző szeretetet talált! Mindenki úgy tekintett rá a próbákon, mint egy ösztönös tehetségre, aki minden szónak, mondatnak az elmondásával, valami különös ízt, szépséget adott a nyelvnek, mert az olyan varázslatosan, közvetlenséggel jött az ajkáról, hogy mindenkit már a beszédjével elbűvölt. Hogy mennyire tehetséges volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, amikor a színház operett színésznői valamelyik szerepet csupán szeszélyből nem akarták eljátszani és azt a kiosztás után nem vették át, én csak annyit izentem a szereposztóval: ’Ha a művész nem veszi át a szerepét, úgy adja át a szerepet és az énekstimmet Dayka Margitnak.’ Erre a dédelgetett színésznők azonnal eljátszották a szerepeket és senki nem adott vissza semmit.”

Miután Hetényinél levizsgázott, tapasztalta, hogy senki nem próféta a saját hazájában, mert nemigen játszott nagy szerepeket itthon. Pedig gyönyörű énekhangja volt, nagy tehetséggel énekelt mind operett dalokat, mind népdalokat. Hamarosan Kolozsvárra szerződött, onnan Szegedre, majd Budapestre, ahol igazi sztárrá vált mind a színpadon, mind pedig a filmvászonon. Mindig szerény, jószívű volt, sosem fennhéjázó. Amilyen sűrűn csak tehette, hazalátogatott Váradra édesanyját meglátogatni, ha csupán rövid időre is. 1986. május 24-én hunyt el Budapesten.

Farkas László

Források: Nagyvárad, Nagyvárad
Napló *napilapok*, Parlagi Lajos
Színház című munkája

Inkább otthon művelődünk

Október végén mutatták be Bukarestben a 2022-es romániai kulturális barométert. Az Országos Kulturális Kutatási és Képzési Intézet (Institutul Național Pentru Cercetare și Formare Culturală – INCFC) felmérése az országos kultúrafogyasztási szokásokat vizsgálta, eredményeik pedig azt mutatják, hogy a 2020-as világjárvány utóhatásai még mindig érződnek viselkedésünkön. A nyomtatásban idén megjelent felmérés szerzői Carmen Croitoru (koordinátor), Anda Becuț Marinescu (koordinátor), Ioana Ceobanu, Veronica Hampu és Ștefania Matei.

A 2020-ra és 2021-re vonatkozó felmérést a Covid-19-világjárvány miatt nem készítették el, legutóbb 2019-ban gyűjtöttek adatokat, ezért az idei kiadás a pandémia kultúrafogyasztásra gyakorolt hatásait is vizsgálja. Az adatok szerint azok aránya, akik legalább évente egyszer otthon hallgatnak zenét 85%-ról 96%-ra nőtt 2019-től 2022-ig, a televíziónézők aránya pedig 92%-ról 97%-ra emelkedett. Míg 2019-ben legalább évente egyszer vett könyvet a kezébe a megkérdezettek 61%-a, addig tavaly 56%-uk olvasott nyomtatott, 28%-uk pedig e-könyvet. Míg a felmérésben részt vevők 57%-a és 58%-a olvasott korábban nyomtatott és online újságokat, folyóiratokat, tavaly 77%-uk élt valamelyik lehetőséggel, ugyanakkor a vártnál kevésbé, 70%-tól 85%-ra

nőtt azoknak a száma, akik internetet használnak legalább évente egyszer.

Sokat netezünk

A pandémia előtti évben a megkérdezettek 12%-a látogatta valamelyik múzeum, könyvtár, színház vagy fesztivál weboldalát, ez az arány 40%-ra nőtt. Szintén nőtt, 16%-ról 26%-ra azok aránya, akik az internetet használják könyvek vagy CD-k, színházjegyek vagy más kulturális események belépőinek megvásárlására. Többen nézik otthon interneten valamelyik film-szolgáltató műsorát is, míg 2019-ben 37%, tavaly 51% volt arányuk. Olvasni is többen olvasnak interneten legalább egyszer évente, arányuk 24%-ról 47%-ra nőtt, itt sajnos nem vizsgálták külön, hogy milyen a szép- vagy szakirodalmat, tankönyveket, cikkeket stb. neten olvasók aránya. Még jobban nőtt az eltelt években a különféle közösségi oldalakat használók száma: 2019-ben a megkérdezettek 79%-a, 2022-ben pedig 88%-a járt ezeken az oldalakon.

Szintén a lezárásoknak és az internetes elérések növekedésének tudható be, hogy csak azoknak az aránya nőtt 2019–2022 között, akik személyesen megnézték egy műemléket vagy látogatható régészeti lelőhelyet (45%-ról 59%-ra). Az említett időszakban 29%-ról 20%-ra csökkent a színházba, 35%-ról 26%-ra a moziba, 28%-ról 17%-ra a

könyvtárba (akár könyvkölcsönzésért, akár olvasóterembe) járók aránya. A múzeumokat, galériákat, a különféle kiállításokat a megkérdezettek 38%-a látogatta 2019-ben, tavaly pedig 30%-uk.

Inkább otthonról

A felmérés adatai szerint elsősorban 2020-ban (amikor hónapokig nem volt más lehetőség) és 2021-ben fordultak elsősorban az emberek az online, otthoni kultúrafogyasztás felé, ez például abból is látszik, hogy a szabadtéren megtartott rendezvények látogatóinak aránya kevésbé csökkent, írják a szerzők. Az, hogy ez a tendencia megmaradt, részben a technológiai fejlődés eredménye, egy számítógép vagy laptop használatával ugyanis többféle kulturális tartalmat is fogyaszthatunk (filmek, cikkek, könyvek, élőben közvetített vagy felvett színház-, balett-, opera- stb. előadások, hangversenyek) otthonunk kényelméből. Az élmény természetesen nem ugyanaz, mint amikor ott ülünk a nézőtéren, de az adatok arra mutatnak, hogy a lezárások, szigorítások stb. feloldása után is többen élnek ezzel a lehetőséggel, mint a pandémia előtt.

A felmérés készítői vizsgálták többek között az internethasználati szoká-

sokat is, a lakóhely szerinti különbség minimális (51% városon, 49% falun él), érdekesség, hogy a magyarok 86%-a, a románok 85%-a és a romák 45%-a használja a világhálót.

A tendenciák ugyanakkor azt mutatják, hogy a kulturális élet egyes szegmenseiben az emberek nagyon kis mértékben térnének vissza a nyilvános terekbe, intézményekbe, írják a szerzők két, egy 2020-as és egy 2021-es tanulmányra hivatkozva. A megkérdezettek nagy százalékban nemcsak a lezárások, szigorítások idején maradtak távol a kulturális intézményektől is, de nem is adták jelét annak, hogy ezen a jövőben változtatnának. A könyvtáraktól a megkérdezettek 71%-a, a szabadtéri filmvetítésekről 69%-uk, a szórakoztató előadásoktól 68%-uk, a (bármilyen műfajú) koncertekről és színházi előadásoktól 66%-uk szándékozott távol maradni.

Az adatok fényében úgy tűnik, a kulturális kínálatot nyújtó intézményeknek, szolgáltatóknak két lehetőségük is van: úgy bővítik a kínálatukat, hogy újra vonzóvá tegyék a kulturális eseményeken való személyes részvételt, vagy gondoskodnak arról, hogy az egyes tartalmaik akár fizetség ellenében is elérhetővé váljanak az online térben.

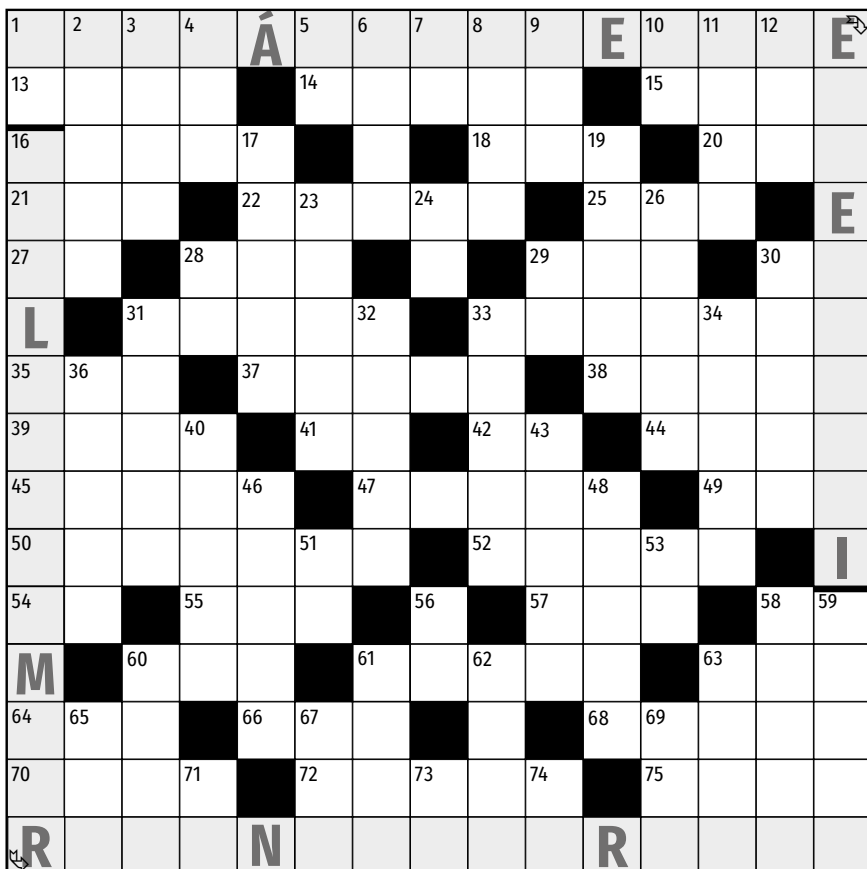
Fried Noémi Lujza

Kundera véleménye

Milan Kundera (1929–2023) cseh regény- és drámaíró, költő, esszéista. Munkásságát többek között Herder-díjjal és Franz Kafka-díjjal jutalmazták. Egyik gondolatát idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 16.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. A tűzhányóból feltörő folyós kőzet. 14. Francia folyó. 15. Legendabeli csodatevő kehely. 16. Valódi. 18. Az a másik. 20. Osztrák és lengyel gépkocsijel. 21. A Tisza mel-

lékfolyója. 22. Ókori zsidó pénzegység. 25. A szarvas nösténye. 27. Gyakori kötőszó. 28. Kézben tart. 29. Sav teszi. 30. Gabon határai! 31. Házhely. 33. Enyhén ittas. 35. Olaszország NOB-jele. 37. Ritka női név. 38. A tuskót feszíté. 39. Gyógykezelés. 41. Te és ő. 42. Park része! 44. Az íj húrjai. 45. Zamat. 47. Rádiólokátor. 49. Német, máltai és spanyol autójelek. 50. Hófúvásos idő. 52. Nagyszalonta híres szülötte. 54. Kiejtett mássalhangzó. 55. Tekintetes (röv.). 57. Becézett Ádám. 58. Lám. 60.

Levélre írjuk. **61.** A szerelmi költészet műzsája a görögöknél. **63.** Vonatkozó névmás. **64.** Berillium és kén vegyjele. **66.** A hét magyar vezér egyike. **68.** Szülő teszi. **70.** Történés. **72.** A nemzet színésze volt (Dezső). **75.** Jeles matematikus volt (Tibor 1895–1965).

FÜGGŐLEGES: **1.** Alumínium vegyjele. **2.** Történetmondó a régi perzsáknál. **3.** Lehullott, száraz lomb. **4.** Gyom. **5.** Hollandia autójele. **6.** Angliai város. **7.** Sír (népies). **8.** Kazártó. **9.** Tagadószó. **10.** Szélein meleg! **11.** Hacsaturján személyneve. **12.** Romlott (tojás). **17.** Sziget olaszul. **19.** Szeretlaka (görög). **23.** Lángolt. **24.** Az itteni. **26.** Közel-keleti országba való. **28.** Vas vegyjele. **29.** Éjfélíg tart. **30.** Legendabeli nagy agyagszobor. **31.** Román légitársaság. **32.** Egyiptom fővárosa. **33.** Magyar énekesnő (Beáta). **34.** A játékmaci angol neve. **36.** Torino másik neve. **40.** Híres olasz mesterhegedű. **43.** Drágakövek súlyegysége. **46.** Előtag, széllel való kapcsolatra utal. **48.** Rádióaktív elem. **51.** Azonos betűk. **53.** Mutató szócska. **56.** Megszólítás. **58.** Maszuó ... (1934–97), japán festő, szobrász, keramikus. **59.** A ... Vénusz,

i. e. 4. századi görög szobor. **60.** Európai nép tagja. **61.** Sajtjáról híres holland város. **62.** Sémi nyelvű nép. **63.** Ünnepelesen soraiba fogad. **65.** Az ..., napilap (1910–39). **67.** Penge-darab! **69.** Becézett Erika (ék. f.). **71.** Kettőzve: magyar város neve. **73.** Rádium vegyjele. **74.** Sütő András névbetűi.

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket! Beküldési határidő: **december 31.**

Novemberi rejtvényünk (*Szent-Györgyi Albert gondolata*) helyes megfejtése: „Mindenki fejlődhet olyan nagyra, amennyit az esze megbír.”

Háromhavi előfizetést nyert: **OLÁH MARGIT JUDIT** (Nagyvárad).

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *VÁRAD* előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihar@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

BERTHA ZOLTÁN (1955, Szentés) József Attila- és Arany János-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Tamási Áronról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, főként az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Legutóbbi kötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

BÖLÖNI DOMOKOS (Dányán, Maros m., 1946) író, újságíró, szerkesztő, 1973-ban román–magyar szakos oklevelet szerzett a marosvásárhelyi Tanárképző Főiskolán, közel két évtizedig tanított Korondon, közben volt községi könyvtáros, iskolaigazgató, irodalmi kör szervezője. 1990 óta Marosvásárhelyen él. Húsz kötetnek volt a szerkesztője, másfél tucat önálló kötete jelent meg, legutóbb ez évben a *Szélrózsa a toronyban* című válogatás 1990–2023 közötti publicisztikáiból merítve.

CZILLI ARANKA (1982, Kovászna) költő, író, magyartanárként dolgozik szülővárosában. Kötetei: *Nyitott ablak* (versek, 2018), *A varázslatos szekrény* (versek és mesék gyerekeknek és felnőtteknek, 2020) *Késsel és villával* (versek, 2022).

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951, Szeged) író, újságíró, televíziós szerkesztő. Elsősorban történeti esszéket, a közelmúlt történelmi fehér foltjait feldolgozó dokumentumprózát ír, könyveket szerkeszt, folyóiratokban, lapokban publikál. A *Trianoni Szemle* egyik szerkesztője, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) munkatársa. Háromtucatnyi kötetének két legutóbbika 2022 végén jelent meg: *Magyar Moldova – Helyzetjelentés az erózió állásáról* és *Gúzsban tánc – A magyar irodalom története 1956–2021*.

ESZTERÓ ISTVÁN (1941, Végvár) költő, tanár. Temesváron él, ahol 2003-as nyugdíjazásáig magyartanárként működött, bár előzőleg tanított Újtusnádon, Resicabányán, Temesrékason,

Bodófalván és szülőfalujában is. 1975 óta számos antológiában szerepelt, féltucat önálló verskötete jelent meg, legutóbb *A lírikus epizódja* című idén a Kritérionnál.

FÜLÖP LÁSZLÓ (1944, Szentivánfa) nyelvész, nyugalmazott tanár, a Kaposvári Egyetem volt oktatója, az MTA köztestületi tagja. Kutatási területei: névtan, genealógia, helytörténet és művelődéstörténet.

KOVÁCS-SZÉLES ANDREA (1972, Magyargéres, Szatmár m.) a kolozsvári állami egyetem óvo- és tanítóképző szakán végzett. Szülőfalujában él, ahol 1993 óta tanít. A Szatmárnémetiben megjelenő *Szamos* folyóirat 2019 óta közli írásait. 2022-ben jelent meg első novelláskötete *Vasremény* címmel.

LÁSZLÓ GYOPÁR (1981, Székelykeresztúr) író, műfordító. Képzőművészetet, majd angol nyelvet és irodalmat tanult Nagyváradon, fordítóként és szerkesztőként dolgozott. Szakdolgozata *Thoreau's Ideas for Modern Times – An Analysis of Walden and Civil Disobedience* címmel 2008-ban jelent meg egy német kiadónál. Székelyudvarhelyen, lektorálásból, korrektúrázásból él.

MÁRTON KÁROLY (1956, Nyárádszereda) költő, Marosvásárhelyen él. Több erdélyi és magyarországi antológiában, lapban, portálon közölt eddig verseket.

NAGYÁLMOS ILDIKÓ (1978, Székelyudvarhely) költő, újságíró, szerkesztő, jelenleg a *Porta* havi magazin főszerkesztője, szülővárosában él. Versei antológiákban, irodalmi lapokban jelentek meg. Gyermekverseit tizenöt éve rendszeresen közli a *Napsugár* és *Szívárvány*. Legutóbbi kötete: *Papírtáj – Panna harmadik könyve* (2020).

OLÁH JÓZSEF (1966, Micske) költő, állatorvos, bihari szülőfalujában él. Kötetei: *Fekete-kék virág* (Nufáru Kiadó, 2009); *Bolond élet* (Europrint Kiadó, 2010); *Sodrásban* (Europrint Kiadó, 2016).

RÉGEN ÉS MOST ● A váradi Fő utca felső szakaszának képei nagy változást mutatnak! A régi fotón barátságos, földszintes épületeket látunk, üzlethelyiségekkel, míg a mai képen a helyükbe épített tájidegen gyármonstrumot és blokkházat.

Kép és szöveg: Farkas László

9 771583 061009

Ára 10 lej